

ХЕМУС

1994/1.

ИЗДАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ В УНГАРИЯ
ЗА ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ, КУЛТУРА И ЛИТЕРАТУРА

Двойно обвързани творци

Преди двадесет и пет години, като сватбен подарък от кръстниците на съпругата ми, получихме една картина на художника Лайош Доброслав. Видях символика в това, че чрез тази картина в дома ни невидимо и видимо присъстват две страни: България и Унгария. Може би на малцина е известно, че големият унгарски акварелист Лайош Доброслав, роден във Винга е потомък на банатски българи. По време на подготовката на настоящия брой на сп. «Хемус», пред мен повторно се изправи въпросът за двойната обвързаност, който впрочем винаги ме е вълнувал още от годините на моята младост, както и онзи разговор с майстора, проведен на изложбата му в музея «Ернст» — за отношението между национален произход и емоционален свят, духовно наследство и начин на художествено пресъздаване.

Многообразни въпроси, дори съмнения възникват при представянето на българските творци в Унгария. Достатъчно ли е за представянето им на страниците на сп. «Хемус» че всички те са българи, които живеят и творят в Унгария? Наистина не смеем на основата на тези два оголени признака да говорим за обособена духовна общност, но не може да не забележим, че има творци, изад чиято неподправена унгарска култура надникват славянска чувствителност, балкански и дори конкретни български визуални и тонални мотиви.

Не под знака на двойната обвързаност, на особеното сечение на минало и настояще, се ражда изкуството на нашите творци. Но тази двойна

обвързаност е неизменна съставка на светогледа и творческия им път, пряко или косвено присъства в техните творби.

Запазването на езиковите и културни особености на едно национално малцинство е невъзможно без собствена творческа интелигенция. Силата на българската общност в Унгария се обосновава и от това, че тук има голямо число творци и интелигенти, които са свързани с общността не само чрез българския си произход, но и с дейността си.

В този брой на списанието представяме онези от тях, които са в по-близък контакт със списанието «Хемус», около което постепенно се създава едно отворено за всички духовно средище. Читателите ни вече имаха възможност да се запознаят с произведенията и творческото верую на художниците Росен Русев и Георги Вангелов, на режисьора Теодор Радевски, сещали са по страниците на списанието имената на нашите преводачи Мария Кадийска, Светла Кьосева, Петър Кръстев, Александър Марков, Кристина Менхарт, Ингрид Петкова и др. Надяваме се, че в близко бъдеще ще можем да представим и художниците Антони Дончев, Ангелина Джикова, Огнян Кожухаров, Миклош Мажаров, Карой Съренчев, Тодор Тошев, изпълнителите Роза Банчева, Петя Иванова, Елена Константинова, Алексей Лесички, Тодор Памуков, Петко Петков, Стефан Станков, Иван Станков, фотографите Йордан Бебревски и Еньо Борисов, както и други творци, ведно с младите надеждни таланти.

Тошо Дончев

Съдържание

Светла Кьосева — Кръговрат	03
Не е завършило времето на полихисторите — Интервю с д-р Александър Варро	04
Светла Кьосева — Поезия и преводи	09
Светослав Стойчев — Мисли за битието	14
Петър Кръстев — Как да станеш... българин	16
Българският символизъм (откъси)	18
Роберт Коев — Преводи	21
Изведнъж се видях на сцената — Никола Паров пред сп. «Хемус»	24
Ася Събева-Ал. Марков — Моята професия е моето хоби Лили Зафирова и създаването на «Мартеница»	27
Мина Папп — Сънища в картини?	29
Иван Форгач — Фридеш Мамчеров	31
Петър Величков — Личността на оператора	33
Адриана Петкова — Българска кухня	35
Из живота на Дружеството на българите в Унгария (хроника)	36

Списание се издава с материалната помощ на Управлението за националните
и етнически малцинства в Унгарската Република
Редакционна колегия: Георги Иринков – председател, Тошо Дончев – главен редактор,
Петър Петров – отговорен редактор, Александър Марков – секретар, Ася Събева,
Райна Симеонова, Светла Кьосева
Корица – Росен Русев
Оформление – Юдит Калои
Адрес на редакцията: 1097 Будапеща, ул. «Вагохид» 62. тел.: 216-1621
Годишен абонамент: 360 форинта
Единичен брой: 96 форинта
Мнението на авторите не винаги съвпада с позицията на редакцията

СВЕТЛА КЪОСЕВА

Кръговрат

Бледнеят багрите, утихва
след хукналото лято есента.

Спокойно вятърът те милва,
с прохлада се намята утринта.

Не рухvat светове, не лумват
пожарища с желания и мъст,

полягат листите в тревата
и се заслушват в помнещата пръст.

От тишината натежало
кръжи опразнено небе
без птици, отлетяли в стари
неизживени светове.

«Не е завършило още времето на политиките...»

Интервю с д-р Александър Варро

Само, зад гърба си имаш един доста тежък период. Сега можеш ли да ни успокоиш?

Миналата година преживях две сериозни манипулации на сърцето. Умишлено не ги наричам операции, но и в двата случая лечението протече с голям рисков фактор за живота ми. Така, че трябваше да направя една равностетка пред всяка една лекарска намеса и да се подготвя за най-лошото. Тогава забелязах, колко е трудно да направиш такава равностетка в една възраст, която в миналото се считаше за «преклонна» и би трябвало да се счита, че съм си изживял живота...

Достигнах до извода, че малко остава от един изживян човешки живот. Независимо колко дълъг е бил и какви преживявания сме имали. Ако погледна назад, моят живот, бих казал, мога да го събера в шепата си.

Това звучи доста песимистично, но аз съм уверена, че ти нямаш основание да бъдеш недоволен от себе си. Имам предвид както интересната ти професия, така и музикалните ти прояви. Как се съчетават в живота ти тези две неща — медицината и музиката?

Живота си бих отъждествил с една двойно-успоредна спирала, приличаща на молекулата на ДНК. Имам предвид медицината и музиката. Тази двойна спирала не съществува от ранна възраст, защото не произхождам от семейство на музиканти, а от семейство на лекари. За тогавашното време беше почти «неписан» закон, децата да продължат професията на родителите си, но на мен през ум не ми минаваше да ставам лекар. Бих излъгъл, ако кажа, че съм мечтал за това. Родителите ми гарантираха едно спокойно и щастливо детство в тогавашния все още непренаселен морски град Варна, улиците на който бяха наши и ние играехме до насита по тях. И все пак духът на тогавашното време помрачаваше живота на хората. Известно бе, че баща ми е чужденец и безпартиен, и ако не и «враг на народа», но напълно аполитичен. Така решиха, че аз организирам банди от деца и по този начин развалям децата на партийните другари. Това много огорчи и разстрои родителите ми, защото уплашените ми учители ведна-

га ми намалиха поведението. Правиха даже обиск, разпитваха ме, но други последствия нямаше.

Как попадна семейството ти и по-точно баща ти във Варна?

По интересно е как попада майка ми в Будапеща. Тя завършва гимназия във Варна, където баща ѝ бил офицер в известния приморски варненски полк. Той завършва също и право и работи като адвокат. Но е обичал да пише статии с политически характер, които са се публикували в местните вестници. Родителите на майка ми решават да я изпратят да следва в Будапеща, защото там е бил свещеник дядото на майка ми, Велико Тончев. Той може би е бил вторият свещеник, изпратен тук. В Медицинска академия майка ми се запознава с моят баща, който е от Орошхаза и след завършване на университета те решават да живеят в България. След около една година, първо майка ми, а по-късно и баща ми идват във Варна. Началото е било много трудно. Баща ми нямал работа, докато не получил гражданство. След това обаче веднага е назначен завеждащ отделение «Уши, нос, гърло» към Окръжна болница. Баща ми доста се прочу като лекар с едно свое нововъведение за оперативно лечение на глухота. Затова имаше и пациенти от чужбина.

Кога започна да свириш на пиано?

По някакъв начин у нас попадна едно пиано. У дома решиха, че ако искам да свиря ще ми осигурят учител. Брат ми вече свиреше на акордеон, така че аз започнах да се занимавам с пианото. Разбира се, беше много мъчително, кое дете иска да упражнява... Освен това мен ме интересуваха безброй други неща. Така например, занимавах се с бокс. Станах и градски шампион в полутежка категория. Успоредно с това се занимавах и с плуване и треньорите ми предвиждаха доста голямо бъдеще, особено когато станах втори на републиканското първенство по плуване на 100 метра. Занимавах се състезателно и със шах. Даже ме считаха за «дете-чудо» в шаха. Бях поканен да играя в сеанс с двама големи по това време шахматисти — Керес и Бондаревски, които бяха гости

на Варна. Бях само на 11 години и, разбира се, те ме победиха, но и така за мен това беше голямо събитие.

На пиано започнах да се уча да свиря на 10 годишна възраст. Учител ми беше тогавашният диригент на Варненската опера — Борис Чирпански. Добре напредвах, започнах да свиря по концерти и спечелих няколко конкурса. Така че, когато завърших гимназия бях твърдо решил да следвам в консерваторията. Тогава баща ми проведе един много сериозен разговор с мен и ми каза: «Трябва да си много голям талант, за да можеш да се издържаш от музиката. Ако завършиш медицина, ще имаш професия и винаги ще имаш възможност, за собствено удоволствие, да свириш. Но обратното е невъзможно.»

Точно тогава политическата атмосфера се беше развредила малко и имаше шанс да се следва и в чужбина. Това беше 1956 година. Макар и не като стипендиант, но получих разрешение да следвам в Унгария. 20 дена преди тукашната революция аз пристигнах в Будапеща. Езика не знаех. У дома се говореше на български. След една година изучавах на унгарски, записах медицина и завърших университета през 1963 година. Разрешиха ми специализация. Можех да избирам между ревматология, вътрешни болести и съдебна медицина. Аз избрах съдебната медицина, защото винаги ме е интересувало неизвестното. Започнах да работя в катедрата по съдебна медицина в гр. Пейч. Тук се запознах със съпругата ми и тук сключихме брак. Тя беше още студентка, учеше физика и математика. Когато решихме да се върнем в България, беше се родил вече първият ни син.

В България веднага получих работа, но след около една година имах възможност да започна работа в катедрата по съдебна медицина във Варна.

Прекъснаха ли се музикалните ти амбиции с идването ти да следваш в Унгария?

Не, напротив. Като студент живеех при една позната на моето семейство, която имаше пиано в къщи. Тук, в Будапеща разбрах, че пианото представлява за мен повече отколкото мислех. Първо, попаднах в една страна, която имаше изключителни музикални традиции. Второ, имах възможност да си купя тук всички ноти, за които бях чувал и мечтал. Настолна книга ми беше едно четиритомно издание, което си бях донесъл от България: «Унгарска рапсодия» на Жолт Харшани, превод на български език. Това е книга за живота на Ференц Лист, постоянен спътник в моя живот. И до ден днешен разполагам с обширен материал, литература, ноти за Ференц Лист. От ученическа възраст свиря негови произведения, например известната «Втора унгарска рапсодия», която разучавах нота по нота още като дете.

В Унгария продължих да уча пиано с известни педагози, като Йосиф Гат — тогава методолог по

пиано в Музикалната академия. По това време открих, че на този свят съществува и органът и започнах да посещавам табанската църква, където се запознах, макар и на много примитивно ниво, със свиренето на орган. В Пейч продължих да се занимавам с организова музика, там дадох и първия си концерт. Така че връзката ми с музиката не само че не прекъсна, а напротив, тя стана втората спирава в живота ми.

Музикалните ти прояви, които ти носят видими успехи, не засенчиха ли постигнатото в професионално отношение?

Уверен съм, че човек може да има повече от една професия и собствения ми пример доказва, че могат да се носят «две дини под една мишница». Не е завършило времето на полихисторите... Музиката допълва моята професия, която се счита за мрачна. Спомням си, писаха една статия за мен в един български вестник, която беше озаглавена «Черен профил, син анфас». С това заглавие искаха да представят непременно, че в професията ми има нещо черно. Съдебната медицина е нещо изключително интересно. Оpozнах и обикнах тази професия. Но трябва да призная, че музикалните ми концерти и особено през 9-те години, прекарани в България, ми донесоха действително голяма популярност. За това спомогнаха «Музикалните четвъртъци», които изнасяхме с един мой приятел пред варненската младеж, а по-късно и създаването на едно музикално дуо. Заедно с една учителка по пиано, Каракашян се казваше, арменка, започнахме редовно да даваме концерти и то на две пиана. Така се прочухме като музикално дуо «Варро-Каракашян» Интересен факт е, че за 8-9 години съвместни концерти ние изнасяхме повече от десет различни музикални програми за две пиана, което още никой не беше правил в България.

От теб съм чувала, че чест гост в твоя дом е бил композиторът Панчо Владигеров и синът му Александър. Как започна дружбата ти с тях?

В България често свирех по заведения и салонна музика. Така се запознах с Александър Владигеров, за когото, както и за мен, свиренето беше хоби. Чрез него влязах в контакт с баща му, а също и с чичо му, който беше една от най-интересните личности в музикалния свят, които съм познавал. Това е известният за времето си цигулар Любен Владигеров, с който дълго водих кореспонденция. Може би един ден ще я представя на по-широка публика...

Кога и защо се завърна в Унгария?

Това стана през 1977 година. Причините бяха и семейни и служебни. В моя живот настъпиха много трагични моменти. За година и половина загубих първо родителите си, а после брат си, който по ...на при автомобилна катастрофа. След смъртта на близките ми, почувствах, че няма какво да ме задържи в България. Интересно е обаче, че «ритникът» го получих от работното си

място. По това време излезе един закон, че лекар без партийна принадлежност не може да бъде съдебен лекар. Във Варненския институт, където работех, всички с изключение на мен бяха партийни членове. Извадиха срещу мен куп фалшиви обвинения. Едно от тях беше, че имам връзки с чужденци. Отговорих, че това е абсолютно вярно, особено в леглото ми, особено с жена ми, която е унгарка. Предложиха ми друго работно място. Вместо това аз подадох молба да посетя Унгария и съпругата си, която доста отдавна беше вече напуснала страната ни. Така дойдох отново тук и останах в началото нелегално, като всичко започнах от нула. При тези премествания егзистенциално винаги съм падал по едно-две стъпала надолу. Започнах като асистент и станах главен асистент, на която длъжност съм и досега. Това по принцип е преподавателска длъжност.

Значи когато започна да водиш «музикалната лектория» в Дружеството ни тук, вече си разполагал с богат опит. Коя година беше това?

Мисля, че беше 1982 или 1983 година. Чух, че има пиано в Дружеството и започнах да ходя там, за да се упражнявам. Така се роди идеята за музикална лектория под заглавие «Съкровищница на българската клавирна музика от 1860 г. до наши дни». В библиотеката си имах доста материал за тази тема и изнесох около десет лектории. Имаше и такива, посветени на Шопен, Лист, П. Владигеров и други.

За наша най-приятна изненада, ти изнесе и една изключително интересна лекция за живота на Васил Левски. Как се обърна изведнъж към историята?

Винаги ме е интересувала историята, и то историята на България. Левски е една основна тема на моите исторически изследвания. Имам над 30 книги за Левски. За да се подготвя за лекцията си «Левски в нова светлина» прочетох около 7000 страници!!

Виждам, че разполагаш с една огромна и много ценна библиотека. Имаш ли и други колекционерски интереси?

Гордея се с моята потна библиотека за клавирни произведения. Събирам архивни снимки, писма, кореспонденция. Тук над пианото ми виждаш едно писмо от Рахманинов до тукашния уредник на концерти. Това писмо стана повод да напиша една статия за концертите на Рахманинов в Будапеща. Статията ще се отпечата в едно английско списание. В Англия съществува Дружество на Рахманинов, на което аз, единствен от Източна Европа, съм член. Член съм и на Дружеството «Ференц Лист» тук, в Унгария.

Значи се отдаваш и на журналистична дейност? Това ще е третата специалност.

Скоро ще излезе моя статия във вестник «Парландо» за музикалната дейност на граф Гейза Зичи. Редактор съм и в едно потно издание.

Постоянна тема, която изпълня хората е, какво става с нас след смъртта. Ти, като лекар, на какво мнение си по този въпрос?

Трябва да приемем, че всяко нещо си има свое начало и край. В моята работа аз не се срещам със самата смърт. С нея се среща лекуваният лекар. Аз се срещам с това, което е останало от човека. Моята задача е да разбере, да разгледам защо е спрял човешкият мотор — сърцето, по какъв начин е спрял, даже кой го е спрял. За това тази професия си остава изключително интересна за мен. На въпроса за живота след смъртта, за свръхземното: имах професор по анатомия, който беше водач на секта. Разясняваше Библията. Познавам хора реалисти, които не отричат възможността за свръхземното, за идеалистичното у човека. Аз смятам, че извънтелесното у човека, каквато е една мозъчна функция, или нещо, което не можем да приближим, е интересното в него. Как се намира това нещо в тялото и как се отделя от него, това не мога да кажа. Едно е сигурно, не ми се ще да вярвам, че едно такова сложно, съвършено нещо, каквото е човешкото мислене, каквито са човешките емоции, изчезват абсолютно безследно с прекращаване на сърдечната дейност или дишането. Защото, ако предположим, че човек е много повече от тази мъртва материя, която функционира, защото работи едно кръвообращение, едно сърце и една нервна система, тогава целият наш живот би изглеждал твърде безличен, за да трябва да го изживяваме.

Какво ще си пожелаеш за в бъдеще?

Тежък въпрос. През последните две години усетих, че при свиренето имам проблеми с дясната ръка. Тези проблеми се задълбочиха и вече не мога да свиря с дясната ръка. Това доведе до такава тежка депресия, докато свикна с мисълта, че изменението е непоправимо. Започнах да се опитвам да свиря с лявата ръка. Оказа се, че много музиканти, по една или друга причина, са свирели с лява ръка. Открих, че за лява ръка са написани повече от 600 произведения! Изведнъж проблемът стана много интересен за мен. Успях да изработя репертоар с произведения за лява ръка. Оттогава имам вече няколко концерта в Будапеща и провинцията. Имам покани за концерти в Швейцария и Холандия. Бих искал да направя по-голяма публикация на тема «свирене с лява ръка». Към темата има изключително голям интерес. Макар, че в живота си съм имал късмет, всичко за което се захващам, го правя с максимална прецизност и влагам огромна енергия.

Доволен съм, че децата ми намериха успешно своя път в живота, без да ме имитират, но и без да ме отхвърлят.

Пожелавам си работоспособност, нищо друго.

Интервюто води Райна Симеонова

СЛАВЧО ДОНКОВ

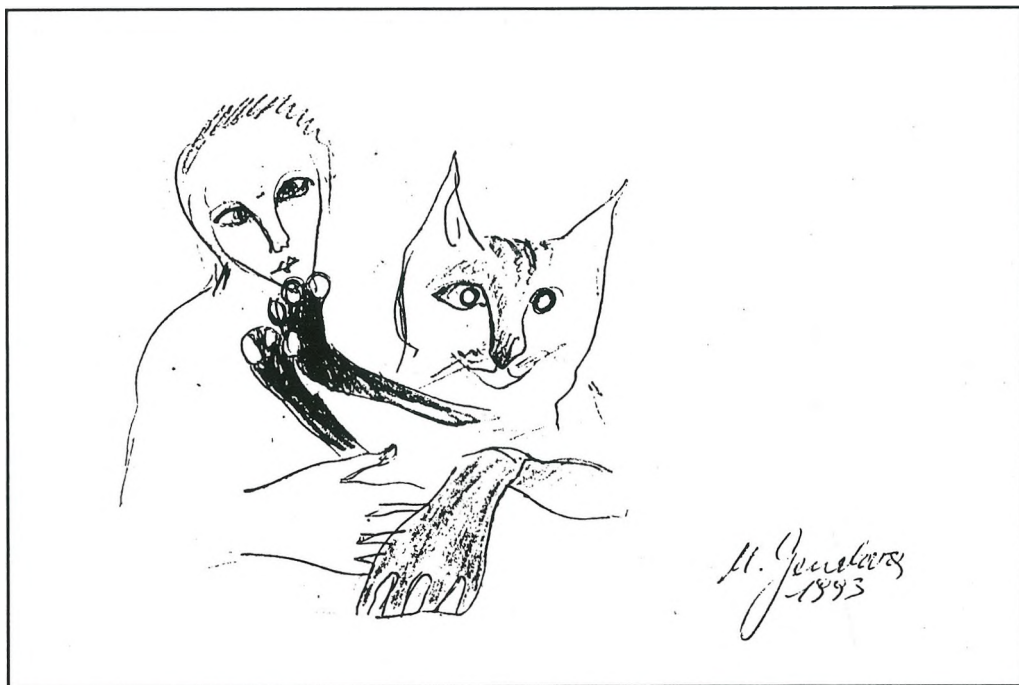
Светла Кьосева

Светла Кьосева е родена през 1955 г. в Димитровград. Завършва история и философия в софийския университет «Св. Климент Охридски». От 1984 г. живее в Унгария и работи като преподавател по история в българското училище в Будапеща.

Пише стихове и активно превежда от унгарски на български език. Досега в неин превод са издадени «Приход-разход», роман от Ана Йокаи, творби на Петер Естерхази, Ищван Йоркени, Адам Бодор и други, а също и стихове на Ласло Наги, Гьорд Петри, Мартон Калас и други. Нейни стихове и преводи са отпечатвани в «Литературен форум», «Литературен вестник», «Съвременник», «Летописи», «Полис» и др.

Да намери свой език, да обхване явленията дълбоко, а думите да означават много повече, отколкото сме свикнали с обикновените им функции, се стреми Светла Кьосева. И успява да ни

приобщи към своите хуманни позиции по един спонтанен начин и словесно очарование, до което не проникваш отведнъж. Опит да се излезе извън традиционния път за общуване с читателя. Творческа своеобразност, при която естетически подготвената мисъл да се приближава до собствените откровения. Защото освен откровение, всяко стихотворение е и тайна. За Светла Кьосева поезията не е делнично проявление, а вид духовен аристократизъм. Туй обяснява и сложната оркестрация на стиховете, и изострената и на места хиперболизирана форма на изразяване. В това отношение търсенията ѝ са със знака на собствени открития и те наистина ѝ принадлежат със засиленото внимание към езика, с внезапно сменящите се художествени ъгли на наблюдение, с подвижността на художествените образи. Достойнства, които още повече подсилват желанието да се включиш активно и ти в доверените ти изблици.

СВЕТЛА КЬОСЕВА

Поезия и преводи

XXX

Безмълвни листи
стелят паважа,
сухи и чисти
в лятната жажда;
парват косите,
рамото тръпно,
в дланите свити
хрусват безкръвно.
Пленници в есен —
дни неизбежни —
чезнеща песен,
съмнения скрежни;
стаени облаци,
бягащо лято,
спрели са птици
в очакване свято.

XXX

Немислимо докосване. *good to see*
Само думите
неловко —
начинаещи въжеиграчи —
тръгват
по опънатата струна на гласа ми
и балансират
в прожекторите
на строшени погледи.

XXX

Горчиво слънце, *keser uyei*
думите изтляват,
тъмнеят обгорени иви,
изстинали
ръце опепеляват
от безсилие.
Мъждеят липсващи
привечери,
по тях нозе
не стъпват в мрака.
Душа,
какъв далечен ек,
над късното
ни пладне
душа ли нестинарства...

XXX

ЕТО —
имало пролет.
Прогърмели порои.
На колене небето
пръсти впило в пръстта.
Пощурели
пробудени
търпеливи трев
изумрудно полегнали
под савана-слана.

ЛАСЛО НАГИ

Български танц

Незаглъхнал още, споменът ме гложди,
ден огнекрилен, хубав, грей незаличим.
Месеци мъгляви по пети ме гони,
все танцът на Бояна ми е пред очи.

От трапеза с вино емва се на воля,
на всинца ни копнежа бий в дивно й сърце,
ритъм повелява в гайди и гъдулки,
заситнява буйно, за бран ни тя свързе.

В долината долу под тревата скрежна
римска кост се белва, на трак шлема тъмней,
Бояна весела натам поглед свежда,
залудява в танца, диво с глас отпей.

Долина омразна — рейва се над нея,
над планините вирва мургаво чело,
като да политне, от твърдта ли алчна
се бои снагата й, накита сребро?

Бояна страх няма, самият живот е,
лумват в нея хубост и сяческа сила,
танцът я магьосва, вечност е Бояна,
танцът бързият, вихрушката извила.

Играе Бояна векове безкръстни,
сърца къса, както есен вишневия лист,
кървав дим се вие над Балкана снежен,
ситни Бояна, нехай пред ятаган нечист.

Алести атове в кърви накървени
как пръхтят дочувам, Бояна в гняв кръжи,
под стъпалата й Осман паша стине,
тя тепа, в емениите й кръв тежи.

Кости господарски като ветви стари
пукат на прах под чевръстите й нозе,
Бояна не спира, във вихър се мята,
схвие семето на германец главорез.

Из нощта вековна танцът прокълтява,
рой пендари в наниз на врата й стенат,
висят на вървите царе и султани,
зеят насреща ми, креят в танца стегнат...

Кръшна бе Бояна, вихрен беше танцът,
видения припламват — за волност, в боя свят.
Огнен бе коланът като го разпаса,
изплющя на вятъра, светло засия.

Низ върха на танца с ален звън се спусна
от небето слънце, Бояна с лик румян,
с момъка унесен, с мене вдигна чаша,
пих младо вино: руен делия буран.

ЛАСЛО НАГИ

Барток и хищниците

Не повелителите чудни на гората, въздуха, водата, не тяхната дивост дебне и бесува край сърцата ни. По-безопасно е да размесим косите си в лъвска грива, отколкото съчувствено да се взрем в разсъблеченото от човешчина създание. В климата на столетието този най-голям хищник се е развъдил заплашително, умножавайки коварните институции, лишавайки от мисия бляскави открития. Над гори от траверси и джунгли от кабели, над пластмасова пяна сияе безсрамният му вид и докато се саморекламира като морал, като постижимо изцеление: набира нови хищници, на нови жертви туря ръка. Защото човекът на нашето столетие е обаян от притворните хищници. В тази обърната орфеева ситуация една приятна музика би означавала само, че им стискаш ръка. Още младият Барток казва: Не! Нито псевдоморал, нито псевдоизкуство. Раздира сладникавите маски със стоманените пръсти на музиката си. Защото е човешко величие: свадата му е изначално чужда. Победител на змея с нова ритмика — бих казал, ала този символ предполага

програмна борба. Барток е своезаконие, звезда инат. Не се готви за разплата, не дири задържащите и зли сили, ала не ги отбягва, ала ги среща с диамантена глава. Свисти из пътя си съдбовно, но като артист, триумфално. Животът му бе и горчилка, и гадене. Би могъл да избяга при гренладските китове, сред ревящия по скалите на Огнена земя дивеч. И все пак рече: Не! Не може човек да предаде себе си. Нито на безгранична мъка, нито на която и да е «държава-бяс». Отиде в смъртта с човешката си обич и мъжествен гняв. А хищниците го следваха до гроба. Край отместената плоча, наранени от музиката му, скимтят и проклинат до ден днешен, без да могат да се освободят никога от него. За тях Барток е неизбежният удар на съдбата. За мен е пример и спасение, както най-светлите сираци: Ади и Атила Йожеф. Него виждам във висината, бяло искрящата му коса, очите му, надделели стратосферата. В дланта му часовник: мери и бди над музиката на Вселената.

ЛАСЛО НАГИ

С кадели небеса на рамо

Лято грей, сал за да ме нявга
покоси я с напаст, я с брадва.

Кой тук, кой там в небето, някак,
в ужас проглежда всичко сякаш,

не е ли вече под закрила
и тайнството пилее сила,

сияние гърми, рог белят
рояк настръхнали кадели,

самин, другиму непокорен,
врат пред врага клюмва поломен,

планинска канара в гърдите,
танкът хармониката спити,

очи на фея, език песен
мръзнат, зреят в твърдта на плесен,

да тръпнат в тръпки оплаквачки,
траур Вселената не тачи!

Какво съм аз, щом таз планета
е накървена маргарита!

Човек пак ни мъдрец, нито горд,
попил цъфтящи земя и свод,

зрящ от кълн до плод, дърво превил,
и разтлението озарил —

вибра, тимпан на всяка скръб зла
и най-сериозната звезда.

Блян ми съдбата предвестява
и разумът я обладава.

Отсъденото ме засища,
дано да не забравя нищо,

и да ми хвърлят петалата,
сърце, препускай до отврата.

На рамо с небеса кадели,
с надеждите — незаживели,

дял тежък нека ме огъва!
Отвъд чертата: в бедност тънат!

СВЕТОСЛАВ СТОЙЧЕВ

Мисли за битието

Светослав Стойчев е роден през 1959 г. в гр. Габрово. Завършва гимназия в София, след което следва руска филология в Софийския университет. Образованието си продължава в Унгария, където през 1985 г. завършва унгарска и финска филология в Сегедския университет. От 1985 до 1990 г. работи като журналист в София. През 1990

г. се преселва в Унгария. Живее в гр. Бекешчаба с трите си деца и съпругата си, главен редактор е на местния седмичник «Хети мерлег». От 1990 г. редовно пише в градската и окръжната преса.

На читателите на списание «Хемус» предлагаме няколко негови творби, които са част от първата книга на автора.

Огън в камината

Свечеряваше се.

Мъжът разтърка изморените си очи: вече едва различаваше буквите. Запали последната свещ и продължи да чете. Часовете минаваха.

След това изгасна и мъждукащата светлинка. В тъмнината тлееше само огънят в камината.

Изправи се да потърси дърва... Напразно.

Вдигна книгата и пристъпи към камината.

Ледените пръсти робко опипваха и накъсваха пожълтелите страници... Когато и последната пламна, вече разсъмваше.

Помисли за вечерта и се огледа за нова книга. Напразно... Това беше последната книга на Земята.

Клепто

Тук крадат, моля!

Взеха усмивката на кралския шут, разкъсаха костюма му, измиха маската от лицето му, кучетата разкъсаха обувките му; сега виси разпънат на снежно-бялата дворцова стена в затворнически одежди и сънува с отворени очи.

Сънува настоящето, заобиколен от студени мраморни лица, решителни, зли погледи подозрително го наблюдават: живо ли е още безбожното минало? Обърканото настояще? Непридвидимото бъдеще? В мразовитата атмосфера мрачните мъже

славят краля — тялото на шута се сгърчва при всяка реч.

— Да живее кралят! — мърмори под носа си кралят, опиянен от вълшебното питие на властта и току се поглежда в огледалото. Огледалото се пръсва на малки парченца, над двореца се спуска мрак. Навън беснее тълпа, окичена с шутовски шапки.

Тридесет и три

Кръстопът в полето.

Докъдето поглед стига — разпънати тела, кървящи ръце и крака.

Миражи, сънища — кървава действителност.

Извикани на вятъра слова, потъпкани мисли:

Бъди благословен, Господи! Тебе следваме. С Тебе вървим по водата, газим огъня, звънко проповядваме очакването на чудото; защото Ти си беден и ням. В твоята вечна усмивка стаени — тъга и разбиране, магическа сила и разпнати слова. Юди с качулки и без качулки тайно те наблюдават и светът те очаква... Докосни го с пръст и му покажи верния път!

Вълкът като ловен трофей

Ловната хайка приближаваше. Отпред задъхани хрътки, след тях — армия изгладнели плъхове.

Към залез слънце протръбиха: животното е в клопката. Примката около вълкът се стяга.

Влачеше се към планинските чукари с кървящи лапи, лудо биещо сърце, самотно. Отдалеч заобиколи бърлогата — вълчетата са в безопасност.

Стигна до най-високата скала и си отдъхна — няма път ни нататък, нито обратно.

Хрътките се вкамениха, не смееха да пристъпят към това благо с мирис на кървава плът.

Ловците дадоха по един изстрел, след това си тръгнаха.

Вълкът беше още жив, когато дойдоха плъховете.

Скръстиха погледи, после вълкът с див вой се хвърли в пропастта.

Пат

Тик-так. Тик-так. Шахматния часовник отмерва времето в ангелската тишина. Двамата играчи са вперили един в друг неподвижни погледи. Единият е невидим — на лицето му е изписано учудване и разочарование, безмерен яд. Очите на другия блесват ехидно. Партията свърши, пат. Победата е ничия, во веки веков. Свършенна неподвижност. А часовникът трака...

Очите на невидимия хвърлят мъгливи.

— Няма да се предам! — прогърмява другия.

С прозвучаването на «няма» слугите се пръсват с прибледнели лица.

Ръката на невидимия спира часовника.

Мисли. Търси разрешението, невъзможната победа.

Той е Господ, всеведущият.

— Покажи ми се, Господи! — проговаря Дяволът — Искам да те видя, разгромен...

Скрита натура

Негово Величество кралят-господарят седеше на трудно спечелиния си трон и размишляваше за бъдещето.

Волята и думата на Негово Величество Народа го издигна във висините, сега Негово Величество Народът следи всяко движение на своя избранник, Негово Величество Народът гледа в бъдещето с упование.

Мечтите трябва да бъдат осъществени, гладните — нахранени с риба и хляб, взети от нищото. Христосе помогни! Направи чудо!

Отговорът е мълчание... Негово Величество размисля.

Протяга ръка към чувала, опипва го отвън и отвътре... Пуст, като космоса.

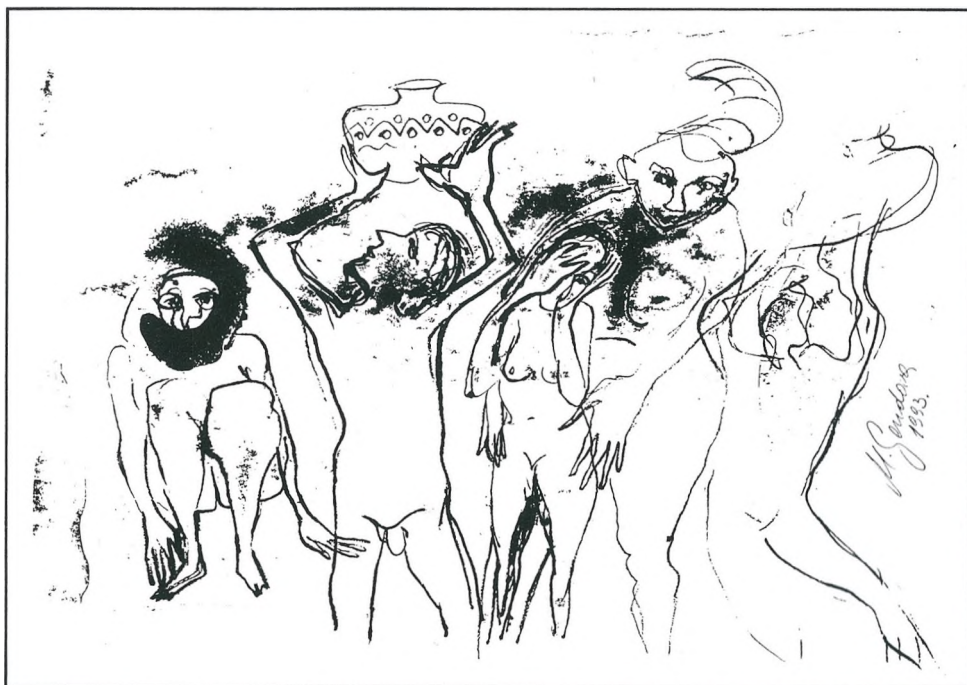
До утре Негово Величество Народът ще чака. След това ще се опомни, ще се протегне към трона и ще събори в пропастта някогашната си воля.

Да дойде претендентът!

Кралят умря, да живее кралят!

Избран да бъде, който казва хубави неща, да бъде разпнат, спечелвайки безсмъртие онзи, който се застъпва за бедните.

превод: Александър Марков

Как да станеш... българин?

Петър Кръстев е роден в Будапеща 1965 година. Завършва българска и руска филология и сравнително литературознание в будапещенския университет «Йотвьош Лоранд. През 1994 г. получава научна степен «кандидат на филологическите науки», редактор е на литературно списание «Ор

феус». Под негов подбор и редакция през 1993 година излиза книгата «Екзотиката на мутанта», съдържаща български постмодерни есета, а през 1994 година издава монографията «Отново трябва да се възродим» за символизма в Средна и Източна Европа.

Въпросът от заглавието — свободна перефраза на Монтескьо — ми идва на ум тогава, когато Санто-те, главният редактор на месечното еврейско издание за култура и религиозен живот, ме посреща с поздрава «Какво става, българино?» Когато го чух за пръв път, вместо отговор — в духа на свойствените норми на приличие — зададох въпрос: «Защо пък точно българин?» «Защото ако кажа другото, ще си помислят че те обиждам» — прозвуча обяснението, в което несъмнено имаше известна истина, не ми се ще дори да се замисля с какви оттенъци би могъл да се обогати поздрав, ако се обърне по този начин не към българин, а към евреин или — пази боже — към унгарец.

Следователно «българин» не може да е обида, не се свързва с никаква оскърбителна асоциация, това народностно име не се среща в нито един от унгарските изрази в масово обръщение, с една дума, на пръв поглед, българите са си постлали добре в унгарското съзнание. Веднъж направих спонтанно допитване сред познатите си, какво им идва на ум като чуят думата «българин». Разбира се, че най-вече аз (като «българин»), на второ място финишираха българските градинари, следвани от деликатесите: морето, розите (по снимката в учебника от основното училище), делото Живков («голям шмекер е старчето»), териториални спорове с Румъния и Македония, мъглява политическа обстановка («там комунягите ли са още на власт?») и т.н. Оказа се, че това, което на пръв поглед изглежда благоприятна картина, е всъщност неинформираност — България е по-

позната от Македония и Молдавия с това, че хората могат да я разположат на географската карта — а на практика отношението се формира така: колкото по-малко знаем за някого, толкова по-малко са ни проблемите с него. В навечерието на средно- и източноевропейските политически промени всички се залъгахме (един друг), че след падането на диктатурите малките култури свободно ще могат да «покажат себе си», всичко, което дотогава «жестоки тирани» са крили от външния свят, ще бъде проходимо и достъпно. Имаше наистина един кратък период през 1989-90, когато за кратко време интересът към българите рязко се повиши, редакциите почти се блъскаха за български автори и за статии, разкриващи общата ситуация в страната — ако и да не забогатях, поне добре преживяхах от това по онова време — после всичко се върна поляка в старото си русло.

Този кратък подеи все пак имаше известни трудно формулируеми отзвучи. Историята на сборника от есета «Екзотиката на мутанта» би могла да илюстрира как се формира отношението на унгарската публика към «българите»: голяма част от творбите са появили в унгарския културен печат в периода на засиления интерес, докато сборникът бе издаден в периода на «резигнация», през 1993 г.; за една година от книгата бяха купени триста екземпляра, което е равно на нулева степен на читателски интерес, в същото време обаче бяха излъчени пет радиопредавания за книгата и повече от десет положителни отзива от цяла страница излязоха в печата. Така че сбор

никът спечели сражението на професионално ниво (толкова положителни рецензии излизат само за нашумелите книги), ала и това не беше достатъчно, за да възкреси средния (над средния) читателски интерес.

Говорейки за «българския имидж» дори и неволно загребвам из свои води, иначе казано тегля към собствената си черга, вярно, не е трудно да се признае, че на странния въпрос от заглавието, може да съществува само някакъв личен отговор. Писах за собствената си книга, която три години беше всичко за мен, за която къс по къс набирах средства от спонсори, за която не само аз, но и авторите, и реализаторите не получиха и пукната пара, даже напротив... Така погледнато, съвестта ми е чиста, защото доста време, усилия и пари посветих на българското в мен, независимо от това, че никакъв «патриотизъм» или «българщина» не ме изпълват в онзи смисъл, в който господа българските дипломати употребяват тези думи и които — естествено под сурдинка — ме обявиха за враг на нацията, т.е. «рушител на имиджа». На собствения си жаргон те вероятно са и прави: никога не съм бил обвързан с някоя държава, лоялност изпитвам само към хора и институции, които според собствените ми субективни познания намирам за симпатични, сред тях чиновници и държави са попадали само спорадично. Толкова нарцисизъм може да си позволи един персиец, искам да кажа «българин» — за да се позона на заглавието — даже такава една позиция (или само поза?) всъщност изисква този тип самоуверена самовлюбеност.

«Персиецът» всъщност е страничен наблюдател, който познава дадена среда поне толкова, колкото този, който я създава и ръководи, ала се опитва да я обхване с понятията на друга общност. Позицията му не е непременно критична, не е задължително пасивна, не е в «крайгълна ситуация», не е задължително да вземе решение относно това дали принадлежи тук или там, просто живее на определено място, с което чувства, че е обвързан по-тясно, отколкото с други и в същото време следи с какво едната от общностите може да подтикне самопознанието на другата. Кълновете на «персийщината» са по принцип даденост на всеки двуезичен човек, и започват да се разрастват, когато някой се опита да му натрапи идентичност. В България, където прекарах първите дванайсет години от живота си, декламирах заедно с останалите, че «българин да се наричам, първа радост е за мене». Баща ми ме наставляваше с героичното минало на българите, унгарският

ми дядо пък се опитваше по едно време да направи от мен католик, макар че през 42-ра беше влязал в партията. Когато се преселихме и се научих да чета и пиша на унгарски, проумях, че историята от онова училище и историята от това училище някак си не съвпадат: сякаш случките проговарят по друг начин, или ние... И тук, и там все ме питаха какъв се чувствам: българин или унгарец, и тъй като не исках да обидя никого (нито тук, нито там) обикновено отговарях, че наполовина такъв, наполовина онакъв. Ако продължаваха да настояват, казвах че съм за този, който вкара първия гол.

Пълната абсурдност на положението схванах едва на тринадесетгодишна възраст, когато се оказа, че по една от линиите родът ми е не толкова католически, колкото католизиран и не е «просто» унгарски, а от унгарски евреи. Откриването на «третата ми половина» ме осени като просветление: най-сетне не трябва да решавам дали се чувствам унгарско или българско дете, мога да си остана момчето на мама чак докато нещата не се изяснят докрай, може ли да знае човек предварително още какви роднини ще му се натресат. А името си оттогава считам за една от големите шегички на съдбата: Кръстев, от Кръстител.

Та прародината се оказа Израел, средната родина — България, а новата родина — Унгария: ама че възможности за грандиозен семеен мит се крият в този преход; само че след това дойдоха Москва, Вилнюс, Прага, Дубровник, Люблина — все мои родини, където нещо, някого съм оставил, нещо, някой при когото винаги мога да се върна и винаги бих се върнал, за да продължа разговора там, където е бил прекъснат; всяко място тълкува и обяснява другото или по-просто: градове, с които съм свързан. Тогава се провали и илюзията на двуезичието ми: след половин година в Русия се улових, че мисля на руски. В Прага, въпреки недосялания ми говор, мислено редя изречения на чешки и така нататък. Това не е космополитизъм, ама защо пък да не е, щом тези градове означават за мен «обетованата земя», да речем от Тирана до Талин и от Москва до Прага — места, които говорят едно за друго, ако и различните истории да не са «компатибилни» помежду си.

Дали след всичко това не съм по-скоро «белгиец», отколкото «персиец»? Струва ми се, не: нека Сантоте ме нарича спокойно и занапред «българин».

превод: Светла Кюсева

Българският символизъм

Откъс от книгата «Отново трябва да се възродим. Символизмът в литературата на Средна и Източна Европа»

Изследванията от последното десетилетие (работите на Розалия Ликова [1985] и Галин Тиханов [1992] например) все по-убедително показват, че сред «измите» на XX век в България единствено символизмът добива завършен вид. Разглеждан като модел българският символизъм — наред с полския — е най-характерният образец за средно- и източноевропейския вариант на направлението: историческото му разгръщане почти повтаря руския («праволинеен») път на развитие, където идващите едно след друго поколения продължават и обогатяват мисловния път на предишните. Жизненият път и цялостното творчество на отделните автори по такъв странен начин са свързват, надграждат и взаимнообуславят, сякаш имаме един вид нагледна реализация на символичното озкуство и философия на живота. Мнозина от значимите творци на направлението остават символисти до смъртта си; изключение правят само Людмил Стоянов (1888-1973) и Христо Ясенов (1889-1934), наистина първият даже и през символичния си период може да се разглежда като добре школуван епигон, който след 1944 г. пада дотам, че става «демоничната фигура», един от ръководителите на културната политика, а вторият започва като изявено талантлив поет, който като комунист практически престава да пише и умира от мъченическа смърт след идването на власт на дясната диктатура (1923).

Спорен въпрос в българската литературна история е дали излязлата през 1905 г. «Песен на песента ми» от Пейо Яворов (1879-1914) или отпечатаното през същата година стихотворение «Новият ден» на Теодор Траянов е първото символистично произведение. В смисъла на тук използваното — възможно най-гъвкаво — понятие за символизъм съм склонен да твърдя, че палмата на първенството се полага на един трети поет, Димитър Бояджиев (1880-1911). Написаните между 1900 и 1902 г. творби създават впечатлението за своеобразна психологическа поезия-изповед, при която авторът се «потопя» в дълбините на собственото си съзнание. В стихотворението «Довечера, Аз често пъти...» — както пише — този тъй «светъл нивга

божи свят» постепенно помрачнява, и все по-силно чувство за вина го измъчва заради «изначалното зло». Поетическият му светоглед е завладян от своеобразен дуализъм: позитивните сили на съзнанието и волята са в непрекъсната борба с несъзнателния му, непредвидим ирационализъм, и всяка художествено формулирана ценност служи за обуздаването на тези «тъмни сили». Читателят, стъпка по стъпка, може да проследи разиграващия се във въображението на поета двубой между принципите на доброто и злото, а от написаното малко преди самоубийството му стихотворение «Вечерен трепет» да прозре, че Бояджиев окончателно се е предал във водената с «демоните» безизходна борба:

И когато стигне
в моя час уречен
гневната разплата, —
кой ръка ще дигне,
близък и сърдечен,
да ми спре ръката?

Бояджиев — въпреки че жизненият му път би могъл да бъде доста поучителен за един психиатър — все пак не е психопат. Неговият случай — както и при чеха К. Хкавачек — е само ярък пример за това как се наказарява в личността (ума) на твореца характерното за ранните символисти и проявяващо се в творчеството митологическо съзнание. У късноромантичния руски поет Надсон, например, от когото Бояджиев се учи на поетична «техника», заплашването със самоубийство е само поанта в края на сърцераздиращо стихотворение (например в стихотворението «Есть страдания ужасней...»), докато за символиста Бояджиев схватката между «добро» и «зло», разиграваща се в душата му, е въпрос на живот и смърт. Съвременниците му са потресени от самоубийството, не разбирайки зависимостта творчество-живот-смърт, ала много скоро стават свидетели на нови самоубийства на поети.

В българския символизъм е недвусмислено приобщаването на «модерното» поколение, кръгът

«Мисъл», към късните символисти, всъщност в тяхното списание се появяват за пръв път ранните гневно пледиращи за социална справедливост стихотворения на тогава още неизвестния Пейо Яворов (1879-1914). С времето социалната тематика е изместена в лирата му, и оттам нататък пише изключително за себе си, за откритите в собствената си душа «трансцендентален свят», «отвъдни внушения» (Яворов е бил преследван от видения от детските си години, често му се явявал духът на Ботев [Крачолова, 1963, 248-249]). При анализа на творчеството му се разкрива специфичен индивидуален светоглед, който образно може да се скицира като координатна система, в която ординатната разделя външния материален свят от вътрешния, духовен, а абсцисата — на горе (Свят на идеите, Елизиум), и долу (хаос, мрак и т.н.). Подобна образност можем да открием в творчеството на поляка Т. Мицински, чеха Й. Карасек и литванец Б. Сруога. Сравнена с «дуализма» (добро-зло) на Бояджиев тази схема е доста по-сложна, ала в ориго-то, в пресечната точка на осите, и тук стои смъртта: както личи от стихотворенията *Смъртта*, *Видения*, *Нирвана*, за него опознаването на трансцендентния свят е мислимо единствено чрез смъртта. Пътят към любовта, единствената ценност, заради която си струва да се живее, по парадоксален начин, също води през смъртта. Един изчистен до съвършенство шедьовър, стихотворението «Две хубави очи», към което ще се върна в края на главата, може да се тълкува и като косвена и сложна метафора на «сливането на душите» (*unio mystica*). С тази натрапчиво връщаща се отново и отново мисъл на Яворов се срещаме и у други съвременници — в романите на чеха Иван Клима, например, в лириката на сърбина Йован Дучич (в стихотворението «*Padanje lisca*») или в ранната поезия на Бела Балаж. Правилно е виждането на отличията и като критик поет и писател Николай Райнов (1889-1954), че този тип артистизъм доближава Яворов до немската романтика (Райнов, 1941, 37-38.) Яворов обаче рязко се разграничава от романтичните си предци, българският символист всъщност не прави разлика между въображение и реалност, за него не съществува онази точка, от която фантазията се връща обратно в обичайния триизмерен свят: надява се «отвъд» да се сбъдне онова, което «тук» е останало неосъществено, чисто духовната връзка с любимата. Тази мисъл трябва да го е подтикнала да извърши самоубийство заедно със съпругата си («сливане на душите отвъд смъртта»), ала поетът — наистина ослепял от раните си — надживява жена си и едва по-късно, при повторен опит, загубва живота си.

Другите двама ярки поети символисти от първия период, Димчо Дебелянов (1877-1916) и Христо Ясенев, не са пряко свързани с кръга «Мисъл», дори не принадлежат към никаква група, творчес-

твото им обаче по своеобразен начин интерпретира Яворовия поетичен светоглед.

Дебелянов е един от бохемите на София, най-близките му приятели са «късният» символист Н. Лилиев, прозаикът Георги Райчев (1882-1947), споменатият вече Людмил Стоянов. Творчеството му е низ от открити, а по-късно отречени стойности: през всеки от периодите си се уповава на нови и нови ценности, които да го изведат до бленувания абсолюти, поезията му е ту еуфорично вдъхновена, ту летаргично отчаяна, или както сам се изразява в едно от прощалните си стихотворения:

Аз умирам и светло се раждам —
разнолика, нестройна душа,
през деня неуморно изграждам,
през нощта без пощада руша.

(*Черна песен*)

Дебелянов, подобно на много други свои съвременници — например румънец А. Македонски и поляка С. Пшибишевски — наблюдава «упадъчното» си време през призмата на гностично-дуалистичните учения, те му внушават, че греховността на света произтича от неговата «затвореност в материята» и спасението е възможно само ако човек се отскубне от ограничеността на материята. Българските мистици винаги са били улеснени от това, че, когато и да е, са могли да преоткрият традицията на универсалното богомилотоманихейско учение. Не е случайно, че един от най-симпатичните и влиятелни мистични пророци от началото на XX век, Петър Дънов (1864-1944), проповядва новата си вяра като реинкарнация на поп Богомил, а българските теософски поети Иван Грозев (1872-1957) и Николай Райнов, които литературната история причислява към символистите, виждат в богомилството бъдещата нова синтетична религия. Според същността на учението, в момента на грехопадението човешката душа — използвайки любимия израз на Бела Хамваш — «пропада в материята», спасението може да настъпи, ако тялото, отърсвайки се от греховете си, освободи отново душата. Потъналият за дълго в забравата поетичен цикъл на Дебелянов «Легенда за разблудната царкиня» разработва преданието за грехопадението на душата. Историята поразително напомня за коптския апокриф «Обяснение за душата» или за известния «Бисерен химн», само че при Дебелянов завършекът е недвусмислено мрачен: девойката (душата) може да се освободи от затвора си (материята) само с цената на живота си, не оставяйки никаква надежда за спасение в този свят.

До подобно заключение стига и Ясенев в края на поетичния цикъл «Рицарски замък». Душата стига до прага на собственото си спасение — изгражда своя «въздушна крепост» — ала когато

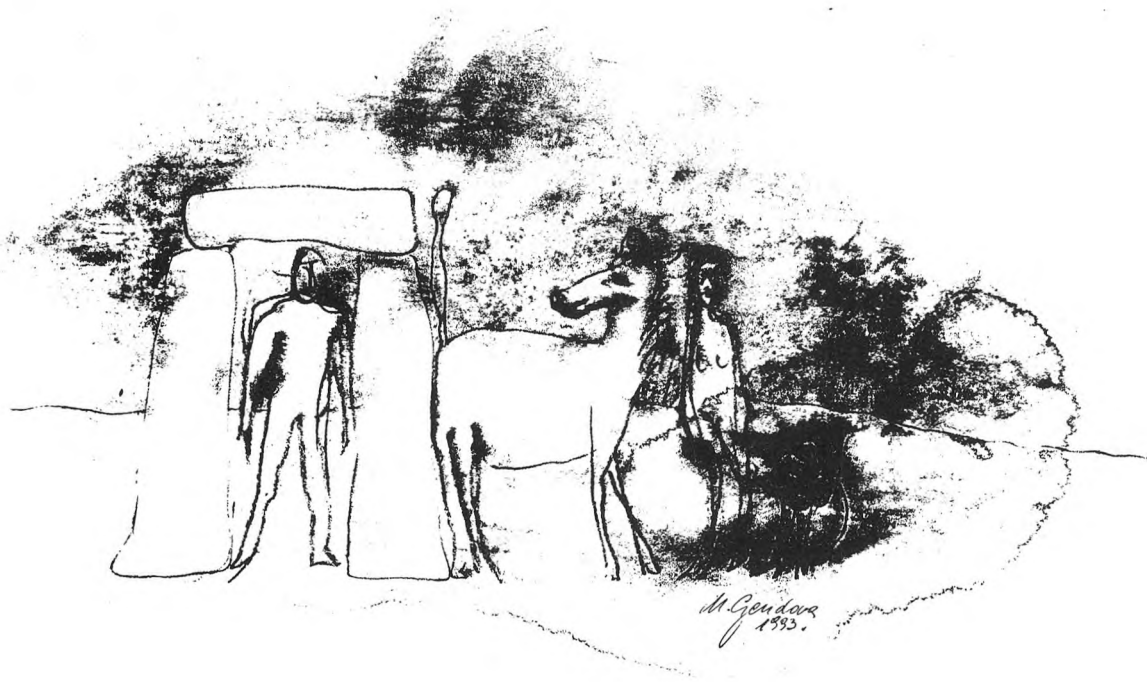
наднича в дълбините, вижда че всичко е илюзия, защото там долу, в света на ежедневието (където впрочем е оставила тялото си) нищо не се е променило.

И слушам, аз слушам унесен вълната на хиляден хор
земята ридае и вика под тоя бездушен простор
И скрита сълза се отрони неволно от морни очи,
че в земната музика черна и моята горест звучи.

И при Дебелянов, и при Ясенов спасението се асоциира с един вид посвещаване, което е свързано със смъртта, тъй като същността на всеки ритуал на посвещаване е превъзможването на смъртта. Поезията, поставена в служба на спасе-

нието — както при Бояджиев и Яворов — води до мисълта за смъртта, за края на тялото. Дебелянов и Ясенов другояче реагират, осъзнавайки това: и двамата се връщат към «очертаната от просветлението действителност», това, което накратко нарекох ежедневие. Дебелянов — като един български «Ханс Касторп» — става доброволец и жертва живота си в Балканската война за Велика България, ала преди това, на фронта, написва няколко патриотични стихотворения, прославящи справедливата борба. Ясенов застава на страната на комунистите в политическите схватки и заплаща с живота си за избраната от него идея за «колективно спасение».

превод: Светла Кьосева

РОБЕРТ КОЕВ

Преводи

Роберт Коев е роден през 1975 г. в Севлиево. Майка му е унгарка от Закарпатнето, а баща му — българин. Езикът, на който проговаря е унгарски, но по-късно, израствайки в българска среда, напълно го забравя. През 1988 г. се преселва в Унгария. Връщането към майчиния език е мъчително, ала свързано с много открития.

През 1994 г. Роберт Коев завършва гимназия.

От 1991 г. превежда от унгарски на български. Пише и свои стихове на унгарски език. Желаете да продължи образованието си в Будапещенския университет в специалности българска филология и социология. Мечтае да пътува, да учи езици, да открива света и себе си. На добър час!

ЗОЛТАН НАДАНИ

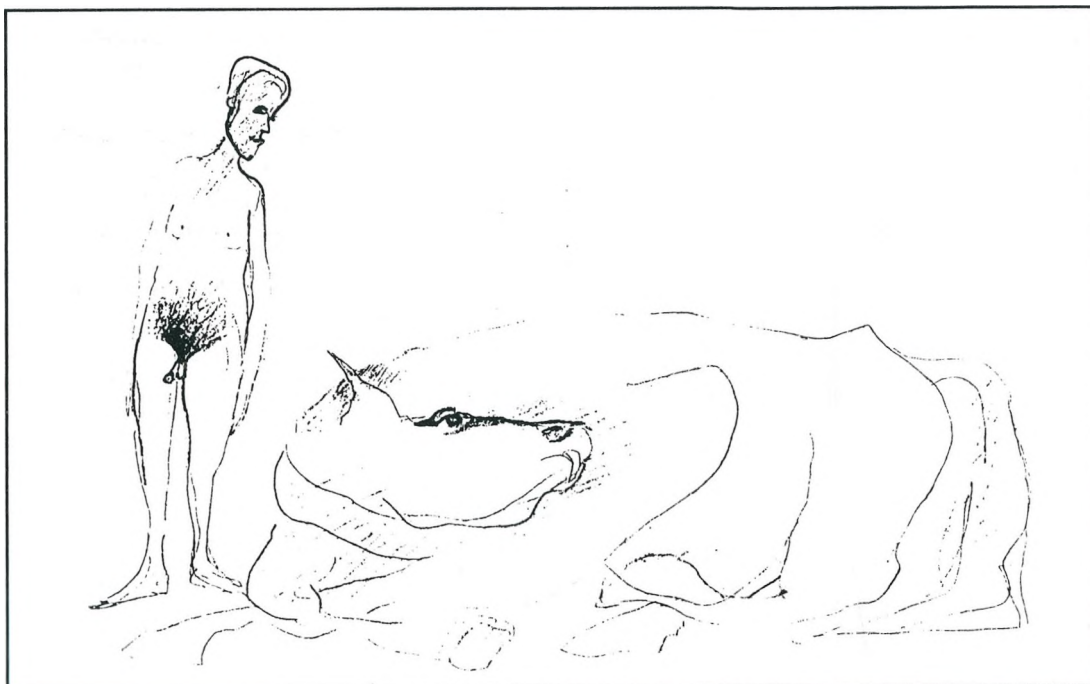
Прощаване

Щеше да ме напуснеш,
дойде да вземеш сбогом,
дойде да ми обявиш,
че не ще идваш скоро.

Накладохме огъня,
пердетата дръпнахме,
и за раздялата ни,
така се захванахме.

На раздялата славна
не ѝ стига един ден,
след това и завчера,
та и вчера ти дойде.

Звъниш и сега, дойде
последно да ме видиш.
Не можеш да заминеш,
ти идеш само, идеш.

ЯНОШ АРАНИ

Витяз Бор

Пропадат лъчите в мъглата,
черен мрак е заседнал навред.
Витяз Бор се метна на коня:
«Мила моя, бог да бъде с теб!»

Черен мрак е заседнал навред,
хладък зефир звънти в гората.
«Мила моя, бог да бъде с теб!»
Витяз Бор е веч в далнината,

Хладък зефир звънти в гората.
Върви из пътя малко птиче.
Витяз Бор е веч в далнината,
Вир изплака това момиче.

Върви из пътя малко птиче:
Къде тръгна? Де се запъти?
Вир изплака това момиче:
Ще те мъжа! — рече баща й.

Къде тръгна? Де се запъти?
Кънти в нощния час гората.
Ще те мъжа! — рече баща й:
От венчавка момата бяга.

Кънти в нощния час гората,
Плават, витаят духове вред.
От венчавка момата бяга:
Витяз Бор рече: «Дойдох за теб!»

Плават, витаят духове вред,
Във дивия край се събраха.
Витяз Бор рече: «Дойдох за теб!»
Загинал герой, пуста сянка!

Във дивия край се събраха,
Духовете вси запееени.
«Загинал герой, пуста сянка,
Бъдни мой, вземи със себе си!»

Духовете вси запееени,
Сватбено шествие закрачи.
«Бъдни мой, вземи със себе си!»
— «На венчавка! тъй обеща ми.»

Сватбено шествие закрачи,
Църква лежеше в руини там.
«На венчавка! тъй обеща ми.»
Запя хор, въздигнаха олтар.

Църква лежеше в руини там,
Получи си стария разкош.
Запя хор, въздигнаха олтар,
В празнично расо мъртвия поп.

Получи си стария разкош
хиляди свещи, лампи сияят.
В празнично расо мъртвия поп,
Ръка в ръка: клетва полагат.

Хиляди свещи, лампи сияят, —
Вън гората дълбок мрак бълва.
Ръка в ръка: клетва полагат,
невеста хубава, тъй бледна.

Вън гората дълбок мрак бълва,
Бухал реве сред баирите.
Невеста хубава, тъй бледна —
Мъртва найдеха в руините.

«Изведнъж се видях на сцената»

Никола Паров пред сп. «Хемус»

Мнозина от нас са виждали и слушали Никола Паров, но малко познаваме неговите произведения и творческия му път. А в Унгария той има издадени вече няколко плочи (от 1991 г. насам по една на година), като последната, под заглавие «Хетерогениал» и с познатото ни звучене на българска и балканска народна музика, умело съчетава с класически и модерни стилове, излезе наскоро. Кой е всъщност Никола Паров?

— *Роден си в София. Как попадна в Унгария?*

— Майка ми е унгарка, която се омъжва за българин. След време се оказва, че поради ред причини това съжителство е осъдено на неуспех, така на десетгодишна възраст пристигнах с майка си в Унгария. Тук до осми клас учих в българското училище, където бях изложен, както и моите съученици на своеволията на изпратени с «връзки», не достатъчно подготвени учители. През 70-те години в Унгария вече господстваше един доста либерален дух, идваше веремето на хипитата и поп музиката, а в същото време в българското училище ни възпитаваха строго, с «капаци на очите», по партийни указания. Учителите бяха един вид чиновници... Разбира се, имаше и положителни емоции, например с най-добри чувства си спомням за учителката си по унгарски език, между другото, по нейн съвет кандидатствах и бях приет в езикова паралелка на будапещенската гимназия «Мадач». Така се откъснах от тази среда, въпреки, че тайно се връщах в училището, оглеждах старите места, а с бившите ми съученици и досега ме свързва приятелство.

— *Стана музикант. Защо избра точно музиката?*

— По две причини. Първо, явно имам вроден талант (без, разбира се, да смятам, че съм роден гений, просто един талант, без който не бих могъл да постигна нещо в тази професия). Втората причина е традицията. В семейството ми по бащина линия е имало много музиканти, дядо ми също свиреше народна музика. Някак подсъзнателно тези неща ме накараха да се обърна към музиката. Между другото, интересът ми към музиката се прояви още на седем-осем годишна

възраст, тогава започнах да уча пиано, виолончело и класическа музика. През престойте си в България неизменно чувствах привличащата сила на народната музика, на народните музикални инструменти. Годишите минаваха, аз все се въртах покрай музикантите и лека-полека, отначало като хоби, после все повече и все по-сериозно свирех на тези инструменти. Междувременно в Унгария се образува нещо като състав, с който започнахме да свирим този вид музика и изведнъж се видях на сцената...

— *Интересно, че точно когато в Унгария навлязаше поп и рок музиката, ти си избрал народната, и то българската народна музика...*

— И аз не бях безразличен към рока, просто чувствах народната музика по-близо до себе си, както се казва: само ръка да протегнеш. През летните и пролетните ваканции, когато ходех в България, тя беше във въздуха и съвсем нормално беше да се обърна към този непосредствен източник. Освен това, бийт, поп и рок музиката все още не беше истински тук. Слушахме я по радиото, създадох се и няколко състава, които се опитваха да я възпроизвеждат по свой, унгарски начин, но може би по-важната причина бе, че духът в който ни възпитаваха в българското училище ни ограждаше от «чуждото влияние на западния капитализъм»: рокът, джинсите, дългата коса... Всички харесваха тогава рок музиката, но и през ум не ни минаваше да я свирим.

— *Какъв е всъщност твоят стил, доколко е разпространен другаде?*

— Разбира се, аз не съм «открил Америка». Особено на това, което правя е, че в музиката си използвам балкански мотиви. В този вид музика се срещат и много големи имена, като Вангелис, Майк Олдфийлд, Фоленвейдер. Всички те вплитат собствената си музикална култура в «голямата музика». И те се докосват до това, което им е най-близо, а до мен, както казах, най-близо е българският фолклор. Аз обаче не съм толкова хомогенен, нещата бързо ми омръзват. Много ми доскучава да слушам една петдесет минутна плоча, един и същ стил, една и съща музика.

— Но пък не ти омръзва да свириш в клубовете, където младежите танцуват народни танци...

— Това е нещо съвсем друго. Свиренето на жива музика не може да се оприличи с нищо друго. Тези клубове са едно непрекъснато движение, а за нас са добра тренировка, народната музика става част от нас самите.

— Когато свириш в тези клубове, или изнасяш концерт, доколко го чувстваш като работа?

— Никога. Работа за мен означава друго. Преди да стана професионален музикант трябваше да работя, за да се издържа. Да работя, значи да правя нещо, което не обичам, нямам нищо общо с него, но трябва да го правя, за да преживявам. Музиката за мен от самото начало е хоби, резултат на един интензивен интерес, затова никога не е означавала за мен работа. Разбира се, някъде свириш по-голямо удоволствие, отколкото другаде, но от това не можеш да се предпазиш.

— Да се върнем към предния въпрос: има ли в Унгария други музиканти, които да свирят в този стил?

— Има някои, които доста умело се справят с фолк-музиката, например Карой Черепеш, който години наред беше член на състава «Визьонто» и в началото на 80-те години направи една-две интересни плочи с Марта Шебешиен. Тази музика имаше подобна насоченост, но някак заглъхна. Аз поне не познавам други музиканти или групи, които да използват фолка в такава форма, в каквата аз правя това.

— Спомена името на Марта Шебешиен. Доколкото ми е известно, вие с нея бяхте в доста близки отношения. Каква е нейната роля, за да станеш това, което си в музиката?

— Когато се срещнах с Марти, вече бях «до шия» в тази музика. Нашето взаимно влечение произтичаше от професионално уважение, подсилено от лични симпатии. Работехме заедно, но такъв е животът, някак си не се получи нашата връзка и с това постепенно се прекъснаха и професионалните ни отношения. Във всеки случай, аз съм много благодарен на Марта, защото малкото, което «отбирам» от унгарската народна музика, съм го научил от нея, пък и се научих да харесвам тази музика.

— Обясни на нас, лаиците, как се ражда една композиция в този жанр. От една народна песен, или от мотив...?

— И по двата начина. Понякога, както казвах, една мелодия, без дори да знам откъде идва, се върти в главата ми: при натрупвания от музика за период от десет-петнадесет години, човек трудно си спомня откъде идва дадена тема. И тогава около тази тема, ако е достатъчно интересна и достатъчно ме занимава, от този откъс може да се направи една относително дълга композиция. Но много пъти става и обратното: от едно настроение, от едно инструментално настройване, в което

няма никаква мелодия, само обикновени хармонии и някакъв ритъм, се получава нещо, в което се влага даден народен мотив. Не обичам да казвам, че идва от вдъхновението, но има периоди, когато човек изведнъж става много продуктивен. Може би наистина вдъхновение е най-точната дума.

— Как си с импровизацията? Доколко се оставяш да се «отвлечеш» при многократното изпълнение на дадена композиция?

— В традиционната народна музика това почти не е възможно. Не бих казал, че импровизирам. В народната музика съществуват много сериозни и строги закономерности, дори в различните народни жанрове. Единствената възможност за импровизиране в българската народна музика, това са бавните, разливащи се мелодии, където изпълнителят може да свири според усещанията си, но и тогава трябва да отговаря на определени музикални принципи. На концертите е същото. Друг е въпросът какво чува слушателя — това зависи от неговата подготвеност, или по-скоро неподготвеност: може да смята, че изпълнителят импровизира, докато импровизацията не означава да свириш каквото искаш — най-много закономерност има в една импровизация.

— Свириш на много различни инструменти. Как всъщност усвои тази професия?

— Нямам «истинско» музикално образование. Шест години учих пиано и виолончело при различни учители. Всичко, което знам е резултат на собствени усилия, сам търсех и избирах онази музика, която слушам и изпълнявам с повече удоволствие. Моята малка трагедия се състои в това, че въпреки многото инструменти, които владеея, на никой от тях не мога да постигна максимумът. Покрай изпълнителската си дейност нямам и време за това, но и технически е много трудно да се постигнат много добри резултати на няколко народни инструмента едновременно. Практически свири на всички български народни инструменти, а също и на други, като китара и синтезатор например. Сравнително лесно и бързо усещам «душата» на инструмента и постигам на него добри резултати.

— Как оценяваш досегашните си плочи, доколко се слушат?

— Много-много не ме интересува доколко се слушат моите плочи. Отделям внимание на една плоча, докато правя музиката за нея. Не се занимавам с мениджмента и разпространението ѝ, още повече, че не считам за своя задача да направлявам вкуса на хората. Известно е, че широката публика купува предимно най-обикновената, без особено съдържание музика. Не се чувствам наранен от това, че моите плочи не се изчерпват в хиляди екземпляри, достатъчно ми е, че се купуват и винаги имам поръчка за нова плоча.

— Би трябвало да имаш свои «фенове»: в Унгария

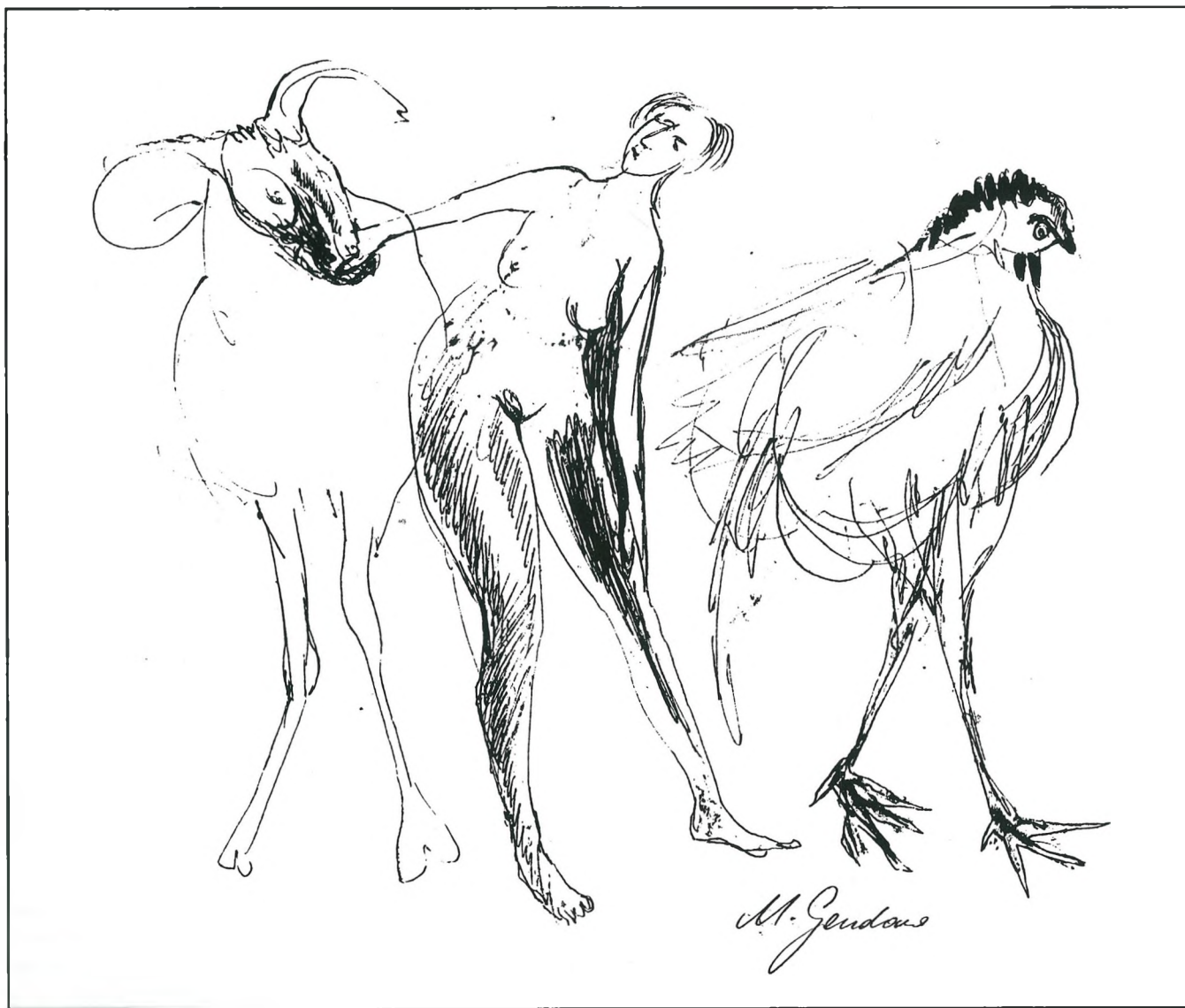
живеят гърци, сърби, да не говорим за тукашните българи, които сигурно се интересуват от твоята музика...

— За съжаление бих могъл да преброя на едната си ръка онези българи, които някога са слушали моя плоча. Може би съм силно критичен към тях, но изглежда те предпочитат онези народни състави, които идват от България и свирят по-обикновена народна музика, пък и по малко танцова музика за празненствата на тукашните българи. И аз мога да свиря право хоро, но в народната музика има много по-големи ценности.

— Какво ще кажеш за най-новата си плоча?

— Мисля, че тя е най-добрата досега. Не само, защото на нея успях да осъществя целият си замисъл — благодарение на днешната техника всичко звучи така, както исках да звучи — но и в музикално отношение е доста добра. Нарочно избрах това предизвикателно заглавие — «Хетерогенна». Всеки си казва: «колко е самоуверен само, я да чуя». След като слуша плочата всеки си прави оценка, заслужава ли музиката това заглавие, или не. Във всеки случай, плочата е резултат на две годишен труд, композициите са плод на субективни емоции и инспирации. Но мисля, че вместо да говорим за нея, по-добре ще бъде да я чуем...

Интервюто води Александър Марков

„Моята професия е моето хоби“

Създаването на танцовия състав „Мартеница“ в творческия път на Лили Зафирова

Фолклорът в миналото и днес, е израз на народността същност и характер, на жизнените сили и душевността на един народ, а грижата за неговото съхраняване и поддържане — символ на родова и историческа памет. Това е особено така, когато по стечение на исторически обстоятелства, по-големи или по-малки етнически групи живеят в чужбина, откъснати от своята прародина. Тогава фолклорът представлява самоутвърждаващ тяхната националност фактор, кото напомня за общ произход, историческо минало и съдба.

Отмирането на някои стари народни обичаи, обреди и др. налага да се търсят нови и подходящи форми за поддържане и развитие на фолклорната традиция. Такива са много разпространените в Унгария „танцувални къщи“ и действащите с тях самодейни фолклорни състави, които на базата на любовта към музиката и танца привличат многобройна публика, интересуваща се от народното изкуство. Това явление в унгарския културен живот е предпоставка за създаването и на българския фолклорен танцов състав „Мартеница“. Другата предпоставка е нуждата на тук живеещите българи да се изявят творчески, да дадат израз на „българското“ в себе си, да претворят българската култура на унгарска почва. Вдъхновител и организатор за реализирането на тези предпоставки става българката Лили Зафирова-Бюди, която със своята енергичност, оптимизъм и чар поставя основите на състава и до днес живо се интересува от дейността му. А дейността на състава „Мартеница“, подкрепяна морално и материално и от Дружеството на българите в Унгария, дава повод да се гордеем със съществуването му. Нека си припомним: създаден през 1981 година, на телевизионното състезание „Кой какво умее“ през 1983 г. той вече печели първа награда, а на същото състезание през 1988 г. — втора награда. През 1989 и 1991 г. взема участие на III и IV Международен фестивал за фолклорни танци в Палма де Майорка, като през 1991 г. сред повече от петдесет състава печели първа награда в категория „танц“. Съставът представя българските народни танци и на различни фестивали в Италия, Герма-

ния, Швейцария, Австрия, Испания и, разбира се, в България. Нашите сънародници имат възможността често да се наслаждават на тяхното изкуство на празненствата, организирани от Дружеството на българите в Унгария.

Началото

Създателката на „Мартеница“, Лили Зафирова е родена на 6 май 1943 г. в град София. Завършва хореографското училище в София през 1962 г. и още същата година постъпва на работа като ръководител на танцовия състав към Двореца на пионерите. През 1964 г. Детският ансамбъл за народни песни и танци гостува в Будапеща. Тук, на един от концертите, Лили се запознава със своя бъдещ съпруг, а през 1965 г. идва да живее в Будапеща. Влиза във връзка с българското училище и години наред организира малки танцови групи, с много трудности, но с неувяхващ оптимизъм. От 1975 до 1980 година семейство Бюди е на работа в Канада. В Монреал съдбата я отвежда при група канадци, които вече са създали състав за български народни танци. Лили им помага както по отношение на хореографията, така и при подбора на музика и снабдяването с костюми. Следва кратко пребиваване в Будапеща и отново на път — в Ню Йорк, където пък се среща с американци, които също танцуват български танци. Създава танцов състав „Босилек“, който съществува и до днес.

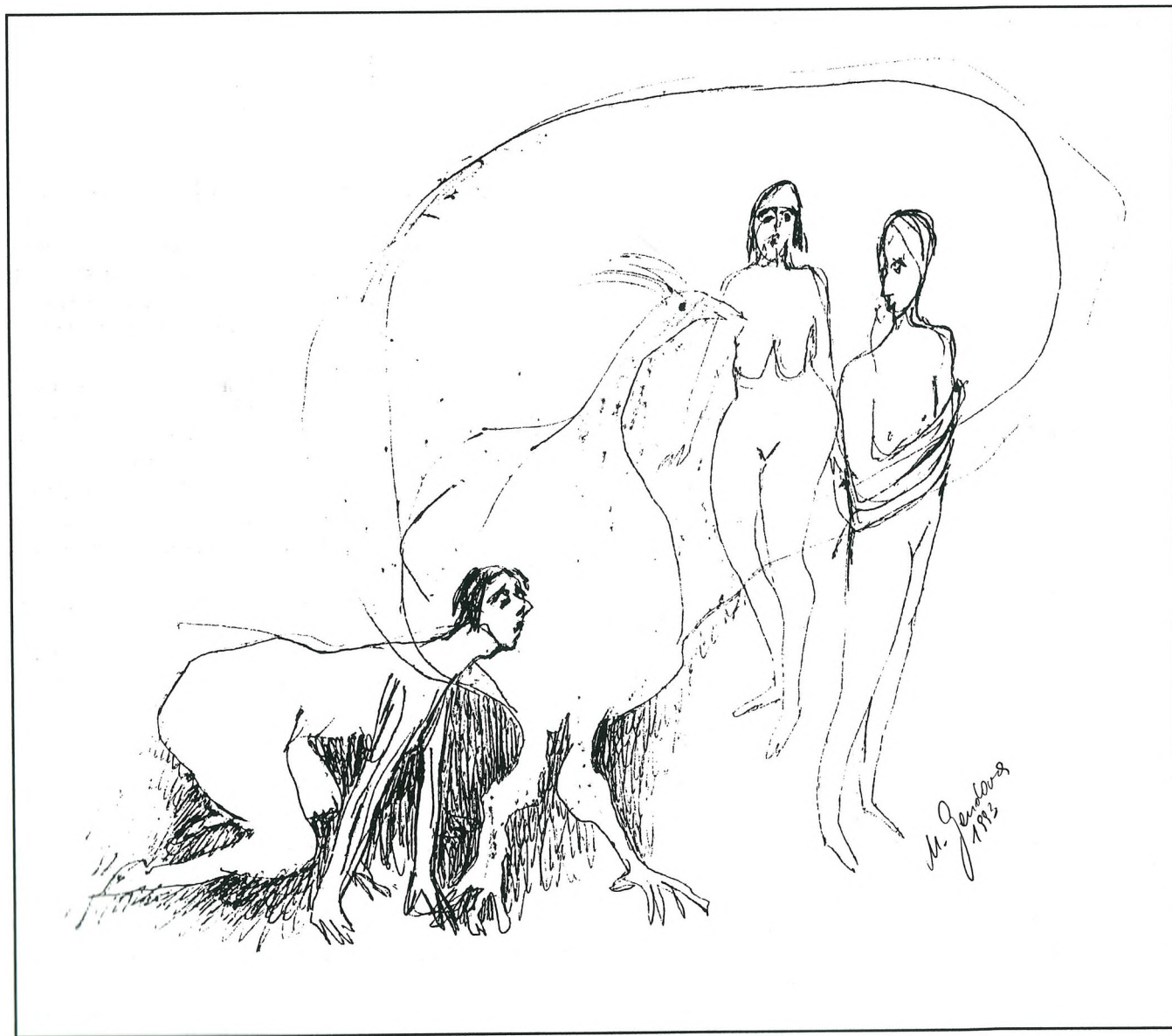
Отново в Будапеща

При завръщането си в Будапеща тя вече има зад гърба си богат опит. Дейността ѝ отново я отвежда в българското училище, където се среща с Ищван Силваши, опитен танцьор и чест посетител на „танцувалните къщи“. Силваши разбира от сина си, ученик в българското училище, че има една жена, която учи децата на български народни танци. Той я запознава с оркестъра за българска народна музика „Жаратнок“. Заедно провеж-

Настоящето

дат заниманията си в културния дом «Йожефварош». Така около нея се събира ядрото на бъдещата „Мартеница“. Появява се идеята, за празника на пролетта част от нейните «възпитаници» да покажат умението си в Българския културен дом. Научават няколко танца с нейна помощ и след успешното представяне решават да образуват танцов състав, който, в чест на това добро първо истинско представяне пред българска публика на връх Баба Марта, да нарекат „Мартеница“. Водени от желанието да покажат какво могат, съставът и хореографката учат все нови и нови танци, усъвършенстват умението си, за да вземат участие през 1983 година в популярното телевизионно състезание „Кой какво умее?“. Тази първа голяма тяхна изява е повече от успешна — шестимата от «Мартеница» завладяват сърцата на публиката и се класират първи в своята категория.

От няколко години Лили работи и живее със съпруга си във Виена. Както винаги, и този път се оказва, че има няколко младежи, които танцуват танци на балканските народи, в това число и български. Изглежда, Лили ще започне всичко отново. И защо не? Тя споделя пред сътрудник на списание „Хемус“: „Моята професия е моето хоби. То ме е измъквало от трудни моменти в живота и един път заразен от танците, въпреки умората, времето и напрежението, човек, преживял лечителното въздействие на успеха, на аплодисментите на публиката, се чувства удовлетворен от една току-що свършена работа...“ И добавя: „Благодаря на всички, които ми помогнаха да осъществя моето хоби и накрая, но не на последно място, на г-н Тодор Калицов и на колектива на Българския културен дом!“

Сънища в картини?

Миролюба Гендова е родена в Будапеща през 1956 г. Завършва Софийската художествена гимназия, след което продължава учението си в Будапеща, във Висшата школа за приложно изкуство, където ѝ преподават Лайош Шваби и Шимон Шаркантю.

Член е на Съюза на българските художници, на Сдружението на унгарските творци и на Съюза на унгарските художници. Учасства в различни съвместни и самостоятелни изложби в Унгария, България и в други страни.

«Ако след пробуждане си спомняме сънища, това не е истински процес на събуждане, а фасадата, зад която той се крие.»

Фройд

Голи мъже и жени сред кучета, вълци и бикове. Голи фигури, яхнали коне и крави. Разперени ръце и ритуални пози. Изопнати тела заобиколени от котки, прасета, птици и риби. Пъстър свят от сънища на границата на реалността?

Това ли е творчеството на Миролюба Гендова? Трудно е да се опитваме да го разгадаваме. Интересно е да се потопим в нейните символични разпятия. «Рисувам спомени от сънища в мистично, полусънно и полуреаално състояние» — споделя художничката.

На неутрален фон, изпълнен с цветове, подсилващи сюжета, се разиграват сцени от семейния свят, връзката «мъж-жена», отношенията им, тяхното място в живота. Тази древна, вечна тема е основата в творчеството на Миролюба Гендова.

В циклите-произведения «Семейство» и «Ревност» привидното спокойствие е изпълнено с вътрешен драматизъм. Героите преживяват с болка раздялата, самотата, вътрешното си неудовлетворение и страсти. Фигурите са почти винаги голи, очертани в контури, силно издължени, напомнят експресионистичните похвати на Пикасо, Шагал, Толуз Лотрек. По думите на авторката «Хората не са сами.» Заобиколени са от животни — вечните спътници на човека. Дали те са присъствие в самотата му или конкретни символи,

подсилващи драматичната атмосфера на картините?

Най-често кучето и котката присъстват в семейните актове, пораждащи асоциации за вечната игра между мъжа и жената: вяност-изневяра, интелигентност-инстинктивност, свирепост-нежност и гальовност.

Грамадно, черно куче приличащо на вълк е седнало до свита, подтискаща чувства и страст гола жена и легнал до нея гол спящ мъж. Гола жена срещу вълци. В тези картини кучето се превръща във вълк в съзнанието ни. Става символ на хищни страсти преплетени с разпятното чувство за вяност, което подсилва атмосферата на самотност и гнет.

— Издигам животните до нивото на хората. — казва Миролюба.

Или може би обратното? Нали човекът произхожда от животинския свят и всички страсти го връщат в първичните му рамки.

— Хората биха се радвали да станат животни. — продължава художничката.

Може би защото тази голота и искреност ни липсват?

Особено често авторката използва бикове и конете като символи, участващи в актови композиции с човешки фигури, носещи потенциалния заряд на сексуално изживяване.

Художничката рисува и митологични същества като минотавър или жена с глава на котка, което ни внушава идеята за древния произход и вечния смисъл на нейната тема.

Цветовете в маслените ѝ творби също носят своя поетическа сила. Те са целенасочено избрани в зависимост от сюжета на картината. В своя цикъл «Ревност», Миролюба използва зелено-жълт фон, в семейните картини преобладава розов и морав или неутрален бежево-кафяв цвят. А в картини, където се появява трета фигура се срещат жълто-сиви контрасти. И много на място в разпятия или определено сексуални моменти художничката използва огнената гама — червено и оранжево.

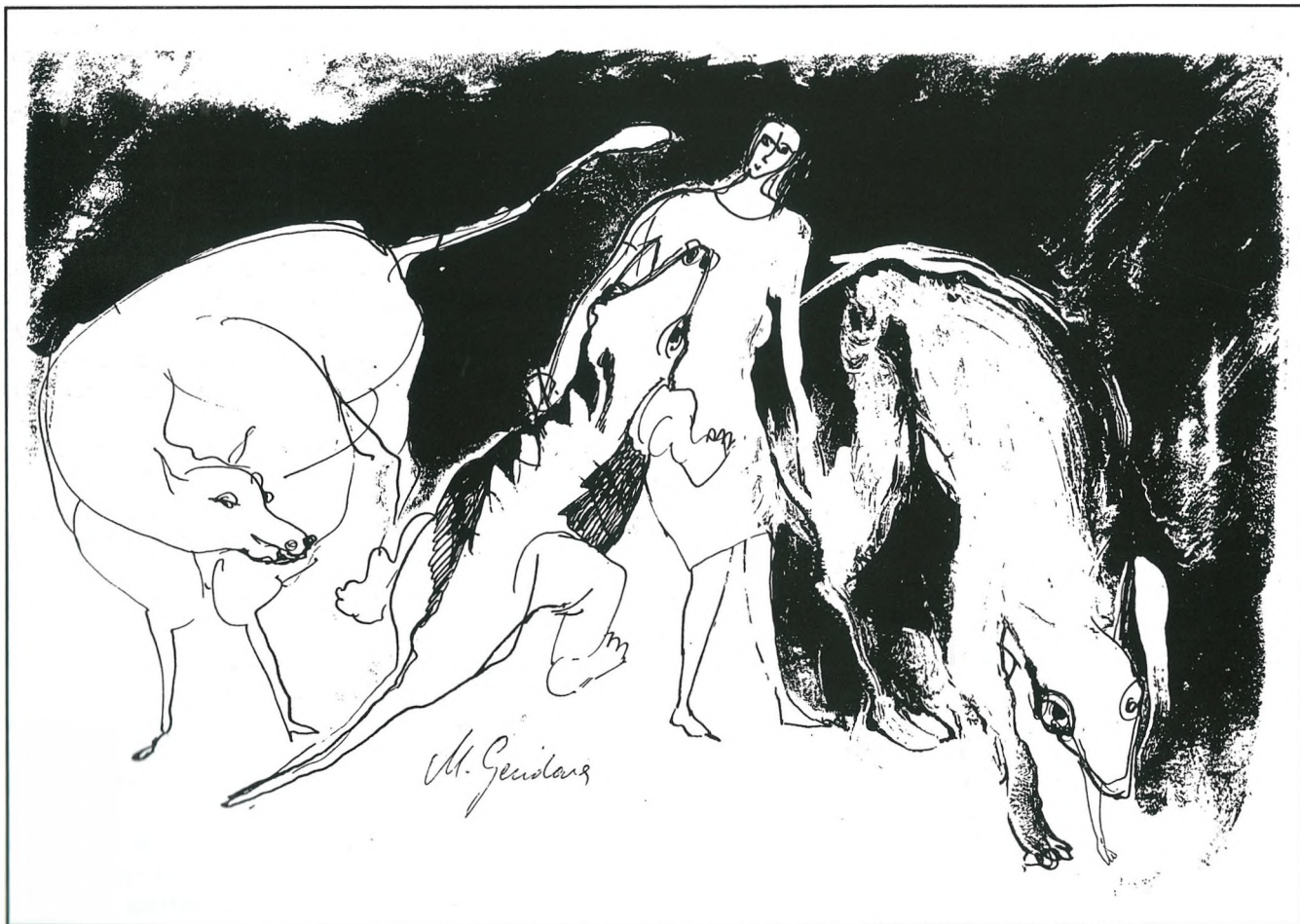
Миролюба Гендова рядко рисува композиция от двама или две фигури. Те винаги са допълнени със символи. Дори «Отвличането на Европа» — гола жена яхнала бик — не е самостоятелна композиция. В заден план се вижда оттегляне на друг бик. Най-често фигурите са 3, 5 или повече. Така композициите на художничката стават динамични, подсилени от изразителни жестове — разперени ръце, изопнати тела, разкрячени или свити фигури. В тях пулсират преживяванията на една жена, пречупени през светоусещането на художничката.

Жената заема основно място в картините на Миролюба Гендова — разпъната на кръст, седна

ла на трон, очакваща, страдаща, изгаряна от страсти, примирена, уморена, очудена, в хармонично движение с мъжката фигура или самотна. Тя се превръща в ритуално присъствие дори когато отсъства от платното. Символите са посветени и на нея, насочени са към нея.

Ако се опитаме да определим стила на Миролюба, ще открием множество модернистични направления: *експресионизъм* — в цветовете, формите, субективното отразяване на собствения вътрешен свят, *символизъм* — мистично-идеалистичен, *сюрреализъм* — в подсъзнателните асоциации; в освобождаването на страстите, инстинктите и комплексите на интуитивния свят; в гротескното, натуралистично претворяване на сънни видения на границата на реалността.

Това интересно преплитане на художествени стилове изгражда индивидуалния изобразителен свят на Миролюба Гендова, в който се отразява силната чувствителност и прямотата на авторката. Как отговаря на творчеството ѝ определението на Фройд: «Създанията на твореца — творбите му — са въображаемо задоволяване на подсъзнателните му желания, също като сънищата, които имат подобен характер».

Фридеш Мамчеров

Фридеш Мамчеров е роден в Будапеща през 1923 г. Завършва Института за театрално и филмово изкуство през 1953 г, като ученик на Дюла Хай и Мартон Келети. В периода 1954-62 г. е асистент на Ласло Раноди, като междувременно, през 1956

-58 г. прави филми за брюкселския Работнически филмов институт и в Лондон за Филмпартнер Шип. На фестивала за телевизионни филми във Веспрем през 1972 г. неговият филм «Весела слонска болест» печели първа награда.

Въпреки българският си произход, той е типично унгарски режисьор. Неговото творчество чудесно се вписва в историята на унгарското филмово изкуство, която от своя страна е история на постоянната борба на киноизкуството с традициите на кинематографията.

Дълго време изглеждаше, че е невъзможно да се превъзмогне силата на традицията и няма интерес дори към подобряване на качеството на обикновеното фотографиране. След това се оказва, че добре подбраният терен, взетите от живота картини дават по-голяма възможност за вживяване дори и в традиционните сюжети. През педесетте години все повече унгарски филми използват картинните изразителни средства, характерът на унгарската кинематография започва да се променя.

Значително място в този процес заема творчеството на Фридеш Мамчеров. Той попада в «голямото кино» в началото на петдесетте години, когато вече се чувства полъхът на промените, дори са ги легитимирали като социалистически реализъм, но като изкуство са още неизразени до край и силно свързани с наследството от миналото. За младият драматург и режисьор-асистент сигурно е било трудно да се ориентира в плетеницата на различните стилове, взети под общ идеологически знаменател за социалистически реализъм. Не е лесно да се отличи къде свършва лимонадената продукция и къде започва адаптацията на неореализма, къде се превръща една сапунена опера в критическо изображение на действи-

телността. Мамчеров има късметът да работи с такъв майстор на унгарското кино, като Ласло Раноди, един от първите, които са възискателни към визуалното представяне, работят с последователна творческа концепция в различни жанрове на киноизкуството.

Мамчеров получава възможност за самостоятелна изява през 1956 г. Снима адаптация на популярната творба на Фридеш Каринти «Моля, господин учителю». Този му филм изпада в забвение, а съвсем не е безинтересно начинание и чудесно отразява, с какви проблеми се сблъсква унгарската комедия в един период на недоопознатия докрай промени. Явен е стремежът литературният текст да бъде пресъздаден като визуален хумор. С това режисьорът опитва да приближи унгарската комедия към бурлеските. Но, по унгарските традиции, епизодите не са достатъчно действени, тълкуването им е предимно психологично, картината не ги разкрива достатъчно. Гротескното напрежение на познатите училищни сценки се налага да бъдат пресъздадени чрез карикатуристична игра на актьорите. Много по-живи са частите, показващи фантазирането на главният герой, но и тук проличава колко малко са геговете, колко интензивно се използва все още актьорската игра за пресъздаването на характерите.

Заедно с оформянето на модерното унгарско филмово изкуство, през шестдесетте години преживява своя втори разцвет филмът за масовия зрител. Реабилитацията на миналото и произтичащото от това «разкрепостяване» на мисълта се

чувства във втория филм на Мамчеров, «Двата живота на леля Мици» (1962 г.), който е една от най-успешните унгарски комедии през последните десетилетия. От филма лъха леката елегантност на комедиите от тридесетте години. Образите и ситуациите са взети от бита, въпреки това всичко е чудесно игриво. Антал Пагер, някогашният «сърцеед» играе в ролята на влюбен застарял шофьор на такси, а звездата Мани Киш, в ролята на стара мома, е най-прекрасната стара дама в Будапеща.

Унгарското киноизкуство обаче поема по нов път. Под въздействието на френската и на други «нови вълни», младото унгарско филмово поколение отново рязко се разграничава от «киното на татко». Новите герои-интелектуалци стават любими образи, изпълнявани от Ева Руткаи, Золтан Латинович, Миклош Габор и Иван Дарваш. Върху двойствената любов на Руткаи и Латинович е построена и новата комедия на Мамчеров «Алфа Ромео и Жулиета» (1968 г.). Приятна за гледане, но действието се развива малко мудно. Филмът за

масовия зрител има нужда от обновление, но поради агресивните нападки не смее да се потопи във вълните на изкуството.

Проблемът е разрешен от телевизията. Стремежът за разчупването на формата става господстващ в унгарското киноизкуство през седемдесетте години, докато традиционните жанрове намират място в телевизията. Оттук нататък двете области на «дестата муза» не си взаимодействат, което води до бавното линейно на унгарския филм за масовия зрител. Както и други свои колеги, Мамчеров попада в задънена улица. Последовател на Раноди, прави още една «постна» драма («Смъртта на лекаря», 1965 г.), няколко публицистични игрални филма («Само един телефон», 1970 г.; «Приеми себе си», 1974 г.), изготвя доста успешни продукции за телевизията, но и той не успява да вдъхне нов живот на унгарския масов филм. Може би поради липсата на стимул.

превод: Александър Марков

Личността на оператора

Петър Величков е роден през 1954 г. в Будапеща. Завършва операторско майсторство във Висшия театрален институт в София. Понастоящем работи като оператор в Унгарската телевизия.

Автор е на няколко късометражни филма: «Време», «Ритуалът», «Учителят», «Сън», а като оператор участва в редица кинопродукции, със свои български, унгарски, шведски, френски и перуански колеги, така например «Александра», «Човекът от тълната» и др. През 1990 г. на филмовия фестивал за късометражни филми в Нант (Франция) неговият филм «Време» получава първа награда за най-поетичен филм.

Освен, че е оператор-специалист, Петър Величков проявява подчертан интерес към филмовата режисура и по-точно към късометражния филм: търси по-непосредствен и по-бърз контакт със зрителя, стреми се колкото може по-скоро да стигне до него, по-лаконично и сбито да предаде своите идейни внушения и мисли. Това предава на неговите филми своеобразна художествена и филозофска плътност, която провокира зрителя, изисква неговата бърза реакция, предизвиква едновременно и размисъл, и чувство.

По-долу поместваме някои мисли на Петър Величков за творчеството на кинооператора.

«Творец ли е операторът? В наши дни имаме пълно право да твърдим това, тъй като всеки един филм изгражда самостоятелен изразен език. Зрителят оценява само крайния резултат, художественото равнище на филма, неговото съдържание, въздействието върху чувствата му. В същото време художественото ниво на проектираната върху екрана картина зависи в основна степен от оператора.»

*

«Операторът, който работи с режисьор, е подчинен на две основни неща. Едното е производството, литературния материал, а другото е личността на режисьора, който се стреми да пренесе този мисловен свят във филма, т.е. да го превърне за зрителя в художествено изживяване. Операторът би изпълнил добре задачата си тогава, когато неговата работа органично се вплита в литературната и в режисьорската концепция».

*

«Човек трябва да знае към какво се стреми, какво иска да постигне в дадено произведение на изкуството, едва тогава той може, в хода на снимките, да промени нещо, но добре обмислено и обсъждайки го с целия творчески колектив. И тогава ще съумее да използва докрай дадените творчески възможности».

*

«Операторът трябва да се изгради като равностоен партньор на режисьора в ръководенето на продукцията. Защото филмът е изкуство, но има и производствен процес. И като всеки производствен процес и този в случая е свързан с пари и то значителни суми. Затова е особено важно творците да работят икономично и бързо, но естествено след като добре са премислили нещата».

*

«За преподавателя е особено важно студентите да отпуснат и разкрепостят фантазията си. Дори

и това да доведе до погрешни решения. Човек се учи и от грешките си! Не е добър този преподавател, който поддържа строга дисциплина, който непрекъснато упреква курсистите си за техните грешки и им натяква. Преподавателят трябва да се стреми да им осигури колкото може повече свобода, за да могат те да творят в посока на пълно използване на фантазията си. И тук има място за успехи и неуспехи, за всичко».

*

«Всеки филм, който се създава, трябва да се почувства от неговия творец. Той трябва така да работи, сякаш това е неговият първи филм. Защото това е една професия, която се упражнява през цял един живот и човек трябва да се противопоставя на много неща и преди всичко — да се противопоставя на рутината.

АДРИАНА ПЕТКОВА

Българска кухня

Конкурс

Богатството и разнообразието на трапезата на един народ е част от неговата материална култура, неотделима част от начина му на живот и от неговата душевност. Има нации, които се славят като големи кулинари като французите например. Има нации, чиято слава като гастрономи е поскромна, но това не означава, че са лишени от ароматни ястия и омайващи подправки и вкусове.

Едва ли има човек, който да няма любимо ястие и да не може да оцени добре пригответеното блюдо, особено ако то е и сервирано с вкус и фантазия. Приготвянето на ястия е ежедневие в семейството, в рамките на което се предава и укрепва кулинарната традиция, а готвенето за големите, многолюдни тържества се превръща в изкуство и празник.

В рубриката за българската кухня бихме желали от една страна да припомним традициите в

храненето на българина, а от друга страна — за любителите на кулинарното изкуство да предложим изпитани и интересни рецепти за ястия, чийто аромат, когато вече са на трапезата, напомня бабините гозби от нашето детство. Освен това бихме искали да представим и позабравени в динамичното ни ежедневие празнични ястия и красиви хлябове, предписвани някога от народната вяра нарочно за отделните календарни и семейни празници. Интересна тема са и българските подправки и комбинирането им, чрез което се получават и специфичните за всяко ястие вкус и аромат. Можем ли да си представим гювеча например, без патладжан, домати, чушки, зелен боб и грах, лук, моркови и бамя и непоръсен с пресен магданоз? Или как бихме приели на трапезата си лозовите сърмички, без листата да бъдат напоени с мириса на копъра, магданоза и целината?

Уважаеми читатели! Идеята на редакцията на «Хемус» за конкурса по кулинарно изкуство, възникна след успеха на великолепните кулинарни изложби на Бабинден, на които българските домакини в Унгария отново и отново показват какви виртуозни готвачки са. Смятаме, че всички могат да представят интересни традиционни рецепти, като с това обявяваме и конкурс за най-интересно и вкусно блюдо. Конкурсът се провежда в три категории: предястие, главно ястие и десерт. Молим да изпратите рецептите си на адреса на редакцията, като означите името, адреса си и района на България, откъдето е предложената от Вас рецепта, а също така от кого сте я научили. Известно е, че на празника Бабинден присъстват наши сънародници предимно от Будапеща и околностите. Рецептата, класирана на първо място във всяка от категориите на конкурса ще бъде наградена с безплатно пътуване до Будапеща и преспиване в Пансион Рила, като по този начин и нашите читателки от провинцията ще могат да вземат участие в следващия Бабинден!

По-долу Ви предлагаме примерен образец за приготвянето на българска гозба, като очакваме да изпратите Вашите рецепти по подобен начин.

Гювеч с телешко месо по Ямболски

Продукти за 10 порции: 1.5 кг. необезкостено телешко месо, 4-5 глави лук, 3-4 морковчета, 1/2 кг. картофи, 300 гр. чушки, 300 гр. домати, 200 гр. зелен боб, 200 гр. грах, 1-2 средно големи патладжана, 200 гр. бамя червен пипер, сол, чубрица, черен пипер, магданоз, 100-150 мл. олио.

Приготвяне: нарязаното на по-едри късове месо се задушават с малко олио, с лука, морковите и малко червен и черен пипер, след което се вари бавно. Когато месото омекне достатъчно (поне час и половина) към него се прибавят почистените и нарязани на дребно зеленчуци без домати, прибавя се чубрицата, още малко червен и черен пипер, олио и се варят още 30-40 минути като на края се прибавят домати, нарязани на дребно и сол на вкус. Когато ястието е сварено, се изсипва в тава, поръсва се с пресен магданоз и леко се запича на фурна. Поднася се топло.

Хроника

Из живота на Дружеството на българите в Унгария

На 3 януари, по случай новата 1994 г. в Посолството на Република България, извънредният и пълномощен посланик г-н Веселин Филев се среща с членовете на Управителния съвет на Дружеството на българите в Унгария. На срещата бяха изказани взаимни пожелания за спорна и плодотворна работа през новата година.

На 22 януари, в Българския културен дом бе организирано тържество за Бабинден и кулинарна изложба-конкурс. След изпълнението на народния ритуал, с участието на Виолета Йотова-Фратер, модното студио «Флай» показва нови модели дрехи и шоу-програма. Оркестър «Рила» със солисти Роза Банчева и Алексей Лесички изпълни българска народна музика. Тържеството завърши с обща трапеза за всички участници и гости.

От м. януари т.г. българската общност в Унгария се сдоба с нова възможност за обществена изява — в съответствие с приетия през 1993 г. Закон за правата на националните и етнически малцинства в Унгария и политиката на унгарското правителство по националния въпрос, всяка последна събота на месеца от 10.30 часа по втора програма на унгарската телевизия се излъчва предаване «Рондо», в което и на български език зрителите могат да се запознаят с живота на българската общност в Унгария.

На 12 февруари по традиционен начин бе честван Св. Трифон Зарезан и проведено отчетно-избор

ното събрание на Дружеството на българите в Унгария.

След зарязване на лозата в църковния двор, отец Иван Шумов отслужи водосвет, всички присъстващи бяха почерпени с чаша червено вино, а след обяд, в културния дом бе проведено отчетно-изборното събрание. Мандатът на Управителния съвет, избран за три години през 1991 г. изтече и той даде отчет за своята тригодишна работа. В отчетния доклад, изнесен от изпълнителния председател д-р Тошо Дончев бе направен обстоен анализ на тригодишната дейност на Управителния съвет. Изтъкната бе неговата активна работа по организационното изграждане, стопанското и финансово укрепване на Дружеството на българите в Унгария и разгръщане на неговите обществени и културни изяви. Този период ще остане в неговата история като време, когато българската общност в Унгария официално получава статут на национално малцинство, когато е приет новия

Устав на Дружеството, когато започва да излиза списание «Хемус», когато страноприемницата се превръща в хотел с категория две звезди и т.н. В този период гости на нашето дружество бяха президентът д-р Желю Желев, НВ Цар Симеон II и Царица Маргарита, председателят на Народното събрание на РБ Александър Йорданов, министър-председателят проф. Любен Беров, министри, видни български парламентаристи и политически дейци, писатели, музиканти, артисти и др. В нашия културен дом посрещнахме и много унгарски обществени и политически дейци. За всички тези срещи и посещения най-автентично говори нашата книга за почетни гости. В отчетния доклад бяха посочени и редица обективни трудности, свързани най-вече с обществено-политическите промени в нашите страни и като голяма заслуга на Управителния съвет бе посочено неговото единство, единомислие и преданост към българската общност и отстояване на нейните интереси.

За следващия тригодишен период за председател на Дружеството на българите в Унгария бе преизбран Георги Иринков, а за изпълнителен председател д-р Тошо Дончев. За зам. председатели бяха избрани Георги Добрев, Владимир Енчев и Илия Маринов, а членовете на Управителния съвет са: Никола Кушев, Верка Живкова, Кънчо Гърдев, Ангел Симеонов, Матей Тодоранов, Иван Караилиев, Пламен Мусев, Данчо Мусев, Цвятко Тютюнков, Димитър Кушев, Васко Василев, Марин Симеонов, Никола Велков, Виолета Йотова, отец Иван Шумов и директорката на българското училище Росица Пенкова. За председател на Контролната комисия бе преизбран Димитър Цуцуманов, а нейни членове станаха: Мария Кушева, Тодорка Удварева, Емилия Попова и Янко Попов.

След събранието богата художествена програма изпълниха ансамбълът за народни танци «Дунав» от Видин, танцовият състав «Мартеница» и оркестърът «Рила». Тържеството продължи до късно вечерта с народно веселие.

В целодневната програма участва и извънредният и пълномощен посланик на Република България Веселин Филев.

На 2 март тържествено бе честван националният празник на Република България — 116 години от освобождението на родината ни от турско иго. Слово произнесе Илия Маринов, зам. председател на Дружеството на българите в Унгария.

Детско-юношеският цигулков оркестър от гр. Ямбол с диригент Виолета Вълкова изпълни концертна програма. На тържеството присъстваха унгарски обществени и политически дейци, кметът на IX район д-р Ференц Гегеши, народни представители от района и др. Присъства и посланикът на Република България Веселин Филев.

Гост на Дружеството на българите в Унгария бе радиожурналистката Галя Сирийска, която подготви тук цикъл предавания под общото заглавие «На гости при българите в Унгария». Цикълът бе излъчен в девет предавания по «Радио България».

От 26 април до 4 март гост на нашето дружество бе екип на Българската телевизия «Канал 1» воден от Атанас Свиленов, който подготви предаване за българите в Унгария «Форум в Будапеща», показан по българската телевизия на 13 март.

На 19 март бе проведен станалият вече традиция Пролетен бал на българите в Унгария. В програмата участваха българските артисти Мирослав Пашов и Робин Кафалиев, от театър «Алтернатива» в София, певецът Тодор Памуков и унгарски артисти с богата вариететна програма.

На 1 май българската общност празнично отбелязва православният Великден.

В българския църковен храм отец Иван Шумов отслужи Св Божествена Великденска Литургия, всеки бе дарен с червено яйце и поздравен с «Христос воскрес». След това, с литийно шествие, всички се отправиха към културния дом, където бе осветено пасхално агне.

Празненството продължи с народно увеселение, а за доброто настроение на присъстващите се погрижи оркестърът за народна музика «Рила».

На 6 май бе отбелязан празникът на Св. Георги Победоносец — Гергьовден.

На 22 май, с народно увеселение, с много цветя, песни и добро настроение на хълма «Сечени» нашите сънародници отпразнуваха деня на славянската писменост и на българската култура и просвета.

Отец Иван Шумов отслужи празничен молебен за солунските равноапостоли Св. Кирил и Методий. Слово за празника произнесе българският писател Стефан Чирпанлиев.

Богата програма от песни и танци изнесоха децата от българското училище в Будапеща и младежкия ансамбъл «Перуника» от гр. Ямбол с художествен ръководител Иван Барабанов и народната певица Славка Калчева.

На 24 май пред паметника на светите апостоли Кирил и Методий край Залавар, от името на Дружеството на българите в Унгария, Верка Живкова положи венец.

Продължи своята дейност Клубът на пенсионера към българския културен дом, който провежда сбирките си всеки първи понеделник на месеца от 15.00 часа. Каним всички наши сънародници-пенсионери да се включат в проявите на Клуба.

През първото полугодие на 1994 година съвместно с Унгарския филмов институт, в будапещенското кино «Йорьокмозго» бяха прожектирани българските игрални филми: «Смърт няма» (2 март), «Хотел «Централ»» (12 април) и «Привързаният балон» (24 май).

За голяма радост на цялата българска общност в Унгария, съвместно с българското училище в Будапеща и с активната работа на учителския колектив и новата директорка Росица Пенкова, бе осъществена една отколедна идея на Управителния съвет на Дружеството на българите в Унгария — открито бе българско съботно училище. Първото занятие бе проведено на 26 февруари, а след това — редовно до края на учебната година, през седмица. Много български деца, желаещи да усъвършенстват познанията си по български език, посещаваха съботното училище. Радваме се, че то намери такъв радушен прием от страна на нашите сънародници и призоваваме и други родители да заведат децата си на занятията на съботното училище!

На 5 май т.г. дългогодишният председател на Дружеството на българите в Унгария Георги Иринков навърши 60 години и излезе в пенсия. По този повод и за неговите заслуги пред българската общност в Унгария той бе награден от Управителния съвет с плакет «Лазар Иванов». Редакцията на списание «Хемус поздравява юбиляра и му пожелава здраве, активна почивка и по-нататъшна

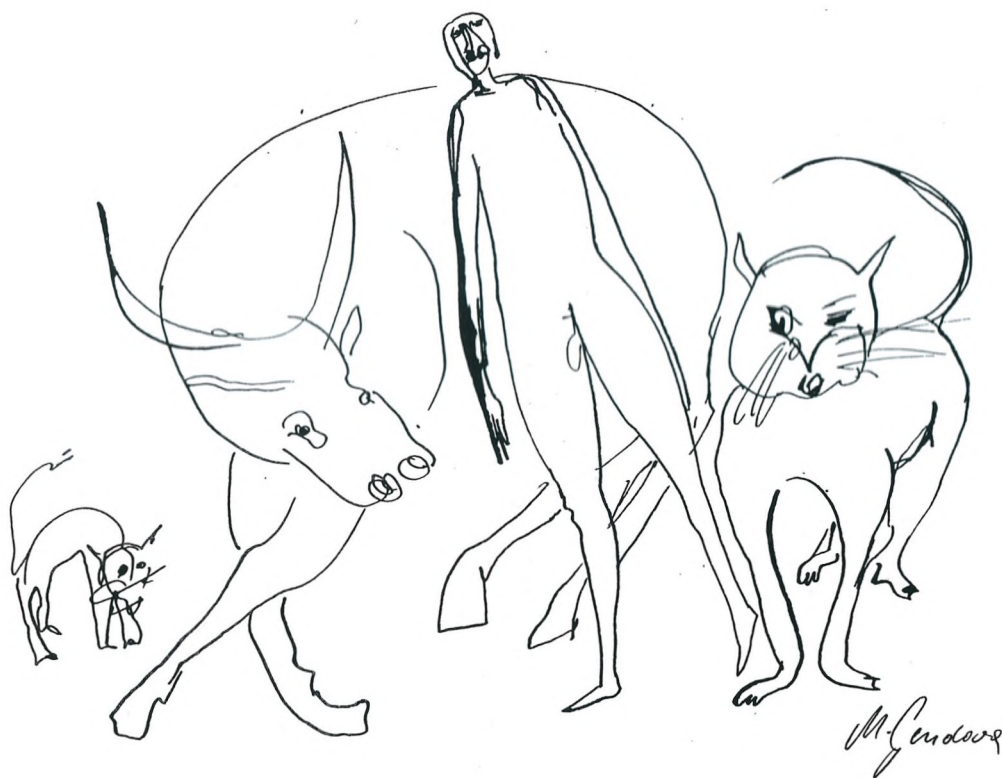
плодотворна работа в Дружеството и списание «Хемус» в интерес общественото утвърждаване и културно издигане на българската общност в Унгария!

РАДОСТ И СКРЪБ

През първото полугодие на 1994 бяха кръстени: Даниел Венциславов Тихов, Андрей Полоц Андраш, Лиляна-Дрогина Полоц Андраш, Мария Фодор Ищван, Золтан-Кристиян Стефанов Юричкаи, Магдалена д-р Бела Бек.

Църковен брак сключиха: Николай Йончев Тодоранов и Мария Фодор, Иван Димитров Кушев и Чила Задва, Милен Георгиев Динев и Магдалена Бек. Честито!

Отидоха си нашите сънародници: Александър Тодоров Кушев (73 г.), Иван Миланов Колев (78 г.), Куна Маринова Джонгова (69 г.), Иван Маринов Драганов (82 г.), Енчо Павлов Мангов (82 г.), Енчо Георгиев Владов (23 г.), Кина Лесичкова (97 г.), Мильо Георгиев Мильов (72 г.), Крум Петков Симеонов (61 г.), Петко Христов Каравасилев (69 г.), Ирина Петкова Тодорова (73 г.), Мария Маркова Ковачева (101 г.). Вечна им памет!

*ИСКАТЕ ЛИ ДА ПРЕКАРАТЕ НЯКОЛКО ПРИЯТНИ ДНИ В
БУДАПЕЩА, ОБКРЪЖЕНИ ОТ ТРАДИЦИОННОТО
БЪЛГАРСКО ГОСТОПРИЕМСТВО?*

ХОТЕЛ «РИЛА»

тел.: 216-1621, факс: 215-5184

РЕСТОРАНТ «ЦАРЕВЕЦ»

тел.: 216-1797

1097 Будапеща, IX, ул. «Вагохид» 62

СА НА ВАШИТЕ УСЛУГИ!

В хотел «Рила» ще спите спокойно, на тишина и главно - евтино!
В ресторант «Царевец» ще Ви сервират вкусни български и унгарски ястия на
достъпна цена!

В хотел «Рила» ще се чувствате приятно, удобно и сигурно!

В ресторант «Царевец» ще Ви обслужат бързо, внимателно и културно!

Хотел «Рила» има 28 стаи с по 2 и 3 легла с баня.

Ресторант «Царевец» има три зали обзаведени в български национален стил.
Комплексът «Рила - Царевец» предоставя възможност да организирате срещи,
семинари, сватбени тържества и др., тъй като разполага с театрален салон с
500 места и зала за конференции с 50 места.

Предлагаме пансионни и екскурзоводски услуги и богата българска библиотека.
Комплексът «Рила - Царевец» се намира в близост до пътя за летището и на 5
мин. от спирка на метрото.

Има възможност за паркиране на коли и автобуси.

*ХОТЕЛ «РИЛА» И РЕСТОРАНТ «ЦАРЕВЕЦ»
ВИ ОЧАКВАТ!*

Bolgár vendégszeretet Budapesten

Rila Panzió

A repülőtérrel a centrumba vezető úthoz közel,
néhány percre a Nagyváradi téri metróállomástól,
csendes környezetben fogadja vendégeit a

Rila Panzió

Autó- és buszparkolási lehetőség
Huszonhat szobás szállónk két- és háromágyas, fürdőszobás
elhelyezést kínál
Konferenciák, bentlakásos tanfolyamok rendezése

Címünk: Budapest IX. ker., Vágóhíd utca 62.

Rila Panzió

Telefon: 114-1621, fax: 133-5184

Carevec étterem

Bolgár és magyar ételkülönlegességek

Telefon: 133-1797

HAEMUS

1994/1.

BOLGÁR-MAGYAR TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Alkotók kettős kötésben

Huszonöt évvel ezelőtt feleségem keresztszüleitől Dobroszláv-festményt kaptunk nászajándékkul. Jelképesnek éreztem, hogy otthonunk falán láthatatlanul és láthatón két ország egyszerre van jelen: a pannon táj bolgár ecsettel. Talán kevesen tudják, hogy a vingai születésű Dobroszláv Lajos, a kiváló magyar akvarell festő, bánáti bolgár ősök ivadéka. E szám szerkesztése közben többször felidéződött bennem a kettős kötődés kérdése, amely kamaszkori eszmélésem óta folyton foglalkoztat, és az a régmúlt beszélgetés is, amelyet az Ernst-múzeumbeli gyűjteményes kiállításán az idős mesterral a származás és az érzésvilág, a szellemi örökség és az ábrázolásmód összefüggéseiről folytattunk.

Számos kérdés, sőt kétely merülhet fel a Magyarországon élő bolgár alkotóművészek bemutatásakor. Elég-séges indok-e az együttes szerepeltetéshez, hogy valaki bolgár származású és Magyarországon él? E két lecsupaszított ismerv alapján valóban nem beszélhetünk önálló szellemi közösségről, de lehetetlen észre nem venni, hogy vannak alkotók, akiknek hamisíthatlan magyar kultúrája mögül lépten-nyomon felbukkan a szláv érzékenység s a mediterrán vérmérséklet, vagy éppen a konkrét bolgár látvány- és hangzásvilág.

Nem a kettős kötődés, nem a múlt és a jelen különös metszete teremtette alkotóink művészetét, de a kapocs mindkét irányban a pályáiv és a világlátás kitörölhetetlen részét képezi, műveikben mindez érzekletesebben vagy áttételesebben, de tetten érhető.

Bármely kisebbség nyelvi és kulturális fennmaradása elképzelhetetlen, ha nincs saját alkotóértelmisége. Szavak, színek, dallamok nélkül szürkék a hétköznapiak. Az ünnepek kötik össze az embereket és esztétikum nélkül nincs igazi ünnep. A hazai bolgárság életerejét bizonyítja, hogy sok olyan művészt és más értelmiségit tarthat számon, akiket nemcsak származásuk tudata, hanem tevékenységük is a közösséghez fűz.

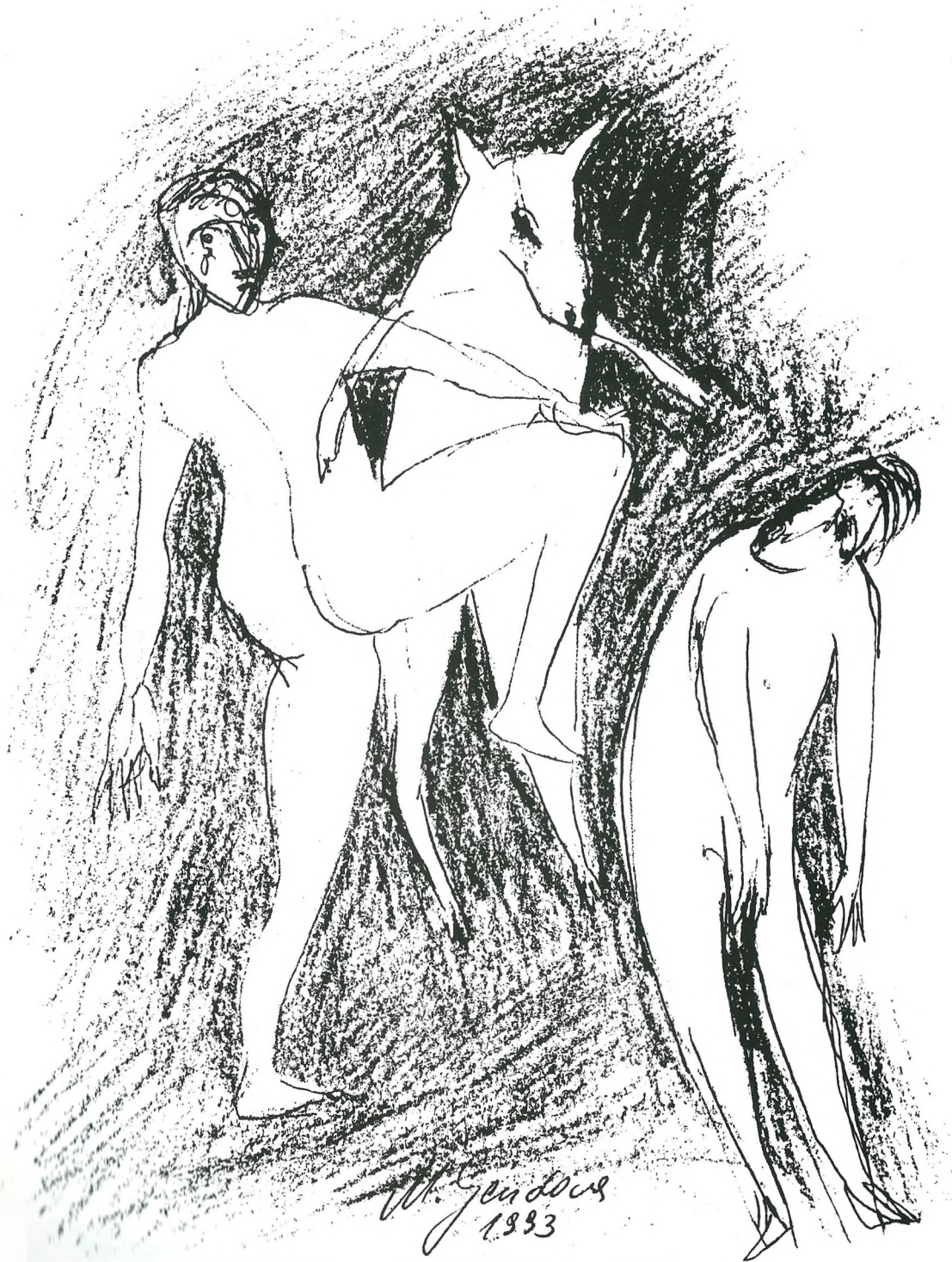
Mostani válogatásunkban azokat mutatjuk be, akik a Haemus körül kialakult szellemi műhellyel — amely mindenki előtt nyitva áll — gyakoribb és szorosabb munkakapcsolatban vannak. Korábban már megismerkedhettek az olvasók Ruszev Roszen és Vangelov Georgi grafikusművészek, és Radevszki Teodor filmrendező hitvallásával, és ízelítőt kaphattak művészetükből, találkozhattak műfordítóink Kadijszki Mária, Kjoszeva Szvetla, Krasztev Péter, Markov Alexander, Menyhárt Krisztina és Petkov Ingrid nevével. Bízunk abban, hogy a jövőben az érdeklődő közönség elé tárhatjuk képzőművészeink, többek között Doncsev Antoni, Dzsikova Angelina, Kozsuharov Ognjan, Mazsaroff Miklós, Szárencsev Károly, Tosev Tódor, előadóművészeink Bancseva Róza, Ivanova Petja, Konsztantinova Elena, Leszicski Alexej, Pamukov Tódor, Petkov Petko, Sztankov Sztefán, Sztankov Iván, fotóművészeink Bebrevszki Jordán és Boriszov Jenő és mások, meg a már szárnnyukat bontogató ígéretes ifjú tehetségek munkásságát.

Doncsev Toso

Tartalom

Sztojcsev Szvetoszláv: Kandallótűz	3
Nem múlt el a polihisztorok kora.	
Beszélgetés dr. Varró Alexanderrel	4
Kjoszeva Szvetla: Versek és versfordítások	7
Sztojcsev Szvetoszláv: Karcolatok	10
Krasztev Péter: Hogyan is lehet valaki... bolgár?	14
A bolgár szimbolizmus (részletek)	16
Azon kaptam magam, hogy a színpadon állok.	
Beszélgetés Parov Nikolával	20
Szabeva Aszja-Markov Alexander: A tánc vándora.	
Hogyan született a Martenica táncegyüttes	22
Papp Mina: Álom-képek? Miroljuba Gendova művészete	23
Forgács Iván: Mamcserov Frigyes	26
Velicskó Péter: Az operatőr személyessége	29
Krónika. A Magyarországi Bolgárok Egyesülete eseménynaptárából	30

Haemus - kétnyelvű társadalmi és kulturális folyóirat
A Magyarországi Bolgárok Egyesületének kiadványa
Megjelenik negyedévenként a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal támogatásával
Szerkesztőbizottság:
Irinkov Georgi (elnök), Doncsev Toso (főszerkesztő), Petrov Petar (felelős szerkesztő),
Markov Alexander (szerkesztőségi titkár), Kjoszeva Szvetla, Szabeva Aszja, Szimeonova Rajna
Lapterv: Kállói Judit
A borító Ruszev Roszen munkája
A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Vágóhíd u. 62. tel.: 216-1621
Egy szám ára: 96 Ft. Előfizetés egy évre: 360 Ft

W. J. Gendous
1993

Kandallótűz

Esteledett.

A férfi megdörzsölte megfáradt, káprázó szemét: már alig látta a betűket. Meggyújtotta az utolsó gyertyát, s továbbolvasott. Teltek-múltak az órák. Aztán egyszer csak elaludt a pislákoló láng is. A sötétben már csak a kandalló tüze parázslott.

Felállt, tűzifa után nézett... Hiába.

Fogta a könyvet és a kandalló elé lépett.

A jéghideg ujjak bátortalanul, tétovázva babrálták, tépték a megsárgult lapokat... Amikor az utolsó is fellobbant, már hajnalodott.

Másik könyv után nézett, az estére gondolva.

Hiába... ez volt az utolsó könyv a Földön.

„Nem múlt el a polihisztorok kora“

Beszélgetés dr. Varró Alexanderrel

— *Úgy tudom életed nehéz korszakán estél túl. Most hogyan érzed magad?*

— Két ízben kellett műtőasztalra feküdnöm. Tudatosan nem beszélek műtétről, de mindkét esetben olyan beavatkozásra volt szükség, amely életveszéllyel jár. Dupla alkalom volt ez arra, hogy megvonjam életem mérlegét, és felkészüljek a legrosszabbra. Megvilágosodott előttem, milyen fonák is olyan életkorban hátra- és előretekinteni, amelyet régebben „hajlott kornak“ tartottak, vagyis olyanak, amelyben az ember már megette kenyere javát. Arra a következtetésre jutottam, hogy kevés marad az emberből, akárhány esztendővel ajándékozta is meg a sors és akármilyen élményekben volt is része.

— *Elég csüggetően hangzik, amit mondasz, holott, azt hiszem, nincs okod arra, hogy elégedetlen legyél. Két hivatásnak is hódolsz egyszerre: a muzsikának és az orvostudománynak. Hogyan szövődött ez a frigy?*

— Az életemet olyan kettős spirálhoz hasonlítanám, amely a DNS-molekulára emlékeztet. Medicina és zene nem kezdettől fogva volt jelen nálam, minthogy orvoscsaládból származom, és még gyermekkoromban nálunk iratlan törvény volt, hogy az utód elődjei hivatását válassza, viszont nekem eszem ágában sem volt, hogy orvos legyek. Hazudnék, ha azt állítanám, hogy egy cseppet is vágytam rá. Szüleim nyugodt és boldog gyermekéveket biztosítottak számomra az akkor még nem túlnépesedett Várnában. E tengerparti város utcái voltak szilaj játékaim színhelyei. És mégis, a háború utáni évek komor légköre rátelepedett az emberek lelkére. Köztudomású volt, hogy apám külföldi és pártonkívüli, és ha nem is a „nép ellensége“, igencsak apolitikus. Ez volt oka a szóbeszédnek, hogy bandát toborzok és így pártemberek csemetéit rontom meg. Ez meglehetősen megviselte a szüleimet, annál inkább, mert megriadt tanáraink megfeddtek magatartásomért, de súlyosabb következményei nem lettek csínýtevéseimnek.

— *Hogyan került családod, így az édesapád Várnába?*

— Érdekesebb történet, hogy hogyan került édesanyám Budapestre. Várnában végezte a gimnáziumot, ahol az édesapja a híres várnai tengeremléki ezred tisztje volt. Nagypapám jogot is hallgatott, utóbb ügyvédként dolgozott és politikai tárgyú cikkeket írt a helybeli lapokba. Anyám szülei úgy döntöttek, hogy Budapestre küldik tanulni lányukat, mert ott felkészkedett nagypapja, Veliko

Toncsev. Az orvosegyetemen anyám megismerkedett apámmal, aki Orosházáról jött, s megbeszélték, hogy diplomázás után Bulgáriába költöznek. Körülbelül egy év múlva anyám visszament, valamivel később apám is követte őt Várnába. Kezdetben nehéz soruk volt, apám nem jutott munkához, amíg meg nem kapta az állampolgárságot. Ezután azonban a megyei kórház orr- fül- gégeosztályának vezetőjévé nevezték ki. Jó hírnevet szerzett a sükettség műtéti gyógyítására kidolgozott eljárásával, külföldi betegek is jártak hozzá.

— *Mikor kezdtél zongorázni?*

— Hogy-hogy nem, lett egy zongoránk, és a szüleim felvetették, hogy ha van hozzá kedvem, taníttatnak. A fivérem tangóharmonikázott, így én a zongorát választottam. Elég gyötrelmes volt, hiszen melyik gyerek szeret gyakorolni. Azonkívül rengeteg egyéb dolog érdekelt. Boksoltam például. Félnehéz súlyban városi bajnokságot nyertem. Úsztam is, és az edzőim szép jövőt jósoltak nekem, különösen azután, hogy egy százméteres számban második lettem az országos bajnokságon. Versenyszerűen sakkoztam is. Afféle csodagyereknek tartottak, s meghívtak két odalátogató szovjet nagymester, Keresz és Bondarevszkij szimultánjára. Mindössze tizenegy éves voltam, így, noha vesztettem, óriási élmény volt számomra a velük való találkozás.

Tízéves koromtól tanultam zongorázni. Tanárom a várnai opera karmestere, Borisz Csirpanszki volt. Miután szépen haladtam, hangversenyeken is felléptem, és nyertem néhány zenei versenyt. A sikerek annyira fellelkesítettek, hogy az érettségi után konzervatóriumban akartam folytatni tanulmányaimat. Apám akkor leültetett, és azt mondta: „Nagyon nagy tehetség kell ahhoz, hogy valaki meg tudjon élni a zenéből. Ha elvégzed az orvosegyetemet, lesz szakma a kezeden, és saját örömödre még mindig muzsikálhatsz. Fordítva ezt nem teheted meg.”

Éppen enyhült kissé a politikai légkör és lehetővé vált, hogy külföldre menjek. 1956-ot írtunk. Igaz, nem ösztöndíjasként, de megnyílt számomra az út Magyarországra. Húsz nappal az októberi forradalom kitörése előtt érkeztem Budapestre. A nyelvet nem tudtam, otthon bolgárul beszéltünk. Egy évi magyar tanulás után beiratkoztam az orvosegyetemre, és 1963-ban diplomáztam. Választhattam, hogy reumatológus vagy belgyógyász

leszek-e, avagy az igazságügyi orvostannál kötök ki. Az utóbbi mellett döntöttem, mivel mindig izgatott az ismeretlen. A pécsi egyetem igazságügyi orvostani tanszékén kezdtem dolgozni. Itt ismerkedtem meg a feleségemmel. Ő fizika-matematika szakon tanult. Amikor elhatároztunk, hogy Bulgáriába megyünk, már megszületett első fiunk.

Bulgáriában csak egy év múltán kerültem a várnai igazságügyi orvostani tanszékre.

— *Egy kissé visszakanyarodva a zenéhez: magyarországi tanulásod nem fejezte a zenei ambícióidat?*

— Ellenkezőleg. Egyetemistaként egy ismerős családnál laktam, ahol volt zongora. Itt ébredtem rá, hogy a zongora többet jelent számomra, mint hittem. Egy olyan országba cseppentem, amelynek kivételesek a zenei hagyományai. Megvehettem minden kottát, amelyről valaha hallottam és álmodoztam. Állandó olvasmányom volt egy négykötetes könyv, amelyet Bulgáriából hoztam magammal: Harsányi Zsolt Magyar rapszódia című regénye fordításban. Nagy irodalmi anyagot és rengeteg kottát gyűjtöttem össze Lisztról és Lisztől. Diákkorom óta játszom darabjait, például a Második magyar rapszódia. Magyarországon olyan neves zenepedagógusoknál folytattam tanulmányaimat, mint Gát József, aki akkor a Zeneművészeti Főiskolán adott elő. Felfedeztem, hogy orgona is van a világon, látogatni kezdtem a tabáni templomot, és, igaz, nagyon kezdetlegesen, megtanultam játszani ezen a hangszeren. Pécssett továbbfejlesztettem orgonatudásomat, és megtartottam első orgonakoncertemet. Így tekeredett tehát életem második spirálja, a zenei.

— *Nem vetett-e vissza ez a sokoldalú zenei elkötelezettség polgári foglalkozásod művelésében?*

— Meggyőződése, hogy az embernek nem csak egy hivatása lehet, és az én példám is azt bizonyítja, hogy lehet egy fenékkal két lovon ülni. Nem múlt el a polihisztorok kora. A zene kiegészíti a szakmámat, amelyet a közfelfogás komornak tart. Az igazságügyi orvostan rendkívül érdekes. Elmélyedtem benne és megszerettem, de meg kell vallanom, hogy koncertjeim, s különösen az érett fővel Bulgáriában eltöltött kilenc év hozták meg nekem a népszerűséget. Hozzájárultak ehhez azok a „zenés csütörtökök”, amelyeket egy barátommal várnai fiataloknak tartottunk. Később egy örmény származású zenetanárnővel két zongorán adtunk hangversenyeket: a Varró-Karakasjan duó meglehetősen ismertté vált. Nyolc-kilenc év alatt több mint tíz különböző műsorral léptünk a közönség elé.

— *Úgy tudom, gyakori vendég volt nálatok Pancso Vladigerov, a kiváló zeneszerző és fia, Alekszandar.*

— Bulgáriai szórakozóhelyeken gyakran játszanak szalonzenét, és én is játszottam. Egy ilyen alkalommal ismerkedtem meg Alekszandar Vladigerovval, aki hozzám hasonlóan hobbiból muzsikált. Rajta keresztül kerültem kapcsolatba az édesapjával és nagybátyjával, Ljuben Vladigerov hegedűművésszel, akit az egyik legérdekesebb zenésznek tartok, akivel találkoztam.

— *Mikor és miért tértél vissza Magyarországra?*

— 1977-ben történt, családi és hivatásbeli okok egyaránt

közrejátszottak. Másfél év alatt meghaltak a szüleim, majd a fivérem vesztette életét autóbalesetben. Ezután úgy éreztem, nincs ami Bulgáriához köt. Érdekes egyébként, hogy a munka vonalán is „ösztönzést” kaptam a távozásra. Akkoriban hoztak egy rendeletet, hogy pártunkívüli személy nem működhet törvényszéki orvosszakértőként. A várnai intézetben, ahol dolgoztam, rajtam kívül mindenki párttag volt. Hamis vádaskodás indult meg ellenem, az egyik pontja szerint külföldiekkel tartok kapcsolatot. Beismertem, hogy ez a színtiszta igazság, különösen otthon, mivel a feleségem magyar. Más munkahelyet ajánlottak fel, de inkább beadtam a kérelmet, hogy Magyarországra látogathassak. Illegálisan itt maradtam, és mindent megint előlről kellett kezdenem. Ezek a helyváltoztatások egzisztenciálisan mindig egy-két lépcsőfokkal visszavetettek. Újra tanársegédként indultam, majd adjunktus lettem.

— *Az elmondottak szerint már gazdag tapasztalattal rendelkezél, amikor a budapesti bolgár egyesületben zenés előadássorozatot tartottál. Mikor is volt ez?*

— Azt hiszem, 1982-ben vagy 1983-ban. Hallottam, hogy ott van zongora, és be-bementem gyakorolni. Így jött az ötlet, hogy indítsak egy előadássorozatot „A bolgár zongoramuzsika remekei 1860-tól napjainkig” címmel. A könyvtáramban elég gazdag anyag található ehhez a témához, tíz folytatásra futotta. Ezenkívül Chopinnek, Lisztnek, Vladigerovnak és másoknak is szenteltem egy-egy előadást.

— *Tartottál rendkívül érdekes előadást Vaszil Levszkirol is. Miként fordultál egyszeriben a történelemhez?*

— Mindig érdekelt a történelem, és külön a bolgár história. Harmincnál több könyvem van Levszkirol, Levszki új megközelítésben című előadásomhoz körülbelül hét-ezer oldalt olvastam el.

— *Nagy magánkönyvtáradban vannak-e egyéb értékes gyűjtemények is?*

— Büszke vagyok rá, hogy zongorakottákból talán nekem van a legteljesebb magángyűjteményem Magyarországon. Gyűjtök régi fényképeket és leveleket is. Zongorám felett pedig látható az a levél, amelyet Rahmanyinov írt egy itteni hangversenyszervezőhöz. Ez adta az ösztönzést ahhoz, hogy cikket írjak Rahmanyinov budapesti fellépéseiről, amely egy angol folyóiratban jelenik majd meg. Angliában működik a Rahmanyinov-barátok társasága, amelynek én vagyok az egyetlen kelet-európai tagja. Részt veszek a magyarországi Liszt Ferenc Társaság munkájában is.

— *Az újságírás lenne a spirál harmadik szála?*

— Bár nehéz mindenre időt szakítani, a zsurnalisztikát sem „rövidítem meg”. Mostanában jelenik meg egy írásom a Parlando című folyóiratban gróf Zichy Géza zenei tevékenységéről, és szerkeszttek egy kottakiadványt.

— *A legtöbb embert foglalkoztatja, hogy mi lesz velünk a halál után. Mint orvosnak mi a véleményed erről?*

— Bele kell törödnünk, hogy mindennek van kezdete és vége. Munkámban nem találkozom magával a halállal, az elmúlás folyamatával, ez a gyógyító orvosok szeme előtt zajlik le. Én csak azt látom, ami a halál után meg-

marad. Az én feladatomban, hogy megállapítsam, miért állt le az emberi szervezet motorja, a szív. Mi vagy ki játszott közre ebben. Ezért olyan hihetetlenül izgalmas ez a hivatás. Ami azt a kérdést illeti, hogy mi lesz velünk a halál után, létezik-e földöntúli élet... Tudok anatómiaprofesszorral, aki bibliamagyarázó szekta vezetője volt, és ismerek olyan realista beállítottságú embereket, akik nem zárják ki a földi élet utáni folytatódás lehetőségét. Magam úgy vélem, hogy az, ami az ember fizikai létezésén túli, mint például egy agyi funkció, vagy valami, amit még nem tudunk megközelíteni, az igazán izgalmas kérdés. Milyen módon létezik ez a valami a testben, és miként távozik el onnan? Hogyan működik az emberi gondolkodás, elenyésznek-e teljesen a képzetek és az érzelmek azután, hogy a vérkeringésünk megáll, és megszűnik a lélegzés? Én bízom benne, hogy nem. Mert ha feltételezzük, hogy az ember nem több a puszta anyagnál, ha csupán szervek és rendszerek működéséből állna, akkor az egész életünk túl értéketlen lenne ahhoz, hogy leéljük.

— Mit vársz a jövőtől?

— Nehéz kérdés. Az utóbbi két esztendőben mind súlyo-

sabb problémáim támadtak a jobb kezemmel. Ezek a panaszok odáig fajultak, hogy már nem tudok jobb kézzel játszani. Mély depresszióba estem, úgy tűnt, hogy nincs kiút. Eztán próbálkozni kezdtem a balkezes játékkal, és kiderült, hogy számos muzsikussal ilyen vagy olyan ok miatt bal kézzel játszott. Több mint hatszáz olyan művet találtam, amelyeket bal kézre írtak! A probléma felkeltette az érdeklődésemet, új világ nyílt meg előttem. Kialakítottam egy repertoárt balkezes darabokból. Már három ilyen koncertem volt Budapesten és vidéken. Erre az évre is meg van hirdetve néhány, meghívtak Svájcba és Hollandiába is. Hosszabb lélegzetű tanulmányt tervezek a balkezes zongorajátékról. Felelősséget érzek ezért a témáért. És mint mindenhez, amibe életem folyamán belevágtam, ehhez a tárgykörhöz is aprólékos gondokkal és nagy erőbedobással fogok hozzá.

Megelégedéssel tölt el, hogy a gyerekeim megállják helyüket az életben. Nem utánoznak engem, de nem is utasítják el az én utamat. Azt kívánom, hogy dolgozni tudjak. Nincs más vágyam.

Rajna Szimeonova interjúja

SZVETLA KJOSZEVA

Versek

1955-ben született Dimitrovgradban. A szófiai Szt. Kliment Ohridszki egyetemen végez történelmet és filozófiát. 1984 óta Magyarországon él, a budapesti bolgár iskola történelemtanára. Verseket ír, és fordít. Többek között Jókai Anna, Esterházy Péter, Örkény

István, Bodor Ádám regényei jelentek meg bolgárul az ő átültetésében, valamint Nagy László, Petri György, Kalász Márton versei. Saját költeményeit és fordításait a bolgár Literaturen Forum, Literaturen Vesztnik, Szavremennik, Letopiszi és más folyóiratok is publikálták.

XXX

LÁM —
hogy tavasz volna.
Vizek robajlanának.
Hogy térden az ég
ujját a földbe vájja.
Bolonduló
kilobbanó
kezes füvek
dérszemfedél alatt terülnek
smaragdosan.

XXX

Az ablak mögött
fehér ujjakkal
szétvonalazza a várost
a decemberi nap.
Felhőtlen és derült
HIDEG
Papírral és ceruzával
latolgatom
a zsenge korlát mögött
kávé párájában.

XXX

Gondolhatatlan érintés.
csak a szavak
ügyetlenül —
süldő kötél tánccosok —
bátorodnak neki
hangom feszülő húrján,
s egyensúlyoznak
törött tekintetek
fénycsóvaiban.

XXX

Kesernyés naptűz,
hamvadnak a szavak,
aranyvesszők sötétülnek.
Hűlő
kezek parázslanak szét,
hanyatlanak.
Hiányzó esték
szüremkednek,
talp
az alkonyatban
őket nem érte.
Lélek,
mily távoli ekhó,
kései delünkön
lélek
lejt-e tűztáncot...

XXX

Néma levelek
utak porában,
aszott mind, pereg
nyárnak szomjában,
haját perzselnek,
reszkető vállat,
ököltényérben
vértelen fáznak.
Foglyai ősznek —
szükölő napok —
tűnő, rőt ének,
kétlő dérdacok,
csöndülő felhők
inaló nyárban,
madarak, sejlők
szent várakozásban.

Szondi György fordításai

KÁNTOR ZSOLT

Sztojcev Szvetoszláv

Ritka manapság az olyan pályakezdő író, aki nemcsak az irodalmi tradíciók kötelezőnek hitt feléneklését hagyja másra, hanem az új, beiktatott beszédrendszereket is kikerüli. Sztojcev Szvetoszláv a szó legszorosabb értelmében szuverén alkotó, alkatából következően az, mintha örökre védőoltást kapott volna a bevett dolgok, a konvencionális formák ellen. Ösztönössége azonban csak a kánonná, merev ortodoxiává dermedt sablonok eleve széttroncsolására vonatkozik, nem az írói szemléletre. Számára eleve kihívás, ha jószándékú, utópiának álcázott

manipulációkkal találkozók. Elfogulatlan kritikusa a meglévő világnak, de illúziók nélkül (szinte visszafogottan) bizakodik a jövő megtisztításában. Iróniája jól oldja a politikai textúra szárazságát. Ha pontosak akarunk lenni, publicisztikáknak nevezhetnénk ezeket az egyperces reflexiókat, de mélyebbre ásva a modellek között egy műfajközi tér körvonalai bontakoznak ki. Szervesen ötvözött beszédmódokból építkeznek. Van benne glossza és novella, versszerű parabola és mesetípusú karcolat is.

Karcolatok

1959-ben született Gabrovóban. A szegedi egyetem magyar-finn szakán szerzett 1985-ban diplomát. 1985-1990 között újságíróként dolgozott Szófiában, jelenleg Békéscsabán él három gyermekével és feleségével, és a *Heti Mérleg* című városi hetilap főszerkesztőjeként

dolgozik. Magyar nyelvű írásai 1990 óta jelennek meg rendszeresen a helyi és megyei sajtóban. Az alább közölt írások a szerző hamarosan megjelenő *Gondolkodó — A nemlét bomlása* című, első kötetéből valók, melynek gondozását a Békés megyei Tevan Kiadó vállalta.

Politikai hirdetés

Tisztelt Választópolgár,
Tisztelt Uram, Hölgyem, Gyermekeim,
Tisztelt Mindenki!

Megtisztelnének figyelmükkel, ha az alábbi soraimat elolvassák, és majd a megfelelő helyre teszik azt a picit X-et. Én biztos vagyok benne, hogy jól választanak majd.

Nevemet és eddigi tevékenységemet jól ismerik, minden vízcsapból és az égből is ez folyik most.

Programom röviden a következő: tejjel-mézzel folyó Kánaánt teremtek Önöknek! Nem közpénzből.

Megválasztásom esetén nem fosztogatok, hanem osztogatok! Ingyen ebéd, vacsora és cipő minden mennyiségben! Benzint, azt nem, de szakértőim éjjel-nappal dolgoznak a vízzel hajtott autómoddellen, a munkálatok ígéretesen haladnak. Csak Önért!

A fiataloknak állampolgári jogon első lakást és munkahelyet! A nyugdíjasoknak kiemelt nyugdíjat! A gyerekeknek cukorkát és hazai fogkrémet, a férfiaknak sört, a nőknek ingyenes vérnyomásmérést!

Múltam makulátlan, tiszta vagyok, mint egy szűz.

A gyermekeket imádom. Hamarosan a város minden zegzugát ellepik plakátjaim, amelyeken gyermekfejcskéket simogatok, amiből azt a következtetést vonhatják le, hogy bizalomra méltó, család- és feleségcentrikus ember vagyok. Egy másik plakáton aztán öregasszonyok kezét csókolgatom, egy harmadikon koszorúzom...

Kérem, a választás napján ébredjenek velem!

(x)

Cirkusz

Világhírű vándorcirkusz érkezett a városba.

A hatalmas sátor ott tornyosult egy hétig a cirkusztéren, és nap mint nap százan meg százan csodálhatták meg a művészek mutatványait.

A hastáncosnők elkápráztatták a férfiközönséget. A kígyóbűvölő csendes rettegést váltott ki a gyenge idegzetű nézők körében erősen elkábított óriáskígyóival. A három idomár kiskutyái és a tapsoló csimpánz ámulatba ejtették a gyerekeket.

A legnagyobb tetszést azonban az akrobaták aratták szándékosan ügyetlen mutatványaikkal: csak úgy potyogtak a kupola örült magasságából a hidegen kopasz arénára, anélkül, hogy megsérülnének.

A cirkuszi bohóc minden alkalommal megtapsolta őket, aztán körbejárta az első sorban ülőket koldussapkával a kezében:

— Nincs valakinek egy felesleges gerince?

Iszonyatos tumultus keletkezett, és a hetedik napon a cirkusz összedőlt.

III/III

A nagy sár- és kavicsdobáló ott állt a havas hegy alján, és mosakodott. Néha-néha összerezsent, ám a hóbuckák és a jégdarabok hamar olvadoztak a testén, és csípős, de kellemes melegséget lehelték megfáradt lelkébe. A csúcs felé kacsintott boldogan, úgy érezte, ő a legtisztább a hegylakók között. Az egyetlen. Úgy gon-

dolta, már a vége fele tart, a sár lassan-lassan levakaródik a testéről, és újra kezdheti a dobálást.

A sárhegyek ott tornyosultak mögötte. Felmászott a legmagasabbra, elővette a csúzlíját és a kavicsokat, és célba vette a havas magaslatokat. A találatok jól sikerültek, a hegy megremegett, s iszonyatos lavina zúdult a gyanutlanul alvó hegylakókra.

A csúzlista elgondolkodva nézte a sarat. Megkóstolta. Ízlett.

Sakkerápia

A sakkjátszma sorsa már rég eldőlt, a világos vesztesre áll, a közönség ünnepelni készül a sötéttel játszó mestert. A nyilvánvaló vesztesnek azonban esze ágában sincs feladni a partit, hisz ő csak a látszat kedvéért ült le az asztalhoz, igazából nem is akart sakkozni. Így hát fergeteges támadásba kezd:

A közönséget kicserélik.

A játszma élő közvetítését felfüggesztik.

A tudósítások csak a világos lépéseiről szólnak.

A sakktabla sötét mezőit egy tollvonással világossá varázsolják.

A világos bábuk vérszemet kapnak, vastag bakancsot húznak, és összetapossák a Mester lábait az asztal alatt.

A közönség hallgat. Minden világos.

Rulett

A hatalmas játékbarlang újra kitarja kapuit, a tömeg türelmetlenül topogva tódul befelé. A kibiceket odatessékelik a falakhoz, üres játékasztalok mellé, remeteruhát dobva rájuk. Kezdődik a játék, és a kellemetlen gondolatok elszállnak. Villognak a játszi tekintetek, és a fegyverek. Mindenütt csőre töltött pisztolyok. Időnként egy-egy játékos föláll az asztaltól, lehajtott fejjel ballag a hátsó kijárat felé, majd alig hallható lövés dördül el, és egy csillag le hull az égről. Hol volt, hol nem volt, nagyon régen volt. Közben megállás nélkül megy a játék, forog a kerék. "Rien va plus!" Piros. Fekete. Zéró. A boldog nyertest is nyomban lelövik, itt nem nyerhet senki, csak a játék. A nagy gonddal fölépített kártyavárak összeomlanak, s a romok között ott tolonganak a csupasz gondolatok, remeteruhába bújva.

Klepto

Kérem, itt lopnak!...

A királyi bohóc mosolyát elvették, jelmezét szétzaggatták, arcáról lemosták a maszkot, cipőjét lerágták a vérebek; most ott lóg keresztre feszítve rabruhában a palota hófehér falán, és nyitott szemmel álmodik.

Álmodja a jelent, hideg márványarcok veszik körül,

elszántan gonosz tekintetek gyanakvóan méregetik — vajon él még az istentelen múlt? A zűrzavaros jelen? A kiszámíthatatlan jövő?... A komor férfiúk a királyt éltetik a fagyos hangulatban — a bohóc teste görcsbe rándul minden szónál.

— Éljen a király! — mormolja magában a király, a hatalom bájjától megrészegülve, és bele-belepillant a tükörbe. A tükör apró darabokra hull, a palotára sötét lepel borul, kint pedig tombol a bohócsapkás csűrhenyáj.

Zsákbamacska-természet

Ő császári és királyi felsége ült a nehezen megszerzett trónon, s töprengett a jövőn.

Nép Őfelsége akarata-szava emelte a magasba, Nép Őfelsége most éberen figyelni kiválasztotta minden mozdulatát, Nép Őfelsége bizakodva tekint a jövőbe.

Az álmokat valóra kell váltani, az éhezőknek halat, kenyeret varázsolni a semmiből. Krisztus, segíts! Tégy csodát!

Csend a válasz... Őfelsége töpreng.

A zsák felé nyúl, kívül-belül tapogatja... üres, mint az űr.

Nép Őfelsége holnapig még vár. Aztán felocsúdva a trónhoz nyúl, s lerántja a mélybe néhai akaratát.

Jöhet a trónkövetelő.

Meghalt a király, éljen a király!

Ki szépet mond, kiválasztatik, ki a szegények pártját fogja, megfeszítetik, s örök életet nyer.

A farkas, mint vadásztrófea

A vadászfalka egyre közeledett. Előttük loholó véredek, nyomukban éhes szemű patkányhad.

Úgy naplemente felé megszólalt a vadászkiáltás: megvan a vad! A farkas körül egyre szorult a hurok.

A hegyi sziklák felé vonaglott vérző hátsó lábakkal, lüktető szívvel, magányosan. A farkaslakot nagy ívben elkerülte — a kölykök biztonságban vannak.

A legmagasabb szikla tetejére érve lepihent — innen nincs tovább, se visszaút.

A véredek megtorpantak, nem mertek a vérszagtömeg mocsarába lépni.

A vadászok leadtak egy-egy lövést, aztán abbahagyták.

A farkas még élt, amikor jöttek a patkányok.

Farkasszemet néztek egymással, aztán a farkas vad vonyítással belevetette magát a szakadékba.

Lehengerlő álmok

A maffiózó visszatérő álmai:

Elkapják, egy csőbe zárják, és kinyitják a csapot. A vízszint lassan-lassan emelkedik.

Egy száguldó kocsit élé lökik — ez a jobbik eset.

Egy lassan közeledő úthenger előtt fekszik erőtllenül. Marcona homokosok közé zárják börtönben.

És így tovább.

A maffiózó pénzben és álmokban dúskál.

Holnap történt

Z. I. harmincnégy éves középiskolai tanár, négygyerekes családapáé, hirtelen gazdag lett. Először nem hitte el a dolgot, aztán elájult, a következő hetekben pedig, mint holdkóros kóválygott a városban, és csak akkor nyugodott meg, amikor már a bankszámláján tudta a hihetetlen összeget.

A sorsfordító eseményt titokban tartották, így aztán az irigység sárga hullámai nem érték el Z. I. amúgy szürke életét. Hamar el is költöztek a városból, messzire, s új életet kezdtek egy fényesebb égtájon.

Z. I.-t néha furcsa álmok nyugtalanítják. Régi nyomorúságos lakását látja, egy szegény nyugdíjas pár lakik most ott. Gyerekeik olykor-olykor meglátogatják őket, meleg ételt és némi pénzt hoznak. Az öreg ilyenkor morog, és a pénzt csak azzal a feltétellel fogadja el, hogy ezen ajándékot vesz az unokáinak.

Hófehérke a hivatalban

... Így hát belecsöppent Hófehérke a törpék zárt világába. Szó mi szó, a jövevény alaposan felkavarta az állóvizet.

A szorgos bentlakók rögvést összefogtak, felhagyva az egymás közötti marakodással. Már Hófehérkére koncentráltak, mindegyikük a maga módján fúrta...

Az egyik bele-beleköpködött a levesébe.

A másik a szőnyeg alá söpörte evőeszközeit.

A harmadik kajánul kihúzta alóla a széket.

A negyedik romlott almát tett tányérjába.

Az ötödik töviseket szórt ágyába.

A hatodik alvás közben belevágott szép frizurájába.

A hetedik elzavarta a királyfit — hadd maradjon csak itt Hófehérke.

A nyolcadik...

Átváltozás

A papagáj fülsiketítő hangoskodása ébresztett fel reggeli álmomból, már megint gyermekeim nevét ismételtette zűntelenül. Kicseréltem a vizét, az etetőt teletöltöttem magocskákkal, aztán felvettem legszebb öltönyömet — a kalitkát is felkaptam —, s volt feleségem lakására indultam.

A papagájnak nem tetszett az utazás, az iskolába igyekvő gyereksereg zajongása. Összevissza dobálta magát, neki a kalitka rácsának, halálra váltan kiabálta teljes szókincsét, s csak akkor csillapodott le, amikor leszálltunk a zsúfolt buszról.

Pár perc múlva már fönt voltunk. Csengettem, feleségem álmos arca jelent meg a résben. Az ajtó az orromnak csapódott.

Ott álltam vérző arccal. A papagáj csiripelése rázott fel kábultságomból. Csak te vagy nekem, kismadár...

Megnyomtam a csengőt, a kalitkát a lábtörlőre tettem, kiengedtem a papagájt, és a helyére költöztem... mindjárt kijönnek és bevisznek. Remélem, jól etetnek-itatnak, majd örökké a gyerekek nevét kiabálom... Hogy rövid életűek a madarak?... Lépteiket hallok... lépteiket hallom s vérző szárnyaimat ölelésre tárom.

Patt

Tiktak. Tiktak. Ketyeg a sakkóra az angyali csöndben. A két játékos mereven egymás szemébe néz. Az egyik láthatatlan — arcán döbönt csalódás, mérhetetlen düh. A másik tekintete kajánul villog. A játszmának vége, patt. Eldöntetlen, mindörökre. A tökéletes mozuatlanság. Az óra meg ketyeg...

A láthatatlan szeme villámokat szór.

— Nem adom fel, uram! — így a másik.

A „nem“ hallatára a szolgák szétszélednek, falféhr arccal.

A láthatatlan kéz megállítja az órát.

Gondolkodik. Keresi a megoldást, a lehetetlen győzelmet.

Ő az isten, a mindenható.

— Mutasd meg magad, uram! — így az Ördög. — Látni akarlak, megsemmisülve...

Harminchárom

Keresztút a pusztaságban.

Ameddig a szem ellát — keresztre feszített alakok, vérző lábak és kezek.

Délibábok, álmok — véres, igaz valóság.

Pusztába kiáltott szavak, eltaposott gondolatok:

Légy áldott, Istenem! Követőid vagyunk. Veled tartunk — vízen járunk, tüzet taposunk, csodavarást hirdetünk fönnhangon — mert te szerény vagy, és néma. Örök mosolyodban — szomorúság és megértés, bűverő és keresztre feszített szavak. Csuklyás és nem csuklyás júdások leselkednek rád — és a világ téged vár... Érints meg ujjaiddal, s mutasd meg az igaz utat!

Hogyan is lehet valaki... bolgár?

1965-ben született Budapesten. Az ELTE bolgár-orosz és összehasonlító irodalom szakán szerzett diplomát. 1994-ben védte meg kandidátusi dolgozatát. Irodalomtörténész, műfordító és publicista. 1993-ban az ő válogatásában jelent meg a *Mutáns egzotikuma* című, bolgár

posztmodern esszéket tartalmazó kötet, 1994-ben pedig az *Ismét újra kell születnünk* című monográfia, amelyben a szerző a közép- és keleteurópai irodalmi szimbolizmust elemzi. Az *Orpheusz* című irodalmi folyóirat szerkesztője. Számos írása jelent meg bolgár és külföldi lapokban.

A címben szereplő — Montesquieu után szabadon feltett — kérdés mostanában akkor vetődik fel bennem, amikor Szántóté, a zsidó kulturális és hitéleti havilap főszerkesztője a „Na mi van, te bolgár?” üdvözléssel fogad. Amikor először hallottam, válasz helyett — a sajátos illem-szabályoknak megfelelően — azonnal visszakérdeztem: „Miért éppen bolgár?”. „Mert ha a másikat mondom, azt hinnék, sértegetlek” — hangzott a magyarázat, ami-ben kétségtelenül volt némi igazság, mert belegondolni is rossz, milyen árnyalatokkal bővül ez a köszöntés, ha nem a bolgárt, hanem a zsidót, vagy — ments isten — a magyart szólítaná ilyen módon.

A „bolgár” tehát nem lehet sértegetés, semmiféle bántó képzet nem tapad hozzá, ez a népnév talán egyetlen közkeletű magyar szólásban sem szerepel, egy szóval első pillantásra a bolgárok szénája jól áll a hazai köztudatban. Valamelyik nap rögtönzött közhelykutatót tartottam ismerőseim körében arról, kinek mi ugrik be a bolgárra. Kiderült, hogy leginkább is én jutok eszükbe (mint a „bolgár”), második helyen végeztek a bolgárker-tészek, s ezután következtek az ingyencségek: tengerpart, rózsatermesztés (általános iskolai tankönyvi fotó alap-ján), törökügyek, Zsivkov-per („nagy kópé az öreg”), határviták Romániával és Macedóniával („kicsit olyan a helyzetük, mint a magyaroké, nem?”), homályos politi-kai háttér („ott még mindig a komcsik vannak hatal-mon?”) stb. Összefoglalva: ami első pillantásra kedvező összképnek tűnik, arról kiderül, hogy tájékozatlanság — Bulgária csak annyival ismertebb Macedóniánál és Mol-dáviánál, hogy az emberek el tudják helyezni a térképen — a megítélés pedig a gyakorlatban úgy működik, hogy minél kevesebbet tudunk valakiről, annál kevesebb hajunk van vele. A közép- és kelet-európai politikai változások előtt még mindannyian azzal hitegettük ma-

gunkat (egymást), hogy a diktatúrák bukása után a kisebb kultúrák szabadon „megmutathatják magukat”, átjárható és megismerhető lesz minden, amit eddig az „ádáz zsarnok” elrejtett a külvilág elől. Valóban volt egy rövid időszak 1989-90 között, amikor egy pillanatra felszökött az érdeklődés a bolgárok iránt, a szerkesztő-ségek majdhogynem taposták egymást a bolgár szerző-kért és a közállapotokat taglaló cikkekért — ebből ha nem is gazdagodtam meg, de jól megéltem akkoriban —, azután minden szépen visszatért a régi mederbe.

Ennek a rövidke felfutásnak mégiscsak maradt valami nehezen megfogalmazható utóhatása. A mutáns egzotiku-ma című esszéválogatás története akár annak példázata is lehetne, hogyan alakult a magyar közönség viszonya a „bolgárokhoz”: az írások nagyrészt a fokozott érdeklő-dés időszakában láttak napvilágot a kulturális sajtóban, kötetben már a „rezignáltság” korszakában jelentek meg 1993-ban; egy év alatt háromszáz példányt vettek a könyvből, ami az olvasói érdeklődés nullfokát jelzi, ugyanakkor viszont öt rádióműsor készült a kötetről, és tíznél több egészoldalas méltatást közöltek róla a sajtó-ban. A válogatás tehát csatát nyert a szakma szintjén (ennyi pozitív recenzió csak a sikerkönyvekről jelenik meg), de még ez sem volt elég ahhoz, hogy feltámassza az átlagos (átlag feletti) olvasó érdeklődését.

A „bolgárságimázsról” szólva akaratlanul is hazai vizekre eveztem, jobban mondva hazabeszélek, igaz, nem nehéz belátni, hogy a címben szereplő bizarr kér-désre csakis valamiféle személyes válasz képzelhető el. Az általam szerkesztett könyvről, A mutáns egzotikumá-ról írtam, ami három éven át szívügyem volt, amire apránként gyűjtöttem be a szponzori támogatást, amiért nem hogy én, de a kötet egyetlen szerzője vagy kivi-telezője sem kapott egy fityinget sem, sőt... Ha így

vesszük, nyugodt a lelkiismeretem, mert éppen elég időt, fáradságot és pénzt áldoztam a bolgárságomra, még akkor is, ha közben semmiféle „hazaszeretet” vagy „bolgár elkötelezettség” nem fűtött abban az értelemben, ahogy a bolgár diplomata urak használják ezeket a szavakat, akik — persze sutyiban — a nemzet ellenségének, vagyis „imázsrontónak” bélyegeztek. A saját zsargonjukban talán igazuk is van: soha, semmilyen államhoz nem kötődtem, lojalitást csakis olyan emberek és intézmények iránt éreztem, akiket és amiket a saját, teljesen szubjektív ismereteim szerint rokonszenvesnek találtam, ezek között pedig hivatalnokok és államok csak esetlegesen fordulnak elő. Ennyi nárcizmust egy perzsa, akarom mondani „bolgár” — hogy ismét a címre utaljak — megengedhet magának, sőt, ez a pozíció (vagy csak póz?) meg is követeli ezt a fajta magabiztos önszeretetet.

A „perzsa” ugyanis olyan kívülálló, aki legalább annyira ismer egy bizonyos közeget, mint aki létrehozta és működteti, mégis egy másik közeg fogalmaival próbálja megközelíteni. Hozzáállása nem feltétlenül kritikus, nem kötelezően passzív, nincs „határhelyzetben”, azaz nincs kötelező döntési szituációban azt illetően, ide, vagy oda tartozik ő, csupán él egy helyen, melyhez úgy érzi, jobban kötődik, mint a többihez, s eközben figyel, mi az, amivel az egyik közeg lendíthet valamit a másik önismeretében. A „perzsaság” csírája elvben minden kétnyelvű ember természetes adottsága, s akkor kezd el bontakozni, amikor valaki identitást igyekszik belenevelni. Bulgáriában, ahol életem első tizenkét évét töltöttem, együtt kántáltam a többiekkel, hogy „bolgár gyerekek neveznem magam a legnagyobb büszkeség”. Apám a bolgárok hősi múltjával traktált, magyarországi nagyapám pedig egy időben katolikust próbált faragni belőlem, pedig '42-ben lépett be „a pártba”. Amikor átköltöttünk, s már írni-olvasni is megtanultam magyarul, rá kellett ébrednem, hogy az az iskolai történelem és ez az iskolai történelem valahogy nem vág össze: mintha másképp szólnának a sztorik, vagy mi... Itt is, ott is érdeklődtek, minek érzem magam: bolgárnak, avagy

magyarnak, s mivel senkit sem akartam megbántani (itt sem, ott sem), rendszerint azt feleltem, hogy félig így, félig úgy. Ha tovább erősködtek, azt válaszoltam, hogy annak, aki az első gölt lövi.

A helyzet tökéletes abszurditását csak tizenhárom évesen fogtam fel, amikor kiderült, hogy felmenőim egyik ága nem annyira katolikus, mint inkább katolizált, és nem „egyszerűen” magyar, hanem magyar zsidó. „Harmadik felem” felfedezése megvilágosodásként hatott: végre nem kell döntenem, bolgár vagy magyar gyerekek érzem-e magam, nyugodtan lehettem a mama kicsi fia mindaddig, amíg a dolgok végleg nem tisztázódnak, ugyanis tudhatja-e az ember előre, milyen rokonság szakad még a nyakába. A nevemet azóta a sors nagy tréfájának tartom: Krasztev, ami annyit tesz magyarul, hogy Keresztes.

Izraelben volt tehát az óhaza, Bulgáriában a középhaza és Magyarországon az újhaza — micsoda grandiózus családi mítosz lehetőségeit rejt magában ez a vonulás; csak hogy azután jött Moszkva, Vilnius, Prága, Dubrovnik, Ljubljana — mind-mind hazáim, ahol valamit, valakit otthagytam, amihez, akihez bármikor visszatérhetek, és bármikor vissza is térnék, hogy ott folytassam a beszélgetést, ahol abhamaradt; minden egyes helyszín értelmezi és magyarázza a másikat, vagy egyszerűen: városok, melyekhez kötődöm. Kétnyelvűségem illúziója is akkortájt bukott meg: Oroszországban fél év után azon kaptam magam, hogy oroszul gondolkodom, Prágában, hogy hiába töröm a nyelvet, gondolatban cseh mondatokat eszkalállok és így tovább. Nem világpolgárság ez, bár miért is ne lenne az, ha egyszer ezek a városok jelölik ki számomra a „belakható” világot, mondjuk Tiránától Tallinnig, Moszkvától Prágáig — helyek, melyek akkor is egymásról beszélnek, ha az egyes különálló történelmek amúgy nem „kompatibilisek” egymással.

Hogy nem vagyok-e mindezzel együtt inkább „belga”, mint „perzsa”? Azt hiszem, nem: hívjon csak Szántóté ezentúl is nyugodtan „bolgárnak”.

A bolgár szimbolizmus

Részlet az *Ismét újra kell születnünk. A szimbolista irányzat a közép- és kelet-európai irodalmakban című könyvéből*

Az elmúlt évtized kutatásai mind meggyőzőbben igazolják, hogy a XX. századi „izmusok” közül Bulgáriában egyedül a szimbolizmus teljesedett ki. Modellként tekintve a bolgár szimbolizmus az irányzat közép- és kelet-európai változatának — a lengyel mellett — a legjellegzetesebb példája: történeti lefolyása szinte megismétli az orosz („egyenesevonalú”) fejlődési mintát, ahol az egymásra következő nemzedékek az előzők gondolatmenetét viszik és bővítik tovább. Az egyes alkotók életműve és életútja itt olyan különös módon kapcsolódik össze, épül egymásra és kölcsönösen értelmezi egymást, mintha a szimbolista művészet- és életfilozófia egyfajta gyakorlati megvalósulása lenne. Az irányzat több jelentős alkotója haláláig megmaradt szimbolistának; ez alól csak Ljudmil Sztojanov (1888-1973) és Hriszto Jaszenov (1889-1924) jelentett kivételt, igaz, előbbi szimbolista korszakában is csupán jól iskolázott epigonnak tekinthető, aki 1944 után „démoni figurává”, a kultúrpolitika egyik irányítójává züllött, utóbbi pedig kiemelkedő tehetségű költőnek indult, aki kommunisztaként gyakorlatilag már nem írt, és mártírhálát halt a jobboldali diktatúra hatalomra kerülése (1923) után.

A bolgár irodalomtörténet vitatott tényei közé tartozik, vajon Peju Javorov (1879-1914) 1905-ben megjelent *Песен на песента ми* (Énekem éneke) vagy Teodor Trajanov (1882-1945) ugyanabban az évben megjelent *НОВИЯТ ДЕН* (Az új nap) című verse számít-e az első szimbolista alkotásnak. Az itt bevezetett — meglehetősen rugalmas — szimbolizmusfogalom értelmében mégis hajlok arra, hogy az elsőség dicsősége egy harmadik költőt, a már említett Dimitar Bojadzsievet (1880-1911) illetti meg. Az 1900 és 1902 között írt művei sajátos lélektani vallomásköltészet benyomását keltik, melyben a szerző „alámerül” saját tudata mélyrétegeibe. A *Довечера* (Ma este) és az *Аз често пъти...* (Én gyakorta...) című verseiben — mint írja — a „valaha még oly fényes isteni világ” fokozatosan elhomályosul, egyre erősebb büntudat gyöttri „eredendő gonoszsága” miatt. Költői világképét sajátos dualizmus uralta: tudata, akarata pozitív erői állandó küzdelemben álltak tudatalana kiszámíthatatlan irracionálisával, s minden művésziileg megfogalmazott érték ezeknek a „sötét erőnek” a megzabolázását szolgálta. Az olvasó pontról pontra végigkövetheti a gonosz és a jó princípiumának a

költő képzeletében lejátszódó párviadalát, a röviddel az öngyilkossága előtt született *Вечерен трепет* (Ésti izgatottság) című művéből értesülhet arról, hogy Bojadzsiev végleg feladta a „démonaival” folytatott kilátástalan harcot:

És mikoron eljön
a dühödt számvetés
végzetes órája
ki emeli fel a kezét,
ki közeli szívemnek,
hogyan kezem megfékezze?

Bojadzsiev — bár életműve bizonyára számtalan tanulsággal szolgálna egy elmeorvosnak — mégsem volt pszichopata. Esete — akárcsak a cseh K. Hlaváčké — csupán kirívó példa arra, hogyan hatalmasodik el megalotója személyiségén (elméjén) a korai szimbolistákra jellemző s a művekben megjelenő mitológiai tudat. Az orosz kései romantikus Nadszonnál például, akitől Bojadzsiev a költészet „technikáját” tanulta, az öngyilkossággal való fenyegetőzés csupán csattanó egy könnyfakasztó vers végén (például a *Есть страдания ужасней...* — Vannak szörnyűbb szenvedések... kezdetű művében), míg a szimbolista Bojadzsiev számára a „jó” és a „rossz” lelkében dúló csatája élet-halál kérdése. Kortársai döbbenet fogadták öngyilkosságát, nem értették még a mű-élet-halál összefüggést, de nem sokkal később újabb költők öngyilkosságának tanúi lehetnek.

A bolgár szimbolizmus esetében egyértelmű a „modern nyitás” nemzedéke, a Miszal-kör kapcsolódása a későbbi szimbolistákhoz, ugyanis ennek folyóiratában jelentek meg először az akkor még ismeretlen Peju Javorov első, dühösen társadalmi igazságért kiáltó versei. Idővel a szociális tematika kiszorult lírájából, s azontúl kizárólag önmagáról, a saját lelkében felfedezett „transzcendens világról” írt, „túlvilági sugallatra” (Javorovot gyermekkorától látomások kísértették, gyakran megjelent előtte Botev szelleme). Életművének elemzése során sajátos egyéni világkép tárul fel, mely képletesen egy olyan koordináta-rendszerben vázolható fel, ahol az ordinátatengely a külső, anyagi világot választja el a belső, szellemi világtól, az abszcisszatengely pedig a fentet (Ideák világa, Elízium) a lentől (káosz, sötétség, stb.).

Hasonló képlettel találkozhatunk többek között a lengyel T. Miciński, a cseh J. Karásek és a litván B. Sruoga életművében is. Bojadszjev „kétvilágúságához” (jó-rossz) mértén ez az ábra már jóval bonyolultabb, ám az origóban, a tengelyek metszéspontjában itt is a halál található: amint a *Смъртта* (A halál), *Видения* (Látomások), *Нирвана* (Nirvana) című versekből kitűnik, a transzcendens világ megismerését csakis a halálon keresztül tartja elképzelhetőnek. A szerelemhez, az egyedüli olyan értékhez, melyért érdemes lenne élni, paradox módon szintén a halálon keresztül vezet az út. Egyik végsőként letisztult remekműve, a *Две хубави очи* (Szép szempár) című verse, a „lélekegyesítés” (unio mystica) áttételes és bonyolult metaforájaként is értelmezhető. Javorovnak ezzel a szinte rögeszmésen vissza-visszatérő gondolatával más kortársaknál is találkozhatunk — például a cseh Iván Klíma regényeiben, a szerb Jován Ducić lírájában (a *Padanje lisca* — Levélhullás című versében) vagy Balázs Béla korai költészetében. Helytálló a kritikusként is kiváló költő és író, Nikolaj Rajnov (1889-1954) ezzel kapcsolatos meglátása, mely szerint ez a fajta artisztizmus a német romantikához közelíti Javorovot. Javorovot azonban élesen elválasztja romantikus elődjétől az, hogy a bolgár szimbolista valóban nem tett különbséget képzelte és valós világ között, nem létezett számára az a pont, ahol a fantázia visszazökken a háromdimenziós világba: „odaát” remélte beteljesíteni az „itt” megvalósulatlanul maradt, tisztán lelki kapcsolatát szerelmével. Ez a gondolat indíthatta arra, hogy feleségével közös öngyilkosságot kövessen el („lélekegyesítés a halálon túl”), ám a költő — igaz, belevakulva sérüléseibe — túlélte az esetet, s csak később, egy megismételt kísérlet alkalmával veszítette életét.

Az első korszak másik két kiemelkedő szimbolista költője Dimcsó Debeljanov (1877-1916) és Hrisztó Jaszenov már nem kötődött közvetlenül a Miszal-körhöz, sőt nem tartozott egy csoportosuláshoz sem, életművük mégis sajátosan értelmezi Javorov költői világlátását.

Debeljanov a szófiai bohém-társadalomhoz tartozott, legközelebbi barátja a „kései” szimbolista Nikolaj Liliev, a prózaíró Georgi Rajcsev (1882-1947), a már említett Ljudmil Sztojanov. Életműve megtalálta, majd megtagadott értékek sorozata: minden korszakában más-más értéktől reméli, hogy elvezeti őt az áhított abszolútumhoz, költészete hol eufórikusan szárnyaló, hol letargikusan reményvesztett, avagy ahogy ő maga fogalmaz egyik búcsúversében:

Meghalok és fényesen születek,
sokarcú nyughatatlan lélek,
nappal fáradhatatlan építek,
éjjel kíméletlenül rombolok.

(*Черна песен — Fekete dal*)

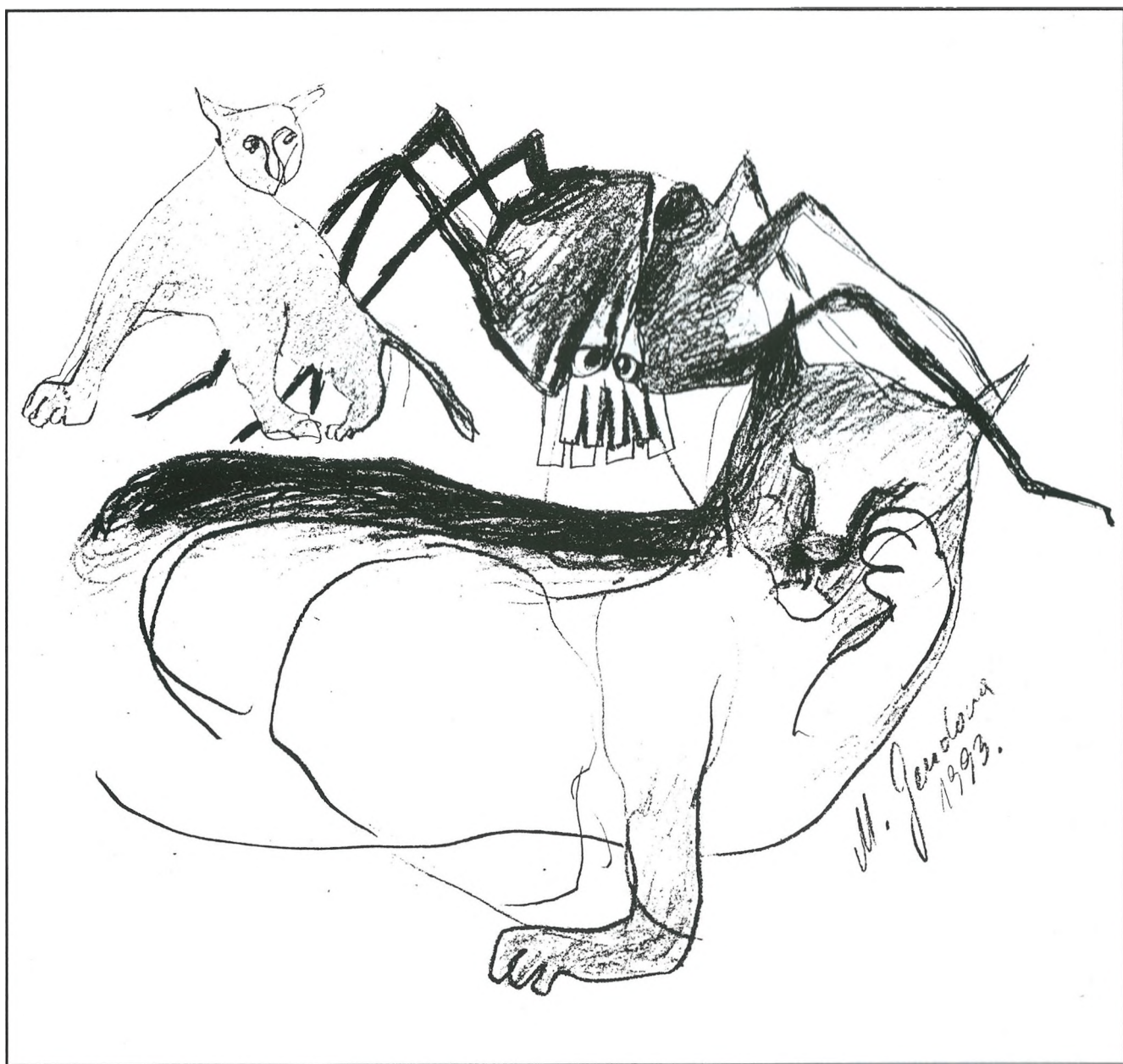
Debeljanov több más kortársához — például a román A. Macedonszkihoz és a lengyel S. Przybyszewskihez —

hasonlóan a gnosztikus-dualista tanok prizmáján át figyelte „hanyatló” korát, ezek sugallták neki, hogy a világ bűnössége „anyagba zártságából” következik, s a megváltás csakis akkor lehetséges, ha sz ember kiszakad a matéria szorításából. A bolgár misztikusok helyzetét mindig is megkönnyítette, hogy bármikor újra felfedezhették az univerzális bogumil-manicheus gnózis hagyományát. Nem véletlen, hogy a XX. század elejének egyik legrokonszenvesebb, nagy hatású misztikus próféta, Petar Danov (1864-1944) Bogumil pápa reinkarnációjaként hirdette új vallását, s a bolgár teozófus költők, Ivan Grozev (1872-1957) és Nikolaj Rajnov, akiket az irodalomtörténet szimbolistaként tart számon, a bogumilizmusban látták a jövő új, szintetikus vallását. A tanítás lényege szerint az emberi lélek bűnbeesésekor — Hamvas Béla kedvelt kifejezését használva — „anyagba zuhan”, s megváltást az jelenthet, ha a test bűneitől megszabadulva újra felszabadítja a lelket. Debeljanov sokáig elfeledett főműve, a *Легенда за разблудната царкня* (Legenda a könnyűvérű királynőről) című versciklus a lélek bűnbeesésének mondáját dolgozza fel. A történet kísértetiesen emlékeztet a *Magyarázat a lélekről* című kopt apokrifre vagy a nevezetes *Gyöngyhimnuszra*, csakhogy Debeljanovnál a befejezés egyértelműen lehangoló: a lány (a lélek) csak élete árán szabadulhat ki börtönéből (az anyagból), tehát evilági megváltásra semmi remény nem marad.

Hasonló következtetésre jut Jaszenov is a *Рицарски замък* (Lovagvár) című versciklusa végén. A lélek eljut egyéni megváltásának küszöbéig — felépíti saját „légvárát” —, ám amikor letekint a mélybe, látja, hogy mindez káprázat, hiszen odalenn, a hétköznapi világában (ahol mellel saját testét is otthagya) semmi sem változott:

És hallgatom, ámulva a sokezres kórus hullámát,
a föld sír és kiált e lelketlen végtelen alatt
Fáradt szememből titkon könnycsepp csordul
s e fekete földi zenéből az én bánatom is kihallatszik.

Debeljanovnál is, Jaszenovnál is a megváltás egyfajta beavatással asszociálódik, mely tudvalevőn a halálhoz kapcsolódik, hiszen minden beavatási rítus lényege a halál leküzdése. A megváltás szolgálatába állított költészet — Bojadszjevhez és Javorovhoz hasonlóan — a halál, a test megszűnésének gondolatához vezetett. Debeljanov és Jaszenov másként reagált erre a felismerésre: mindketten visszatértek ahhoz, amit a „felvilágosodás által meghatározott valóságnak”, röviden a napi életnek neveztem. Debeljanov — egyfajta „bolgár Hans Castorp-ként” — önként bevonult, és életét áldozta a Nagy-Bulgáriáért folyó balkáni háborúban, de még ezt megelőzően, a fronton írt néhány hazafias, az igazságos harcot dicsőítő költeményt. Jaszenov a kommunisták oldalán vetette bele magát a politikai küzdelmekbe, s életével fizetett a maga által kiválasztott, „közösségi-megváltó” eszméért.

„Azon kaptam magam, hogy a színpadon állok”

Beszélgetés Nikola Parov zenésszel

Több lemeze és kazettája jelent meg a magyarországi piacon. Legutóbb „Heterogenial” címmel a tőle megszokott hangzással egy újabb CD lemez. Ebből az alkalmából pergetjük vissza életútját.

— Szófia születése után hogyan kerültél Magyarországra?

— Anyám magyar, s egy bolgárhoz ment férjhez. Később, miután házasságuk zátonyra futott tízéves koromban visszajöttünk anyámmal Magyarországra. A nyolcadik osztályig a budapesti bolgár iskolába jártam, és ugyanolyan szenvedő alanya voltam az ottani állapotoknak, mint a többi osztálytársam. A hetvenes években Magyarországon már terjedőben volt a liberális szellem, jött a hippikorszak, a popzene, a bolgár iskolában azonban szemellenzősen, a pártutasítások jegyében neveltek. Mégis voltak kellemes élményeim, szívesen emlékszem vissza például a magyar tanáromra, akinek a tanácsára a Madách gimnázium angol tagozatára jelentkeztem. Bár kiszakadtam abból a környezetből, titokban visszajártam a régi iskolámba, nézegettem az ismerős helyeket, a volt osztálytársaimmal ma is szoros a kapcsolatunk.

— Miért lettél zenész?

— Bizonyára volt valami tehetségem, bár nem hiszem, hogy különleges adottságokkal áldott meg az ég. Terelt a hagyomány is. Bolgár részről több muzsikos van a családjukban, nagyapám is népzeneész volt. Hét-nyolc éves koromtól tanultam hangszeren játszani, klasszikus zenei tanulmányokat folytattam, de a népzenevel tényleg szerelmeskedtem közepén felfűztem meg. Bulgáriába hazalátogatva mindig ott sündörögtem a népzeneészek között, először csak hobbiból, azután egyre komolyabban és egyre többet játszottam én is. Közben Magyarországon összehoztunk egy kis zenekart, és egyszer csak azon kaptam magam, hogy a színpadon állok...

— Érdekes, hogy akkor választottad a népzene, amikor Magyarországon a beat-korszak virágzott...

— Én sem voltam közömbös a rock és a pop iránt, csak a bolgár népzene sokkal közelebb állt hozzám, a kezemet se kellett érte kinyújtanom. A nyári és a tavaszi szünetekben Bulgáriában a népzene vett körül. S ne feledjük, hogy az igazi beat, rock és pop nagyon messze volt Magyarországtól. Játsoztunk ugyan a rádióban, alakult néhány zenekar, de azok a maguk magyaros módján hívták azt a zenei. Választásomat az is befolyásolta,

hogy a bolgár iskola idegenkedést sulykolt belénk minden olyan jelenséggel szemben, amely a „nyugati kapitalizmusból” ered: a rock, a farmer, a hosszú haj... Mi is szerettük a rockzenét, de játszani eszünkbe sem jutott.

— Hová sorolnád a saját muzsikádat?

— Nm találtam fel a spanyol viaszt, attól egyedi az, amit csinállok, hogy kizárólag balkáni zenéből táplálkozom. Egyébként több nagy név is van ebben a műfajban, például a Vangelis, a Mike Oldfield, Vollenweider, akik szintén azt ötvözik a nagyvilági vonulatokkal, ami hozzájuk közel áll. Hozzám a bolgár folklór áll legközelebb, de nem vagyok annyira homogén. Könnyen megunom ugyanezt a stílust, ha mondjuk, ötven percig kell hallgatnom egy lemezt.

— A táncházakkal viszont, mintha nem tudnál betelni...

— A táncház más. Az eleven valami, jó gyakorlási lehetőség, és alkalom arra, hogy az emberek közé vigyük, amit csinálunk.

— Munkának tekinted, amivel foglalkozol?

— A munka számomra mást jelent. Mielőtt profi zenész lettem, dolgoztam, mert meg kellett élnem. Nekem az jelenti a munkát, hogy valami olyasmit kell csinálnom, amihez semmi közöm nincs. A zenélés nekem eredendő hobbim. Természetesen, előfordul, hogy szívesebben lépek fel egyik helyen, mint másutt, de ez együtt jár ezzel a pályával.

— Kiket érzel rokonnak a műfaj magyar képviselői közül?

— Egy páran ügyesen mozognak a folk műfajban. Itt van például Cserepes Károly, aki a Vízöntő tagja volt, és a nyolcvanas évek elején egy-két érdekes lemezt készített Sebestyén Mártával. Az igazat megvallva mostanában nem ismerek olyan együttest vagy előadót, amely, illetve aki ilyen eredeti ösvényen járna.

— Egy időben szoros szálak fűztek Sebestyén Mártához.

— Akkor találkoztunk, amikor úgymond nyakig voltam ebben a dologban. Kapcsolatunk szakmai elismerésből és személyes vonzalomból fakadt. Noha sem a közös zenélés, sem az együttélés nem bizonyult tartósnak, Mártának köszönhetem, hogy konyítok a magyar népzenehez.

— Hogyan születik a te műfajodban egy kompozíció?

— Van, amikor motoszkál bennem egy dallam, tíztizenöt év alatt sok minden összegyűl az ember fejében. Egy ilyen foszlányból, ha elég izgalmas, ki lehet alakí-

tani egy nagyobb lélegzetű művet. Máskor egy hangulat a kiindulópont, csak harmóniák vannak vagy egy ritmus, s abba helyeződik bele egy népi motívum. Nem szeretem azt a szót, hogy ihlet, de talán mégis ez a legjobb kifejezés erre.

— *Mennyire engedted át magad a rögtönzésnek, amikor sokadszor játszol el egy szerzeményt?*

— A hagyományos népzeneben komoly és szigorú törvényszerűségek uralkodnak. Nem mondhatom, hogy improvizálok. Az egyetlen hely, ahol a bolgár népzeneben lehet egy kis önállóságot belevinni az előadásba, azok a lassú, elfolyós, parlandó dallamok, de akkor is meg kell felelni bizonyos zenei elveknek. Sok múlik a hallgató, a befogadó felkészültségén is, hiszen amit olykor improvizálásnak gondolnak az nem mindig az. A zenész ilyenkor sem azt játszik, amit akar, a legtöbb törvényszerűség egy improvizációban van.

— *Hogyan tanultál meg ilyen sok hangszeren játszani?*

— Nincs hagyományos értelemben vett zenei képzettségem. Hat évig tanultam zongorázni és csellózni, de nincs róla papírom. Alapvetően a saját tapasztalataimból élek, autodidakta vagyok. Gyakorlatilag minden bolgár népi hangszeren játszom, valamint több más hangszeren, hogy csak a gitárt és a szintetizátort említsem. Viszonylag könnyen és nagyon gyorsan ki tudom tapintani egy hangszer lényegét és jó eredményeket elérni rajta. De egyiken sem sikerült eljutnom a tökéletes teljesítményig, az igazi virtuóztatásig.

— *Milyen sikere van eddigi lemezeidnek, és főleg a legutóbbinak?*

— Egy lemez addig érdekel, amíg el nem készül a zenei anyaga. Üzletpolitikai vagy a terjesztési kérdésekkel nem foglalkozom, nem tartom feladatommak az emberek ízlésének formálását. Kielégít, hogy lemezeim elkelnek, ahogy elkelnek és mindig kapok új felkérést.

— *Kik érdeklődnek leginkább munkáid iránt: itt élő bolgárok, szerbek, görögök?*

— Egy kezemen meg tudnám számolni, hogy hány bolgár van rendszeres hallgatóim között. Pedig fontos lenne az itteni kisebbség fennmaradásában, hogy fiaik-lányaik tudják, milyen bolgár táncok és dallamok léteznek. Többek között a bolgár iskola feladata is lenne ez, de az ottani gyerekekre mégsem az a jellemző, hogy ilyen rendezvényekre járnak.

— *Szakmai szempontból mennyire vagy megelégedve új lemezeddel?*

— Szinte mindent sikerült megvalósítanom, amit akartam. A modern technikai eszközök révén minden úgy szól, ahogyan szerettem volna. Ez az egyik legjobb felvételem, ami valaha készült. Az utóbbi két év válogatott darabjai vannak benne, ezért is az önhittnek tetsző cím. Hadd ingereljen, hadd késztessem arra, hogy megítéljék, mennyire jogosult ez az önbizalom. Itt minden nóta másképp van hangszerelve, mert, mint mondtam, szeretem a változatosságot. Mégis én vagyok az egész. Divatos kifejezéssel élve „én rólam szól a dolog“.

Markov Alexander interjúja

A tánc vándora

Hogyan született a Martenica együttes?

A képletes bölcső, amelyben ringatták, a magyar táncház-mozgalom volt. Dajkája a magyarországi bolgárok hagyományörző igénye. Mindez azonban még kevés lett volna ahhoz, hogy megszülessen, ha nincs egy energikus és rátermett asszony, aki világra hozza. Kétévesen, 1983-ban megnyeri a *Ki mit tud?* első díját, 1988-ban második ugyanebben a vetélkedőben, 1989-ben és 1991-ben részt vesz a Palma de Mallorca-i III., illetve IV. Néptánc Világfesztiválon, és 1991-ben 65 együttes közül a „Legjobb tánc” kategória első díját nyeri. Tucatnyi televíziós szereplésükön túl több száz hazai fellépés áll a hátuk mögött, s több mint száz külföldi szereplés. Többször utaztak Olaszországba, Németországba, de jártak már Svájcban, Ausztriában, Jugoszláviában, Spanyolországban és egy jutalomút keretében Kubában. A magyarországi bolgárok gyakran élvezhetik a bolgár néptánc csodálatos ritmusát és színességét jóvoltukból az egyesület székházában rendezett különböző ünnepélyeken.

A kezdet

A Martenica együttes megálmodója, Lili Zafirova 1943 május 6-án született Szófiában. 1962-ben végzi el a szófiai zeneiskolát koreográfusi képesítéssel, és ugyanebben az évben egy szófiai gyermek táncegyüttes vezető koreográfusaként helyezkedik el. 1964-ben az együttes Budapesten turnézik. Itt, az egyik előadáson Lili találkozik jövődöbelijével, 1965-ben Budapestre települ át. Az itteni bolgár iskolában több kisebb táncsoportot szervez és vezet. 1975 és 1980 között férjével Kanadában dolgoznak. Montreuxban a véletlen összehozza kanadai fiatalok egy csoportjával, akik már táncolnak bolgár néptáncokat. Segítségükre lesz mind koreográfiai szempontból, mind megfelelő zene és kosztümök kiválasztásában. Rövid budapesti visszatérés után újra kiküldetésben vannak — ezúttal New York-ban, ahol Lili olyan amerikai fiatalokra lel, akik szintén a bolgár néptáncok

szerelmesei. Itt alapítja meg Zafirova a Boszilek táncegyüttest, amely máig létezik.

Újra Budapesten

Amikor Amerikából visszatér, ismét a bolgár iskolában dolgozik. Az egyik gyerek édesapja, Szilvásy István, „öreg táncos” és a budapesti táncházak ismert alakja. Szót szó követ, Szilvásyn keresztül Lili megismerkedik a Zsarátnok zenekarral, és együtt vezetik a Józsefvárosi Művelődési Házban a balkáni táncházat. Körülette már gyülekezik a leendő Martenica magja. Megszületik az ötlet, hogy a tanítványok fellépjenek a Bolgár Művelődési Házban: „eredeti bolgár” közönség előtt. A fellépés éppen a tavaszi bolgár *Baba Marta* ünnepére esik, amikor a népi szokás szerint a bolgárok piros-fehér selyemszálból kötött *martenicát* tűznek a mellükre. Megvan az együttes neve is! Az a vágy, hogy mások is részesei lehessenek művészetüknek, arra készíti a fiatalokat és a koreográfust, hogy újabb és újabb lépéseket tanuljanak meg, a régieket pedig tökéletesítsék. Ekkor indulnak el a népszerű *Ki mit tud?* televíziós vetélkedőn.

A jelen

Néhány éve Lili ismét külföldön él. Bécsben, ahol már szinte megszokott módon kiderül, hogy vannak fiatalok, akik a kelet-európai népek táncait — köztük a bolgár táncokat — „próbálgatják”. Mintha minden előről kezdődne Lili Zafirova számára. Miért is ne? Hiszen ő maga mondta a Haemus munkatársának: „A szakmám a hobbim. Ez a hobbi többször átsegített az élet keserves pillanatain. Köszönöm mindenkinek Budapesten, és nem utolsósorban Kaliczov Tódornak a Bolgár Művelődési Ház akkori vezetőjének, valamint a ház akkori és mai munkatársainak, hogy segítettek, hogy ott is újtára indítsak egy táncegyüttest!”

Álom-képek?

Miroljuba Gendova művészete

1956-ban született Budapesten. Szófiában végezte el a Képzőművészeti Gimnáziumot, majd Budapesten a Képzőművészeti Főiskolát, ahol Sváby Lajos és Sarkantyú Simon voltak a mesterei. Tagja a Bolgár Művészek Szö-

vetségének, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének és a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének. Több önálló és közös kiállításon vett részt festményeivel és textilképeivel.

„Ha ébredés után álmokra emlékszünk, akkor ez nem igazi ébredési folyamat, hanem homlokzat, amely mögött az ébredés rejtőzik”

Freud

Meztelen férfiak és nők, kutyáktól, farkasoktól és bikáktól körülvéve. Ruhátlan alakok lovon és tehénen. Széttárt karok és rituális pózok, megfeszülő testek macskák, malacok, madarak és halak között. Álmok tarka birodalma a realitás határán?

Valóban ez Miroljuba Gendova alkotói világa? Nehéz akár megpróbálnunk is, hogy kitaláljuk. Érdekes belemerülni Golgotáinak szimbolikájába. „Misztikus, félig álom, félig ébrenlét állapotából maradó emlékeket festek” — mondja a művész.

Semleges háttér előtt, a szüzsét hangsúlyozó gazdag színekkel ábrázolja a családi élet, a „férfi-nő” kapcsolat jeleneit, egymáshoz való viszonyukat, helyüket az életben. Ez az ősi, örök téma képezi Miroljuba Gendova munkásságának alapját.

A *Család és Féltékenység* ciklusok darabjaiban a látszólagos nyugalom mögött belső drámaiság feszül. A hősök fájdalmasan élik át az elválás, a magány érzetét, belső elégedetlenségüket és szenvedélyeiket. Az alakok csaknem mindig meztelenek, kirajzolt kontúrokkal, erősen megnyúlt formákkal; Picasso, Chagall, Toulouse-Lautrec expresszionista felfogását idézik. A művész szerint „Az emberek nincsenek egyedül.” Állatok veszik körül őket — az ember örök kísérőtársai. Csupán jelen vannak magányukban, vagy konkrét szimbólumok, amelyek a képek drámai légkörét fokozzák?

A kutya és a macska vesz részt a leggyakrabban a családi aktusokban, a férfi és a nő közötti örök játék asszociációját ébresztve: féltékenység — hűtlenség,

intellektualitás — ösztönösség, nyersség — gyöngédség és hízélgés.

Hatalmas, farkasra emlékeztető fekete kutya ül egy összekuporodott, érzéseket és szenvedélyeket elfojtó meztelen nő és a mellette fekvő, alvó meztelen férfi mellett. Meztelen nő, farkasokkal szemben. Ezeken a képeken a kutya farkassá változik tudatunkban. Önfeláldozó hűséggel átszőtt ragadozó szenvedélyek jelképévé válik, fokozza a magány és elnyomatás légkörét.

— Az állatokat az emberek szintjére emelem — mondja Miroljuba.

Vagy talán éppen fordítva? Hiszen az ember az állatvilágból származik, és minden szenvedély ősi keretei közé taszítja vissza.

„Az emberek örülnének, ha állatokká válhatnának” — folytatja a művész.

Talán mert ez a meztelenség és őszinteség hiányzik nekünk?

A művész különösen gyakran alkalmazza emberalakos kompozícióiban a bikákat és lovakat olyan szimbólumként, amely egy szexuális élmény lehetséges töltetét hordozza.

Gendova mitológiai lényeket is fest, például minotauoszt vagy macskafejű nőt, ami témájának ősi eredetét és örök értelmét sugallja.

Olajképeinek színei is költői erőről tanúskodnak. *Féltékenység* ciklusában zöld-sárga háttérrel alkalmaz, családi képein a rózsaszín és liláskék, vagy a semleges bézs-barna szín dominál. Azokon a képeken pedig, ahol harmadik alak jelenik meg, sárga-szürke kontrasztokat találunk. És nagyon odailloen alkalmazza a művész a Golgotákon vagy bizonyos szexuális momentumoknál a tüzes színeket — a vöröset és a narancssárgát.

Miroljuba Gendova ritkán fest kétalakos kompozíció-

M. Gendreau
1993

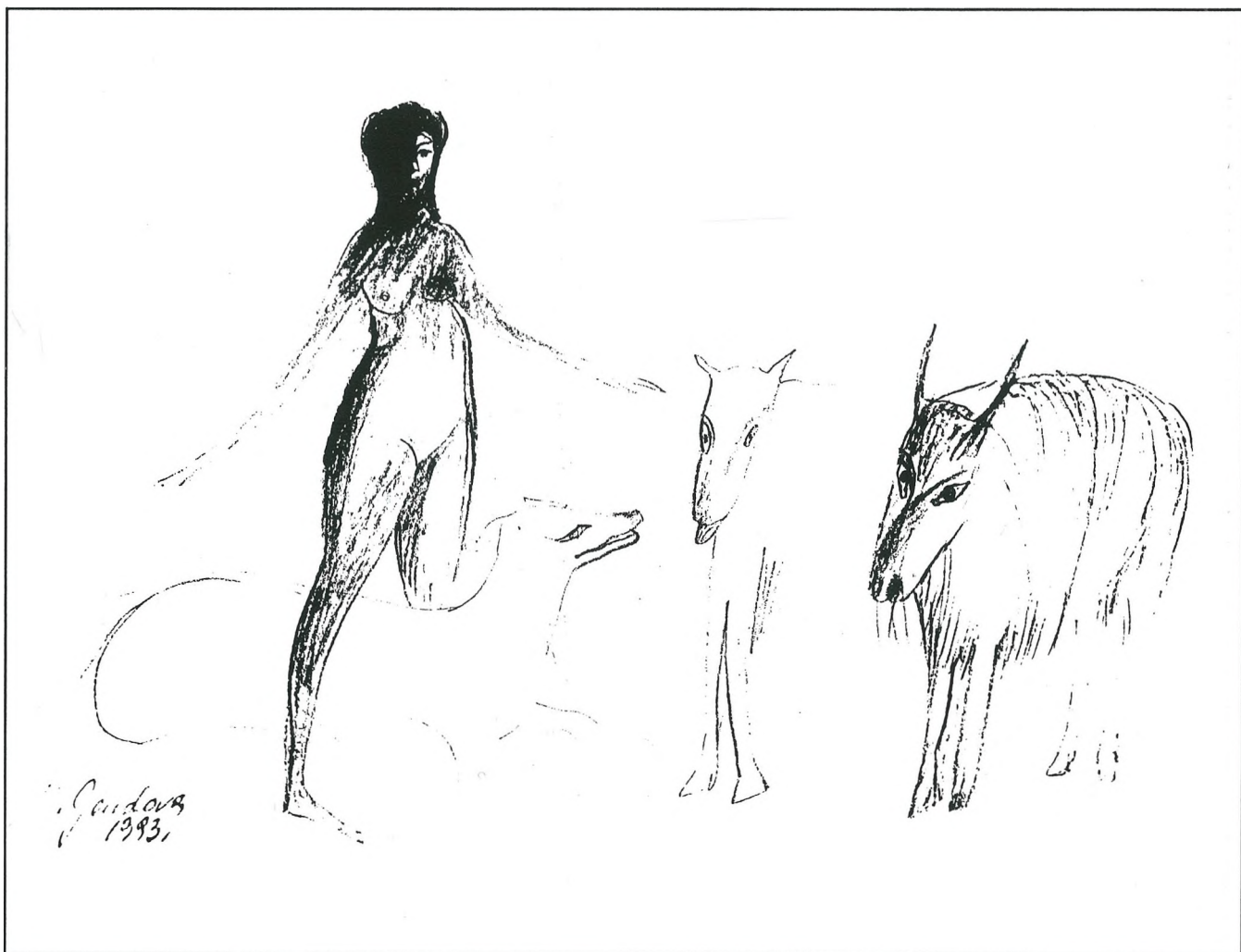
kat. Mindig szimbólumokkal társítja őket. Még az *Europa elrablása* — bikán lovagló meztelen nő — sem önálló kompozíció. A háttérben egy másik bika elvonulása látható. Az alakok száma leggyakrabban három, öt vagy több, s ez ellentétben áll az egyensúly számáival. A művésznő kompozíciói így dinamikusakká válnak, kifejező gesztusok erősítik ezt a tendenciát — kitárt kezek, megfeszülő testek, szétterpesztett lábú vagy összekuporodó figurák. Egy asszony élményei lüktetnek ezeken a képeken, a festőművész világszemléletének prizmáján keresztül.

A nő foglalja el a legfontosabb helyet Miroljuba Gendova képein — keresztre feszítve, trónon ülve, várakozva, szenvedve, szenvedélyekben lobogva, megbékélve, fáradtan, csodálkozva, harmonikus mozdulatba olvadva a férfiakkal, vagy magányosan. Rituális jelenléte érezhető még akkor is, ha hiányzik a vászonról. A jelképek őt szolgálják, rá irányulnak.

Ha megpróbáljuk meghatározni Miroljuba stílusát, egy sor modernista irányzatot fedezhetünk fel benne: *expresszionizmust* — a színekben, formákban, saját belső világa szubjektív ábrázolásában; *szimbolizmust* — misztikus-idealista szemléletében; *szürrealizmust* — tudatalatti asszociációiban; az intuitív világ ösztöneinek, szenvedélyeinek és komplexusainak felszabadításában; az álombeli látomásoknak a realitás határán megvalósuló groteszk, naturalisztikus ábrázolásában.

A művészi stílusoknak ez az érdekes szövevénye képezi Miroljuba Gendova egyéni festői világát, amelyben tükröződik a művésznő mély érzékenysége és nyíltsága. Művészetére érvényes Freud meghatározása: „Egy alkotó teremtményei — a művei — tudatalatti vágyainak képzeletbeli kielégítését jelentik, éppúgy, mint a hasonló jellegű álmok.”

Csikhelyi Lenke fordítása

FORGÁCS IVÁN

Mamcserov Frigyes

Budapesten született 1923-ban. A Színház- és Filmművészeti Főiskolát 1953-ban végezte el, Háy Gyula és Keleti Márton tanítványaként. 1954 és 1962 között Ranódy László asszisztense, közben, 1956-tól 1958-ig a brüsszeli Munkás Filmintézet és a londoni a Filmpartner Ship számára készít filmeket. Filmjei: Tanár úr kérem (1956), Mici néni két élete (1962), Az utolsó budai basa (1964 tv), Az orvos halála (1966), Alfa Rómeo és Júlia (1968),

Csak egy telefon! (1970), Vidám elefántkór (1971 tv — az 1972-es veszprémi filmfesztivál fődíjas filmje —), Sötétkamra (1973 tv), Néhány első szerelem története (1974 tv), Vállald önmagadat (1974), A svédcsavar I-III. (1975 tv), Gabi (1976 tv), Január (1978 tv), Karcsi kalandjai (1979 tv), Ki vágta fejbe Hudák elviársat? (1980 tv), S. kapitány (1984 tv), Csicsóka és a Moszkitók (1986 tv).

Bolgár származása dacára jellegzetesen magyar rendező. A magyar filmművészet története a sikeres magyar filmipari hagyomány elleni harc története. Időről időre megjelennek kisebb-nagyobb csoportok amelyek a látványközpontú, korszerű ábrázolási formák felé szeretnék terelni a képalkotás, a vágás lehetőségeit elhanyagoló, rendületlenül mindent a párbeszédre és egy meglehetősen teatrális színészi játéktílusra építő magyar filmgyártást. Szóts Istvántól Jancsó Miklósig mindenki újtónak számított, aki eltért a szövegcentrikus dramaturgiától.

Sokáig úgy tűnt, a tradíció erejét képtelenség megtörni, s még az egyszerű fotográfiai minőségjavulásra sem lesz igény. Aztán mégis kiderült, hogy a gondosan kiválasztott helyszínek, a jól ellesett életképek a hagyományos történeteket is átélhetőbbé teszik. Az ötvenes években egyre több magyar film él a kép kifejezőeszközeivel, filmgyártásunk jellege kezd alapvetően megváltozni.

Ebben a folyamatban igen érdekes helyet foglal el Mamcserov Frigyes életműve. Az ötvenes évek elején csöppen bele a filmgyártásba, amikor a váltás már érzékelhető, sőt, szocialista realista értelmezésben kifejezetten kultúrpolitikai követelmény, de művészetileg még teljesen kiforratlan, és rengeteg ponton érintkezik a múlt örökségével. Az ifjú dramaturg és rendezőasszisztens bizonyára nehezen tájékozódhatott a változások között, hiszen a sematizmus közös ideológiai nevezőre hozva összerosott mindenféle irányzatot. Nem nagyon lehetett eldönteni, hol végződik a termelési blöddi, és hol kezdődik egy neorealista hagyományt teremtő adaptáció, hol fordul át egy filmoperett kritikai valóságábrázolásba. Így aztán Mamcserov sokat köszönhet annak, hogy egy olyan mester mellett dolgozhatott, mint Ranódy László.

Mamcserov Frigyes 1956-ban kapott lehetőséget az önálló bemutatkozásra. Karinthy népszerű munkája, a *Tanár úr kérem* anyagából készített adaptációt. Jóllehet feledésbe merült ez a film, egyáltalán nem érdektelen vállalkozás, és remekül jelzi, milyen problémákkal küszködött egy teljes mélységében föl nem ismert változás időszakában a magyar filmvígjáték. Világos a törekvés, hogy Karinthy irodalmi értékű szövegét meg kell próbálni vizuális humorrá formálni. Ezzel a rendező a burleszk irányába tereli a hazai vígjátékot. A szituációk azonban a magyar hagyományoknak megfelelően kevésbé akciódúsak, elsősorban lélektanilag értelmezhetőek, a kép keveset árul el róluk. Megint a karikírozó színészi játéknak kell megteremtenie a közismert iskolai helyzetek groteszk feszültségét. Sokkal elevebbek a főhős diák fantáziálásait megjelenítő részek, de itt is szembetűnő, mennyire kevés a geg, milyen intenzíven él tovább a karakterformáló színészi játék hagyománya a látványteremtésben.

Mindezzel együtt érdemes lett volna ebben az irányban tovább kísérletezni, ám az enyhülő ideológia és kultúrpolitika új struktúrát, egyfajta sajátos munkamegosztást alakított ki a hazai filmgyártásban. Elkülönítette a művészetet és a szórakoztatóipart. Előbbiben támogatta a legkorszerűbb formákat, míg az utóbbi terén lélegzethez juttatta a tradicionális műfajokat, „kispolgári” értékekkel együtt. A modern magyar filmművészet kialakulása mellett így a hatvanas évek eleje volt a magyar közönségfilm másodvirágzásának korszaka is.

A múlt rehabilitálásának oldottsága érződik Mamcserov Frigyes második filmjén, az utóbbi évtizedek egyik legsikeresebb vígjátékán, a *Mici néni két életén* (1962). Visszaköszön a harmincas évek komédiáinak elképesztő könnyedsége. Életből ellesettek a figurák, a szituációk,

mégis olyan varázslatosan játékos minden. Ez az őszinte életöröm, a történetnek megfelelő hangűtés a „filmszerűtlen” magyar film örök erőssége. És a szocialista deklasszáció még valami külön bájt ad az egésznek. Páger Antal, az egykori szívtipró, idős taxisofőrként játssza tovább a hősszerelmet a *Mici néni két életében*, a vénlány-sztár Kiss Manyi pedig a világ legelragadóbb öregasszonyaként támad fel a címszerepben.

A *Mici néni*... és más hasonló típusú filmek sikere azt jelezte, hogy változatlanul igény van a hagyományos magyar vígjátékokra, az új társadalmi közegben is működőképesek, és a szakma megfelelő szintű utánpótlással rendelkezik forgatókönyvírókból, rendezőkből, slágerszerzőkből és színészekből egyaránt. Egy ideig jól meg is fért egymással a művészet és a szórakoztatás, de aztán valami furcsa dolog történt. A francia és más új hullámok hatása alatt induló fiatal magyar filmes nemzedék megint a papa mozijával való látványos szembefordulással határozta meg magát. A modern filmművészet hadat üzent a kellemesség minden formájának. Pedig a magyar közönségfilm ekkoriban már szemléletében sem volt konzervatív. Aktuális társadalmi kérdéseket járt körbe

könnyedén, de nem súlytalanul. Az új polgári értelmiségi hősök közkedvelt figurákká váltak Ruttkai Éva, Latinovits Zoltán, Gábor Miklós és Darvas Iván megformálásában. Ruttkai és Latinovits szerelmi kettősére építette Mamcserov Frigyes is egyik következő vígjátékát, az *Alfa Rómeó és Júliát* (1968). Kedves kis bohóság ez a film, de már kicsit enerváltan halad előre.

A szembenállást végül a televíziózás oldja fel. A formabontó művészeti törekvések a hetvenes évektől uralkodóvá válnak a magyar filmgyártásban, míg a hagyományos műfajok a televízióban kapnak új életteret. Ettől kezdve a két terület nem tud többé termékenyítőleg hatni egymásra, ami a tradicionális magyar közönségfilm lassú elsorvadását vonja maga után. Több kollégájához hasonlóan Mamcserov Frigyes is sajátos alkotói zsákutcába kerül. Ranódy iskoláját követve csinál még egy megrendően szikár filmdrámát (*Az orvos halála*, 1965), néhány publicisztikus játékfilmet (*Csak egy telefon!*, 1970; *Vállald önmagadat*, 1974), több színvonalas produkciót készített a televízió számára, de ő sem volt képes új életet lehelni a sajátos arculatú magyar közönségfilmbe. Talán az ösztönzés hiányzott.

Az operatőr személyessége

Gondolatok az operatőri munkáról

1954-ben született Budapesten. A szófiai Színház- és Filmművészeti Akadémián szerzett operatőri diplomát. A Magyar Televíziónál dolgozik. Készített néhány önálló rövidfilmet (*Idő, Rítus, A tanár, Álom*) és különböző

koprodukciós vállalkozások operatőre (*Alexandra, Az ember a tömegből*). 1990-ben a franciaországi Nimes-ben rendezett nemzetközi rövidfilmfesztiválon *Idő* című alkotása a „legjobb költői filmért” járó különdíjat kapta.

Arra a kérdésre, hogy alkotó-e az operatőr, napjainkban határozottabban válaszolhatunk igennel, mint bármikor korábban. Minden film önálló formanyelv. A néző saját élménye alapján ítéli meg a film művészi értékét, s a vetített kép művészi színvonala alapvetően az operatőrtől függ.

Kettős gúzsban táncol az operatőr. Kötelező számára, hogy minél teljesebben adja vissza az irodalmi alapanyagot, és lehetőleg kifejezőbben tükrözze a rendező gondolatait. Akkor teljesíti jól a feladatát, ha ez a két dolog szerves egységgé áll össze.

A forgatás megszervezésében és irányításában az operatőrnek egyenrangúnak kell lennie a rendezővel, mert jóllehet a film művészet, roppant költséges gyártási

folyamat is. Fontos tehát, hogy az alkotók minél gazdagabban működjenek, és ez csak akkor lehetséges, ha alaposan átgondolták és előkészítették a gyártást.

Az oktatóknak arra kell törekedniük, hogy diákjaik megszabaduljanak gátlásaiktól, mozgásba lendüljön képzelőerejük, még akkor is, ha ez olykor tévútra vezet. Helytelen folyton hibákat olvasni a tanítvány fejére, mert ez elriasztja az önállóságtól. Lehet tévedni, melléfogni, de sohasem hiányozhat a művészi keresés és kíváncsiság.

A művésznek olyan üdén kell közreműködnie minden filmben, mintha ez lenne az első alkotása. A filmművészetben sokféle ellenállást kell legyőzni, de a leghatározottabban a rutinnal, a művészi és morális kompromisszummal kell szembehelyezkedni.

Krónika

A Magyarországi Bolgárok Egyesülete eseménynaptárából

Az újév alkalmából 1994 január 3-án Veszelin Filev, a Bolgár Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete fogadta egyesületünk vezetőit.

Január 22-én a Bolgár Művelődési Házban ünnepséget és versennyel egybekötött gasztronómiai kiállítást rendeztek a Bábanap-Asszonybál alkalmából. A Fráterné Jotova Violeta közreműködésével megtartott népszokást idéző rendezvényen a Fly divatstúdió bemutatta új ruhamodelljeit, a Rila zenekar pedig Roza Bancseva és Alexej Leszicski tolmácsolásában népdalokat adott elő. Az ünnepséget közös vigasság zárta.

Ez év januárjától minden hónap utolsó szombatján fél tizenegykor a magyar televízió kettes csatornája bolgár nyelvű adást sugároz az itt élő bolgár közösség életéről.

Február 12-én, Szőlőmetsző Szent Trifon napján megtartotta beszámoló közgyűlését a Magyarországi Bolgárok Egyesülete. A hivatalos aktus előtt a bolgár templom udvarában Ivan Sumov atya elvégezte a szertartást, majd vörösborral kínáltak minden jelenlevőt. Az ebédet követően a művelődési házban lefolytatott közgyűlés megállapította, hogy az 1991-ben megválasztott választmány mandátuma lejárt, s új testületet kell választani. Beszámolójában dr. Doncev Toso ügyvezető elnök elemezte a hároméves időszakot. Az egyesület nyolcvanéves fennállása óta ezalatt kapták meg a magyarországi bolgárok a nemzeti kisebbség státuszát, született meg az egyesület új alapszabálya, jelent meg a Haemus című folyóirat, alakult át a vendégotthon kétszallagos szállóvá, bővült ki a Carevec étterem tevékenysége. E három

esztendő alatt az egyesület vendége volt Zselju Zselev államelnök, II. Simeon bolgár cár és felesége, Margarita cárné, a Bolgár Nemzetgyűlés elnöke, Alekszandar Jordanov, Ljuben Berov miniszterelnök. Megfordult a bolgarság magyarországi központjában az anyaországból idelátogató számos politikai személyiség, a magyar politikai és társadalmi élet több képviselője.

A beszámoló kitért a nehézségekre, amelyeket a két országban lejátszódó változások idéztek elő, és nagy vívmányként említette, hogy sikerült megőrizni a magyarországi bolgárok egységét, valamint megvalósítani fokozottabb érdekképviselőket.

A Magyarországi Bolgárok Egyesülete elnöke ismét Irinkov Georgi, ügyvezető elnöke dr. Doncev Toso lett. Elnökhelyettesek: Dobreff György, Encsev Vladimir és Marinov Ilija. Az elnökség tagjai: Gardev Kancso, Jotova Violeta, Karailiev Ivan, Kusev Dimiter, Kusev Nikola, Muszev Dancso, Muszev Plámen, Szimeonov Angel, Szimeonov Marin, Tjutjunktov Cvjatko, Todora-nov Matej, Vaszilev Vaszko, Velkov Nikola és Zsivkova

Verka, valamint hivatalból Sumov Ivan lelkész, a Szt. Círil és Metód bolgár templom főtisztelendője és Penkova Roszica, a budapesti bolgár iskola igazgatója. Az ellenőrző bizottság elnökévé Czuczumanov Dimitert, tagjaivá Kuseva Mariját, Popov Enyót, Popova Emiliját, és Udvaréva Todorkát választották.

A hivatalos program után sorra kerülő műsorban a vidini Dunav néptáncegyüttes és a Martenica táncsoport, valamint a Rila zenekar lépett fel.

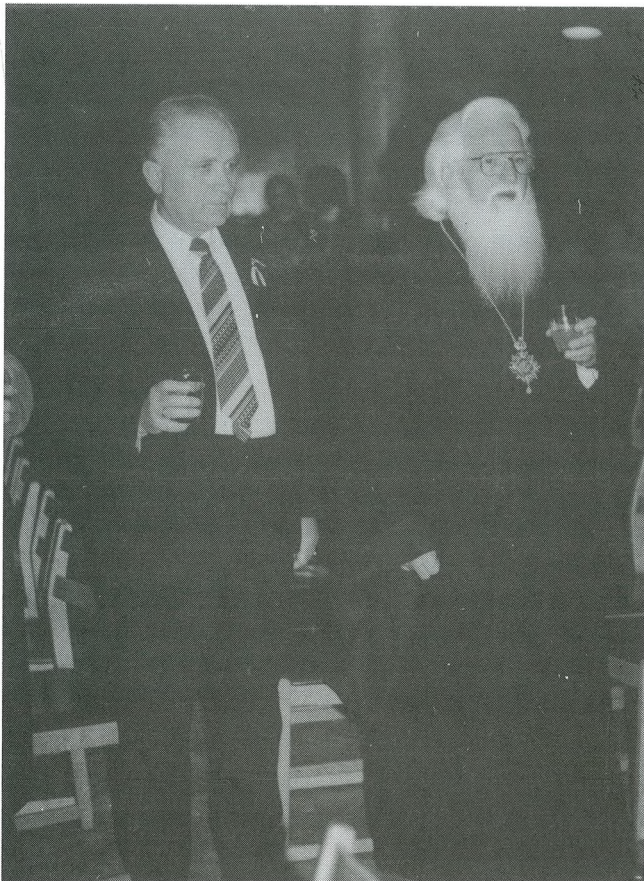
Az egésznapos programban részt vett Veszelin Filev nagykövet és dr. Gegesy Ferenc polgármester.

Március 2-án ünnepséget rendeztek Bulgária török uralom alóli felszabadulásának 116. évfordulója alkalmából. Marinov Ilija, a Magyarországi Bolgárok Egyesülete alelnöke mondott beszédet.

Az eseményen, amelyet megtisztelt jelenlétével több magyar közéleti személyiség, így dr. Gegesy Ferenc, a IX. kerület polgármestere, a Ferencváros több önkormányzati képviselője és Veszelin Filev nagykövet, a Jambolból érkezett Violina gyermek vonószzenekar adott koncertet Violeta Valkova vezényletével.

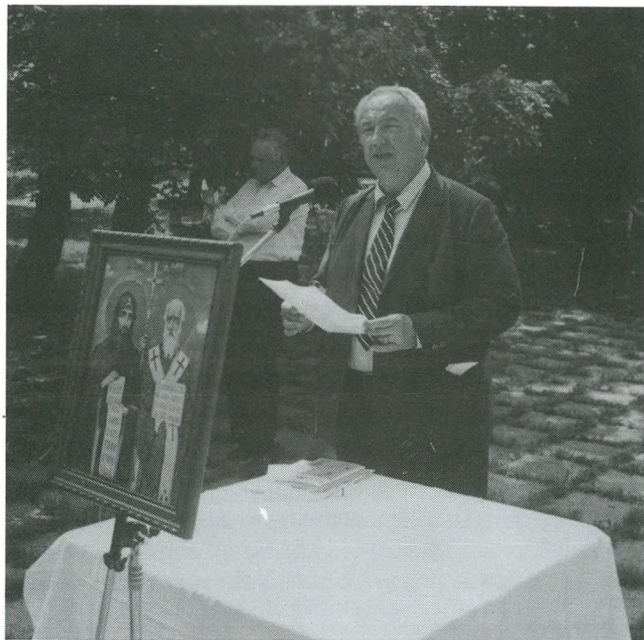
Február 26-tól március 4-ig egyesületünk vendége volt a bolgár televízió 1-es csatornájának forgatócsoportja. Atanasz Szvilenov vezetésével készített Budapesti fórum című műsorukat március 13-án láthatták a bolgár tévénézők.

Március 19-én tartották meg a magyarországi bolgárok hagyományos tavaszi bálját. A mulatságot megnyitó színes műsorban fellépett a szófiai Alternatíva színház két művésze, Miroszlav Pasov és Robin Kafaliev, Toto Pamukov énekes és több magyar művész.

Május 1-jén ünnepeltük a pravoszláv húsvétot. A bolgár templomban Sumov Ivan tisztelendő húsvéti liturgiát tartott, majd körmenet következett, ezután a művelődési házban az ünnepi bárány megszentelése. Az azt követő vidám összejövetelen a Rila zenekar gondoskodott a jó hangulatról.

Május 24-én a Magyarországi Bolgárok Egyesületének vezetősége nevében Zsivkova Verka megkoszorúzta a Zalavár határában lévő Cirill és Metód emlékművet.

Május 6-án ültük meg Sárkányölő Szent György napját.

Május 22-én virággal, énekkel, vigassággal köszöntötték az ország minden részéből összeseregltő bolgárok a Széchenyi-hegyen a szláv írásbeliség és a bolgár kultúra napját.

Sumov Ivan atya celebrálta a szertartást a szláv ábécét megteremtő szaloniki apostolok, Szent Cirill és Metód emlékére. Az eseményen Sztefan Csirpanliev író mondott beszédet, a budapesti bolgár iskola tanulói, és a jamboli Perunika együttes adtak műsort.

Folytatja tevékenységét a művelődési házunkban nemrég megalakult Nyugdíjasklub, amely minden hónap első hétfőjén délután 15.00 órakor tartja összejöveteleit.

1994 első felében a Magyar Filmintézettel közösen az Örökmozgó filmszínházban folytatódott a bolgár filmek vetítése. Március 2-án a Nincs halál, április 12-én a Hotel Central, május 24-én a Lekötözött léggömb című alkotás volt látható. Az egyesület meghívójával érkező mőzilátogatók továbbra is ingyenesen tekinthetik meg a filmeket. A bolgár nyelvet nem ismerők számára szinkrontolmácsolási lehetőség van.

A magyarországi bolgár közösség régi vágyát teljesítette a budapesti bolgár iskola új igazgatója, Roszica Penkova: megnyílt a hétvégi iskola. Február 26-án megtartott első foglalkozástól kezdve a tanév végéig mindazok a Magyarországon élő bolgár gyerekek látogathatták az órákat, akik tökéletesíteni akarták nyelvtudásukat. Az érdeklődés első jelei biztatóak, a „szombati iskola” az új tanévben is folytatja tevékenységét.

Május 5-én nyugdíjba vonult egyesületünk elnöke, Irinkov Georgi. Hatvanadik születésnapja alkalmából a Magyarországi Bolgárok Egyesülete vezetősége és a Haemus szerkesztősége köszönti az elnököt, és további eredményeket kíván a magyarországi bolgár közösség javára végzendő munkájához.

Alkotók - szerzők - szerkesztők

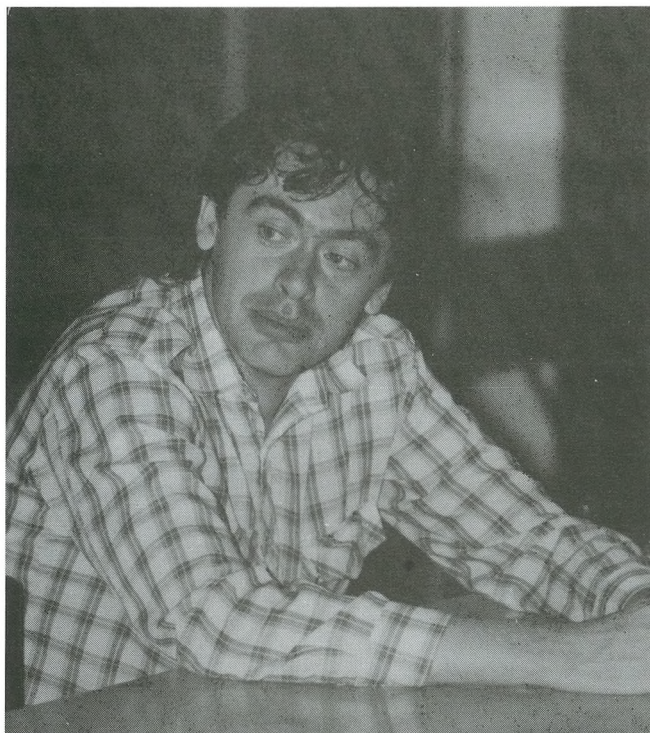
Petrov Péter és Doncsev Toso

Petkova Adriana

Markov Alexander

Forgács Iván

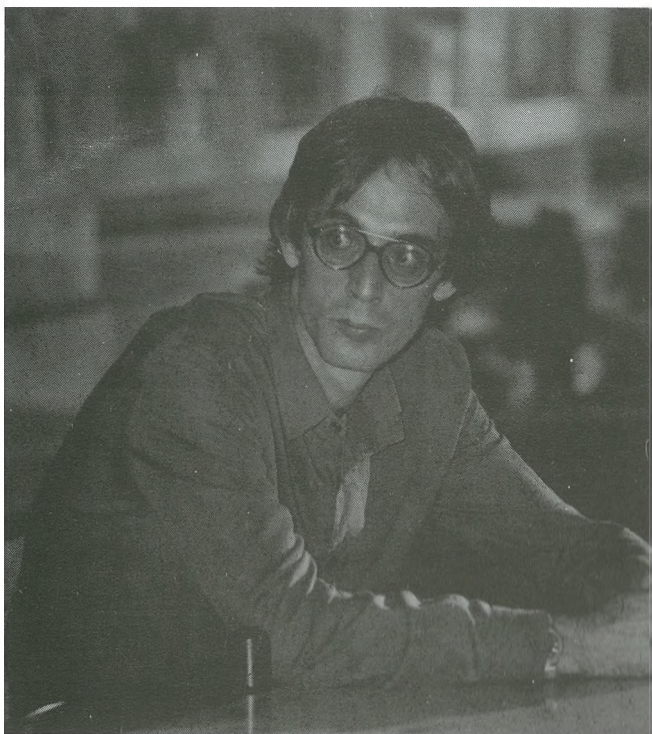
Velicskó Péter

Krasztev Péter ▶

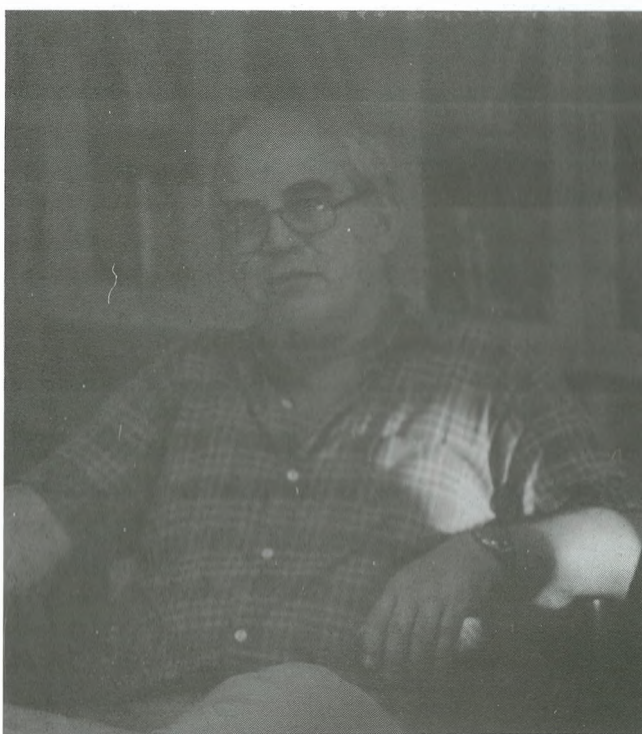

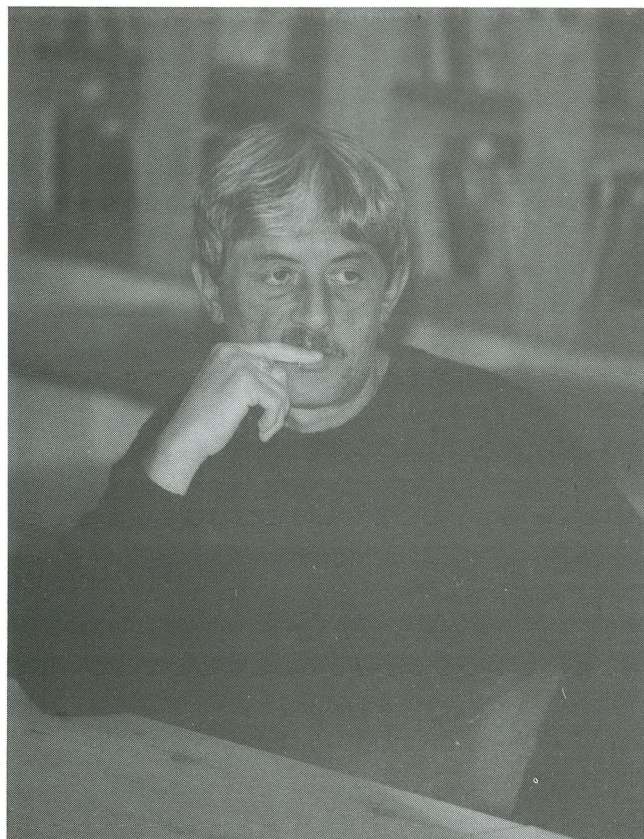
◀ Papp Mina

Sztojcev Szvetoszláv

Varró Alexander

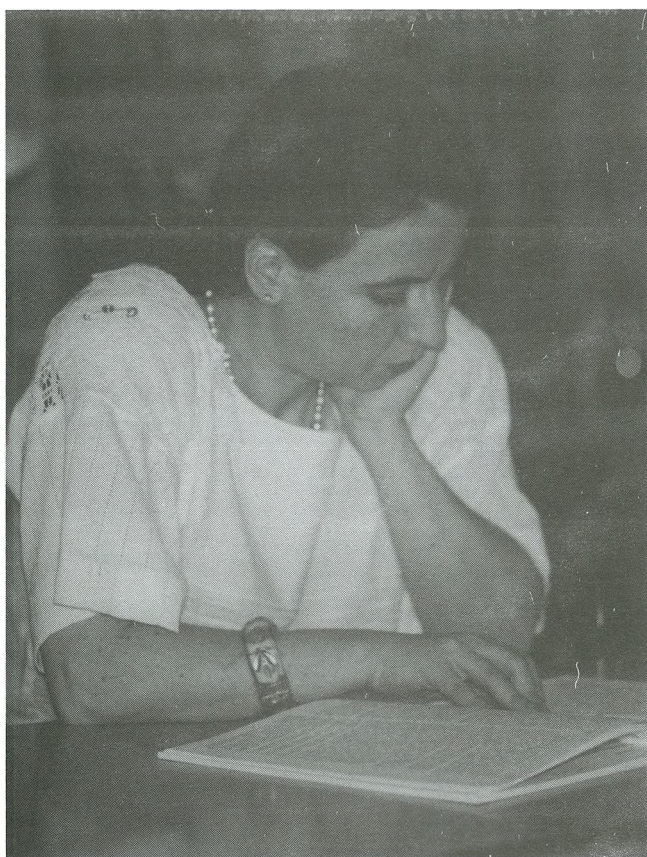

Ruszev Roszen

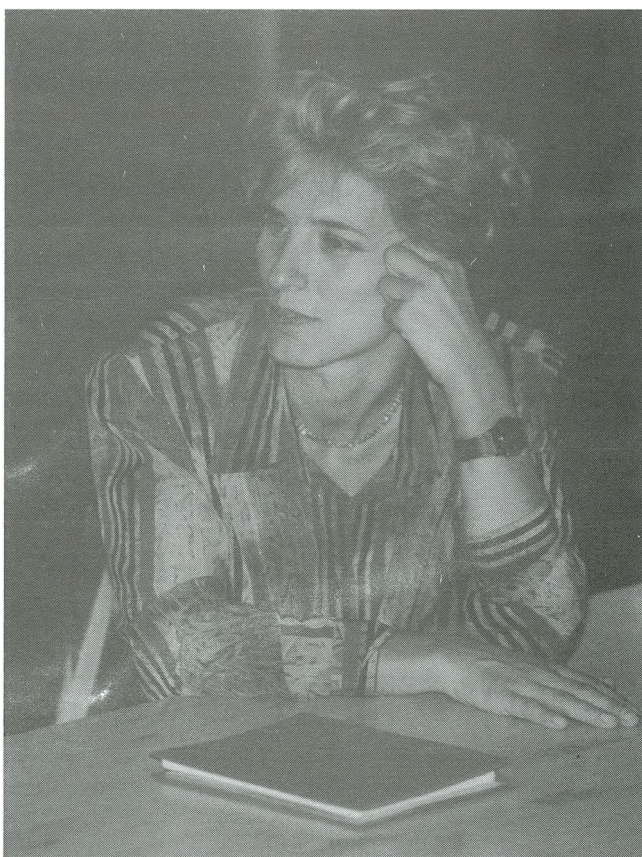

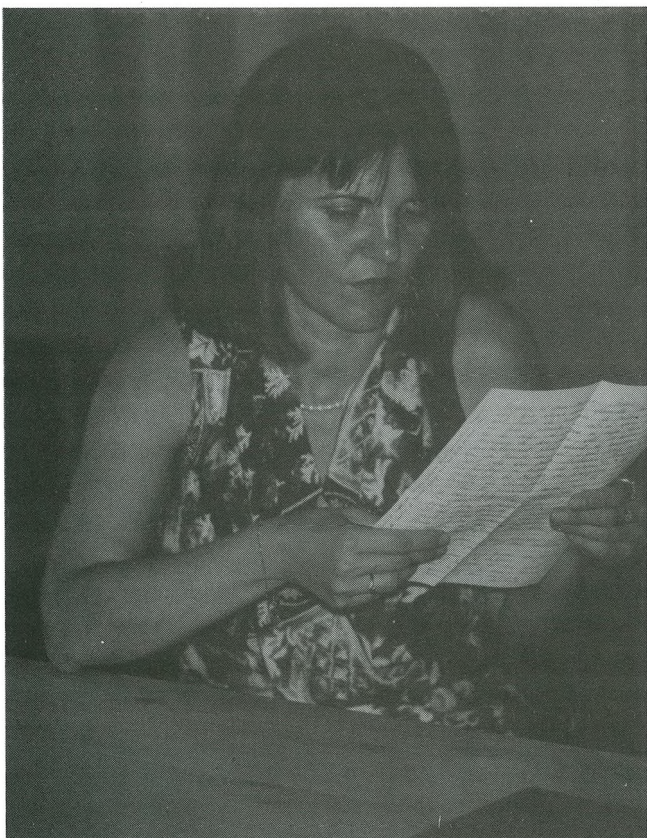
Szimeonova Rajna

Miroljuba Gendova

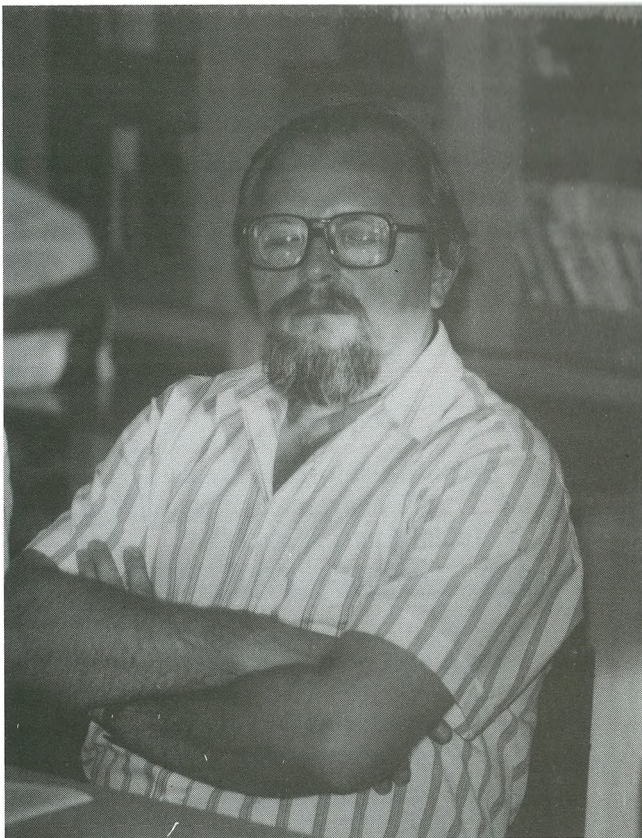

Roszica Penkova

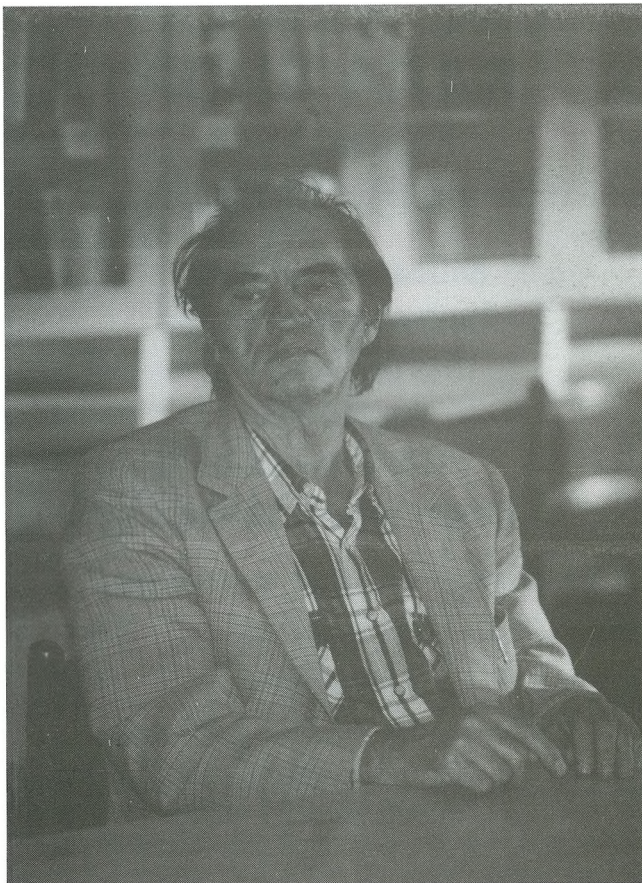

Svetla Kjoszeva
Aszja Szabeva

Szondi György
Mamcserov Frigyes

UDVAREV

**LAKÁSFELSZERELÉS
AJÁNDÉK**

a **CSEPEL ÁRUHÁZBAN**

LAKBERENDEZÉSI TÁRGYAK,
KERÁMIÁK,
ÓRÁK
BÓRDÍSZEK,
LÁMPÁK,
TEXTÍLIÁK

5000 Ft. feletti vásárlásnál
5% kedvezmény
10000 feletti vásárlásnál
10% kedvezmény

Bp. XXI. ker., Áruház tér 7.
tel: 277-3355/32 mellék

Nyitvatartás:
hétfőtől péntekig
10.00 - 18.00 óráig

**TODORANOV
MATEJ**

faipari mérnök,
bútoripari vállalkozó

Konyhabútorok méretre tervezése és
gyártása, import anyagokból
magas minőségben
mérsékelt árakon

Budapest VII. ker.,
Izabella u. 27/a fszt. 2.
Tel.: 122-5355

KARA SHOP

Műszaki bolt

A **CSEPEL Áruházban**

Műszaki cikkek
hagyományos és
digitális órák,
kazetták,
CD lemezek
nagy választékban

*Hozza el bolgár vendégeit,
barátaikat is!*

Nyitvatartás:
hétfő-péntek 10.00-18.00 óráig
Bp. XXI. ker. Áruház tér 7.
Tel: 06-60-321-983

**EZ ITT
AZ ÖN
HIRDETÉSÉNEK
HELYE**

GARDEV

Autójavító

OPEL márkaszervíz

Nyugati és keleti gépkocsik

szakszerű javítása

Rövid határidő, minőségi munka!

2314 Halásztelek,

Rákóczi út 7.

Tel.: 06-24-374-316

Wings of Changes

AIRBUS 320

BOEING 767

BALKAN
BULGARIAN AIRLINES

***Sky yourself in
Comfort !***